

A
KOLOZSMONOSTORI
BENCZÉS APÁTSÁG
ÉS BIRTOKAI

(1556-IG)

IRTA

CSOMOR LAJOS

KOLOZSVÁR
NYOMTATTA GOMBOS FERENCZ KÖNYVSAJTÓJA
1912

MÉLTÓSÁGOS

ÉS FŐTISZTELENDŐ

DR. HAJDÚ TIBOR

ÚRNAK,

A MAGYARORSZÁGI SZENT-BENEDEK-REND

FŐAPÁTJÁNAK

MÉLY TISZTELETTEL AJÁNlja

A SZERZŐ.

ELŐSZÓ.

Erdélyország nemcsak egyházi, hanem politikai életében is nagy szerepet játszott a kolozsmonostori benczés apátság! Mint monostor a benne élő szerzetesek által első apostola, utóbb meg tanítója lett a még félig pogány és műveletlen erdélyi magyaroknak, hiteles helyeink kialakulása után pedig nagy hirre vergődött konventje által vált fontos közjogi tényezővé. Egykori virágzásától már századok választanak el, az idő sietett minden szemmel látható nyomot eltörölni régi nagyságáról. A nagy apátsági templom köveiből épített mai kolozsmonostori kápolna magában igen kevés emlékének megőrzésére! Kolozsmonostor egykori lakói pedig éppen kettős fontos szerepük miatt különösen számot tarthatnak arra, hogy sem az egyház-, sem a politikai történelem meg ne feledkezzék róluk. Életre keltjük tehát a fakult, megsárgult pergamenteket, a melyekben Kolozsmonostor jó- és balsorssal teljes múltja szunnyadoz, visszaállítjuk a törmelékekből félezredéves pályafutását! A törmelékek az oklevelek fennmaradt adatai, a melyeket mint-hogy az idő napról-napra mállasztotta és fogyasztotta, az utolsó porszemig felhasználjuk. Ott, a hol adataink bővebben buzognak, meglehet festeni Kolozsmonostor múltját minden oldalról, de vannak évtizedek, a midőn csak birtokai történetét kísérhetjük figyelemmel. Nem is csoda, hiszen fennmaradt okleveleink tulajdonképen mindmegannyian azokról a perekről való tudósítások, melyeket a kolozsmonostori benczések a pápai-, királyi- és az erdélyi vajdaiszék előtt viseltek személyi kiváltságaikért és birtokjogaikért! Belső életükről, örömeikről hallgatnak, nem örökítik meg írásban; nehogy jogaikat valaki kétségbe vonja, feltékenyen őrzik meg kiváltság-, avagy peres úton megvédett igazukat tanúsító leveleiket. Ezekből tehát inkább az apátság birtokai domborulnak ki, de az összefüggés a monostor és a birtokok között sohasem szakad meg,

mert a középpontban mindig az összekötő kapocs: a kolozsmonostori apátúr áll! Ennek kiválósága vagy gyengesége a vagyon gondozásából tűnik ki legjobban, a monostor tükre pedig a mindenkori apát. Ha az apát gondos gazda, jó atya, pontos és lelkiismeretes előljáró, a monostor virágzik és boldog, ha ellenben csak önérdekeinek szolgál, a monostor hanyatlik s a jövő látóhatára beborul.

Kolozsmonostori apátság jó- és balsorsának megrajzolása óhajom és célom! Ennek elérésére minden lehetőt megtettem, a jelentéktelennek látszó adatot sem mellőztem, ha gondoltam róla, hogy célomat szolgálhatja. Átkutattam ennél fogva a kérdésnek nemcsak eddigi irodalmát és az összes eddig kiadott középkori oklevéltárakat, hanem az egészzet eredeti források, levéltári kutatásaim alapján építettem fel, melyeket részint a kolozsvári főteri templom egyik toronyszobájában őrzött régi apátsági, részint az Erdélyi Nemzeti Múzeum levéltárában folytattam, mely két helyről közel 200 darab kiadatlan középkori oklevél-másolatot szereztem. Mennyiben éltem velük és általuk mennyivel tisztább és részletesebb képet rajzoltam az apátság múltjáról, az ítélheti meg legjobban, a ki munkámat összeveti: Fuxhoffer-Czinár, Nagyajtai Kovács István, Kővári László, Szilágyi Sándor, Jerney János, Rupp Jakab, Jakab Elek és gróf Eszterházy János ismertetéseivel, kiknek Kolozsmonostorról szóló munkái alkotják az apátság történetének eddigi irodalmát.

Hogy eredeti oklevelek alapján dolgozhattam, dr. Hirschler József kolozsvári prelátus-plebános úr jóságának köszönhetem elsősorban, a ki a legjobb akarattal és szivességgel nyitotta meg előttem az őrizetére bízott apátsági levéltárat, másodsorban az E. N. M. levéltára vezetőségének. Mindkettőnek dr. Boross József segédlelkész úrral egyetemben, a ki a csikorgó hidegben is annyiszor szives volt velem a levéltárba felfáradni, hálás szívvvel mondok köszönetet, mind a magam, mind a tudomány nevében. Hasonló köszönettel és hálával tartozom Zsupán László kedves kollégámnak, a ki szives volt a mellékelt térképet megrajzolni.

Kolozsvár, 1912 június hó 1-én.

I.

Kolozsmonostor és környéke. Az apátság alapítója és alapítási körülményei. Fogi viszonya az erdélyi püspökökhöz. Vagyoni fejlődés. Első templom és monostor épület.

Századok viharaitól erősen megtépve áll Kolozsvárról Gyalu felé vezető országút elején jobbkéz felől egy domb. Csúpasznak kell már tetejét tartanunk, a mi rég volt rajta elsöpörték az évek, a mi pedig most emelkedik hátán, a múltnak csak meghamisítása: az elpusztult régi romokból a kíváncsi utókor számára megmentett elhagyatott kápolna, a mely nagysága miatt templomszámba megy. Mulandóság, enyészet szelleme lebeg körülötte: a nagy és hatalmas kolozsmonostori apátsági templom és épületekből ime csak ez a kápolna s az a czim maradt meg, a melylyel a királyi kegy érdemesebb egyházi férfit szokott kitüntetni. A ki most mellette elballag, rá sem gondol, hogy mi volt ott tulajdonképen hajdan, a mi belőle eleddig elkerülte az enyészetet, abból a múltra visszszakövetkeztetni nem igen lehet. Szólaljon meg tehát az, a ki még látta a hatalmas falakat és tornyokat alig egy-két évtizeddel azután, hogy a félezredéven át benne hangzott benczés-kórus éneke elnémult, s régi lakói világnak mentek.

Generálisához írt hivatalos jelentésében 1581 szeptember elején Szántó István híres jezsuita hazánkfia így festi le a kolozsmonostori apátság székhelyét: „igen kellemes és egészséges hely a lakásra: keletről van a falu [Monostor] a monostor és Kolozsvár külvárosa tözsomszédságában, észak felől egy olasz mértföldnyire magas domb emelkedik, keletről nyugatig három-négy olasz mértföldnyi kiterjedésben szőlők vannak, melyek után tized jár; a szőlők alatt szántóföldek terülnek el. A szántóföldek és a domb között, amelyen a monostor épül, kelet felé hömpölyög a kavicsos Szamos kristálytisza vize, a mely bőjti napokra elégséges számban

nyújt friss és egészséges halakat; van rajta egy három kerekű malom, a mely télen-nyáron szüntelenül működik. A folyó egyik partján dombon fekszik a gazdasági udvar egy kódobásnyira a monostortól. Ide takarítják a terményeket: búzát, szénát, szalmát: itt elkülönített helyek vannak az ökrök, tehenek, disznók, juhok, galambok, méhek és tyukok számára.... A gazdasági udvarral észak felől széles és hosszú kert van kapcsolatban, mindenféle veteményre igen alkalmas. A folyó túlsó partján sűrű gyümölcsös terül el különféle termőfákkal beültetve. Van egy másik nagykitérjedésű kert is a káposzta-, dinnye- és lentermelés számára. A negyedik kert a monostor keleti oldalán van, a melyet körös-körül rózsabokrok öveznek, de akad benne gyümölcsfa s szőlő is. A város tőszomszédságában levő utolsó kertet gyümölcsfák veszik körül, míg a benső terület szántás-vetésre van hagyva. Hajdan a szerzetesek itt muskotályszőlőt tenyésztettek, de a hitújítók akkorára már szertehordták, mire a mi kezünkbe került volna. Nyugatra a kolozsmonostori földek fekszenek, délfelé meg sűrű erdők; szélessége, hosszúsága egy napi út, a melyben senkinek sem szabad vadászni a mi engedélyünk nélkül. Egyszóval Kolozsmonostorból bármerre tekintünk, északra, keletre, nyugatra, délre, minden a miénk: egy szempillantásra látnunk lehet szőlő- és szántóföldet, mezőt, folyót, kertet és erdőket.¹

A mit a lelkes jezsuita 1581-ben látott, még igazán a régi kolozsmonostori monostor és környéke volt. Középen a domb tetején a kéttornyú templom körülvéve a monostor erős kövekből épült szárnyaival, lenn a gazdasági udvar sürgő életével, körös-körül viruló kertek: minden a régi, csak a harangszó hiányzott a hórak és misék alkalmával a templom tornyaiból s az infulás apáturak tiszteletet parancsoló alakjai és a fekete benzések imbolyó árnyai a hosszú folyósókról. A természet folytonosan él, benne a jövő is olyan biztos, mint a múlt, kihever minden csapást; az apátsági templom tornyai s a monostor elhagyatott falai gyászolták csak félezredéves uraik elbujdosását.

Amidőn az 1556-iki erdélyi szekularizáció hontalanná tette a kolozsmonostori benzéseket, az apátság fennállásának félezredévéből már alig hiányzott néhány év, sőt ha a kegyeletes hagyo-

¹ Fontes Rerum Transylvanicarum (Budapest, 1911.) I. k. 175—6. l.

mánynak hitelt adunk, túl is volt azon. Antal apát 1427-ben készített összeírásában többek között megemlékszik apátsága keletkezéséről is. Nézete szerint, ha okleveles bizonyítékok hiányoznának az alapításra vonatkozólag, úgy a hagyományt követve, azt kellene hinni, hogy a kolozsmonostori apátságot az első szent király, István alapította a Boldogságos Szűz tiszteletére.¹ Ámde, hogy a hagyomány ebben az esetben mennyire téved, Antal apát tudta legjobban oklevelei alapján, s csak érdekesség szempontjából tett erről említést.

IV. Béla királyunk 1263 február 19-én kelt újraalapító levele az, a mely világosan és határozottan útál az apátság királyi alapítójára. E szerint I. Béla alapította,² valószínűleg a szekszárdi szintén benczés apátsággal egyidejűleg. Az alapítás évszámát meg nem állapíthatjuk, mert arról adatunk hallgat. Egy monostor alapításának gondolata Erdélyben Béla agyában valószínűleg még herceg korában megfogamzott, a midőn mint az ország egyharmadának ura birta a Tiszántúli részeket. Herczegsége alatt nagy valószínűség szerint a Berettyó völgyében lakott úgy, hogy nem is volt Erdélytől valami távol, a mely még alig kezdte magába szívni a keresztény civilizáció áldásos eszméit. A kereszténység első fáradhatatlan magvetői kétséget kizárólag a benczés szerzetesek voltak, úgy, hogy letelepedésük a legtöbb helyen megelőzte a püspökség és egyházmegyei beosztás felállítását. Béla herceg is Erdély apostolainak szánta azokat a benczéseket, a kiket a kolozsi dombon óhajtott megtelepíteni. Nemes czélját, mint király váltotta valóra, s így

¹ Fridvalszky János : *Reges Ungariae Mariani* (Bécs, 1775.) 25. lapján : „posuimus ad honorem Sanctissimae et Intemeratae Dei Genitricis semperque Virginis Mariae per beatissimum regem huius regni Ungariae Stephanum primum, piissimum et Apostolicum.... pronuntiatione divina voluntate et gratia missum extitit fundata et constructa.”

² Erdélyi Nemzeti Múzeum könyvtára báró Wesselényi-család levéltárában : „....sancta mater ecclesia Kolosmonostra in honorem beatae Mariae Virginis dedicata, cuius fundator et dotator piissimus [Bela] rex Hungariae, proavus noster felicitis recordationis miro modo fuit.” Az oklevél e helyén hiányzik a király neve, minthogy azonban később ugyan e levélben úgy jön elő, mint praenominatus Bela rex, biztosan Bela-val egészíthetjük ki, hogy pedig I. Béla volt, szembetűnő, mert Szent Lászlót utánna említi.

született meg 1061 vagy 1062-ben a kolozsmonostori benczés apátság.¹

Amde az, a mit Béla király az apátság felállítására tett, igazán csak az alap lehetett, a melyen a későbbi királyok kegyes alapítványai felépültek. Erre utal Béla rövid s folytonos harcban telt uralkodása és korai halála. Az alapítást anyagilag tulajdonképpen Szent László tette befejezetté, miután a keleti részeket megtisztította a kún és besenyő hordák örökös garázdálkodásaitól és Erdélyt szorosabb kapcsolatba hozta az anyaországgal, úgy, hogy van elég régi oklevelünk, a mely épen emiatt őt nevezi alapítónak.²

Erdély vallási és politikai viszonyainak rendezéséhez tartozott a kolozsi monostor benczéseiének anyagi biztosítása is. Szent László bő javakkal és gazdag jövedelmekkel látta el a fejlődő monostort.³ Hogy azonban melyek voltak azok a birtokok, a melyekkel a két király az alapítás alkalmával megajándékozta a monostort, talán az egy Monostor és közvetlen környéke kivételével, teljesen ismeretlen.

Ugy azokat a birtokokat, a hogy IV. Béla újraalapító levelében felsorolja, mint alapítási javakat, a két király ajándékainak elfogadni nem lehet. Az alapítástól már kétszáz esztendő telt el azóta, hogy IV. Béla a tatárjárás után újra alapította, mely idő nagyon elég arra, hogy az apátság birtokai alapos változáson menjenek át. I. Béla mindenestre szerény s ideiglenes birtokalapítványát és Szent László bő adományait egymás után követhették az utódok alamizsnái. Csak annyit teszünk fel, hogy az első birtokok közvetlen Kolozsmonostor körül terültek el, de még ezek neveit is

¹ Nincsen ilyformán Bunytay csodálkozásának alapja, hogy I. Béla király egyházi alapítványaiával nem szűkebb, régi működési terét, a Tiszántúlt gazdagította, hanem a szekszárdi apátság megalapításával Dunántúlt. Sőt, mert a talaj a keresztény kultúra befogadására munkálatlan volt, vált szükségessé és kívánatossá szerzetesek betelepítése Erdélybe is. Bunytay Vincze: A váradai püspökség története (Nagyvárad, 1883.) I. k. 31. l.

² Kolozsmonostori apátsági levéltár: Comitatus Kolos, A. Nro 60. Erzsébet királyné 1341 december 9-én kelt levele mondja: „....monasterium beatae Virginis de Colosvar fundatio Sancti regis Ladislai extitit“.

³ E. N. M. könyvtára: báró Wesselényi-család levéltárában: „per beatissimum regem Ladislaum foecundioribus redditibus et possessionibus lautioribus eadem ecclesia extitit ampliata.“

a tatárpusztítás után bekövetkezett nagy változás örök homályba merítette.¹

A kapott birtokon a tizedszedés jogát is a monostornak adományozták a jótevő királyok,² úgy, hogy ezáltal az apátság az erdélyi püspöknek sohasem lett alárendeltje, hanem az apátúr a püspökkel párhuzamosan gyakorolt főpapi jogokat, mert a tizedszedés joga bizonyos vidék felett egyúttal azon való főpapi hatalmat is jelentette.

Kolozsmonostor szent jótevője gondoskodott a pannonhalmi monostor mintájára a kolozsmonostori apát s erdélyi püspök egymáshoz való viszonyának pontosabb körvonalozásáról is. E szerint a kolozsi monostor „*exemptio passiva*“-t³ nyert, a mely a király kérésére nemcsak királyi, hanem pápai kiváltságlevelek által is megerősítést nyert.⁴ A monostor egyházjogi állapota tehát a következő lehetett: az apát az erdélyi püspöktől nem függ sem anyagilag, sem lelkileg, hanem egyenesen a pápától;⁵ az apát joghatóságot

¹ A váradi regestrum említést tesz a kolozsi monostor jobbágysairól, de a helynév, a honnan valók, teljesen ismeretlen az apátság későbbi vagyoni történetében. Kandra Kabos: A váradi regestrum (Budapest, 1898.) 432. l.

² E. N. M. könyvtára: b. Wesselényi-cs. levéltárában „*Bela rex praeavus noster et beatissimus rex Ladislaus et alii nostri progenitores decimas omnium praedictarum possessionum et oppidorum universaliter iam praedictae ecclesiae applicarunt et condonarunt...*“

³ Az exemptiók különböző formáiról olvasni lehet Erdélyi László: Pannonhalmi főapátság története (Budapest, 1902.). I. k. 135—6. ll.

⁴ Fejér: Codex diplomaticus III. 1. 386. l. Hogy az apátság [pápai és királyi privilegiumai e jogviszony körülírása körül forogtak, kitűnik abból, hogy Vilmos erdélyi püspök támadása alkalmával azokat sietett legelőször megsemmisíteni.

⁵ Fejér: C. D. III. 1. 386. l. III. Honorius pápa 1222 június 21-én azt írja: „ad nos nullo medio pertinens“ a kolozsmonostori apátságról, de a pápák az ő jogaikat az esztergomi érsekek útján gyakorolták, miáltal oly jogszokás fejlődött ki a királyi apátságoknál, hogy világi kegyuruk a király, egyházi pedig a pápát helyettesítő esztergomi érsek voltak. Ilyformán mozdítja el a XIV. század elején az esztergomi érsek Henrik (II.) apátot kihágásai miatt, „quos idem Archiepiscopus habet de consuetudine corrigere et regimine ipsius monasterii amovere...“ Fejér: C. D. VIII. 2. 373—5. l. s ily alapon mondja 1332. február 24-én maga a pápa, hogy: „monasterium... de Clus, cuius dispositio ad venerabilem fratrem nostrum... Archiepiscopum Strigoniensem pertinere dinoscitur...“ Theiner Ágoston: Monumenta vetera historiam sacram Hungariae spectantia (Róma, 1860.) I. k. 549. l.

gyakorol monostora felett, birtokain népének tulajdonképeni főpapja, mert övé a tizedszedés, lelkészkinvezés és fegyelmezés joga.

A lehető legvilágosabb körvonalozása volt ez az erdélyi püspökök és kolozsmonostori apátok közötti jogviszonynak, az idők folyamán többszörös pápai és királyi megerősítést is nyert a kiváltságukat előre féltő benczések kérésére! Nem hiába féltek azok, minden biztosítás daczára is még sok megpróbáltatás várt rájuk kiváltságukért!

A főkegyúr és védnök épen a királyi alapításnál fogva a mindenkor magyar király volt.¹ A monostor felett a legfelsőbb felügyeletet is a király gyakorolta; az apátokat ha jó hosszú ideig nem is ő nevezte, a konvent által történt apátválasztás megerősítésének a joga mégis a pápa előtt az övé volt. Ebből fejlődött ki Zsigmond korában mind a pápai fentartás, mind a konventi választástól független királyi kinevezés. Viszont az apátok is szoros összeköttetésben állottak a királyi udvarral. Ha valami baja volt a monostornak, az első orvoslást mindig a királynál kereste, ezek meg a benső ragaszkodást különös kegyükkel jutalmazták: a monostor anyagi szükségleteiről bőven gondoskodtak, az apátok számára meg, a kikkel rendszerint családias viszonyban állottak, mint „capellanus specialis“-ukkal,² pápai kitüntetésekert szereztek.

A kölcsönös jó viszonnak különösen az apátság látta nagy hasznát. Első birtokai mellé folytonosan újabb és újabb királyi adományok sorakoztak. Rövid idő telt el s már nem láthatta be az apátúr a kolozsmonostori dombról az apátság összes javait egy szempillantásra; egy részlete volt csak az a terület a monostor javainak, melyet a Szamos és Nádas vize öntözött: a királyi kegy a Küküllő, Maros és a Nyárad mentén is birtokosokká tette a kolozsmonostori benczéseket.³

¹ Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 60. Erzsébet királyné 1341 deczember 9-én kelt levelében: „monasterium . . . ad protectionem regiam et nostram immediate spectare dinoscatur“ stb.

² Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 60., Fejér: C. D. VII. 5. 534. 1.

³ Sem ajándékozó királyaink, sem az ajándékozott birtokok neveiről nincs e korból okleveles bizonyítékunk, de minthogy IV. Béla újraalapító levele a Maros-, Küküllő- és a Nyárad-menti birtokokról is úgy beszél, mint az apátság régi tulajdonairól, ezek ajándékozásának idejét is a XII. század folyamára kell tennünk.

A kor fejletlen építkezési fokának megfelelően természetes dolognak tarthatjuk, hogy mind az első apátsági templom, mind pedig a monostor fából épült. Ezért mondhatja el IV. Béla újra-alapító levele a tatárjárás után Kolozsmonostorról azt, hogy „fenekestől, teljes egészében fel van dülva és égetve”.¹ Hogy mégis legalább a kisebbszerű támadásoktól védve legyen a monostor, a melyeknek az elhagyatottságánál fogva állandóan ki volt téve, 1192-ben III. Béla királyunk az Ur szolgáinak védelmére és biztonságára megvetette a kolozsi várnak alapjait Trajanus császár által alapított „Colonia sexta” romjaiból. E „castrum Clus” körül emelkedett fel később Kolozsvár városa, de a monostor történetének e korszakában szó sem lehet róla, mert még jó hosszú időnek kellett eltelni, míg Kolozsvár mint szomszéd megjelenik az apátság leveleiben.²

II.

As apátság küszdelme kiváltságáért az erdélyi püspökökkel.

Hogy mennyire nem volt hiábavaló az az óvatosság, a melylyel a kolozsmonostori benézések kiváltságukat az erdélyi püspökökkel szemben pápai és királyi levelekkel körülbástyázni óhajtották, csak a következmények mutatták meg igazán. Olyan kiváltság, a melynek birtokába a kolozsi monostor jutott, erősen sértette az erdélyi püspök jogigényeit, minthogy csorbitotta tekintélyét azáltal, hogy egyházmegyéje területén egy másik egyházi személy is gyakorolt bizonyos terület felett részleges főpapi joghatóságot, kisebbitette továbbá jövedelmét is, mert az egyházi tized az apátság birtokairól az ő erszénye helyett a kolozsmonostori apát zsebébe vándorolt. Ideig-óráig talán megalkudtak a megtörtént dologgal erősebb kezű királyaink alatt, de annak a titkon hamu alatt égő paráznak lángra kellett lobbania tüstént, mihelyt az idő az arra alkalmas embereket megtermette s a körülmények kedvező eredménynyel kecsegtették a lelkeket.

Minthogy a jog és igazság szava éppen a birtokukban levő pápai és királyi kiváltságlevelek alapján a kolozsmonostori ben-

¹ E. N. M. b. Wesselényi-cs. levéltárában 1263 február 19.: „praedicta ecclesia Monostura funditus et in toto destructa extitit et combusta”.

² Fuxhoffer-Czinár: Monasteriologia Sancti Benedicti. I. k. 208—9. II.

cezések mellett döntöttek, az erdélyi püspököknek a jog helyett az erőszakhoz, az igazság ereje helyett a kardjukhoz kellett nyulniok. Az igénybiztosítás ilyen megoldásának abban a korban nem volt ez az egyetlen esete. Oklevéltáraink számos esetet megőriztek számunkra azokból az erőszakoskodásokból, a melyeket abban az időben püspökeink kiváltságaik miatt szerzetes-monostorokkal szemben elkövettek.¹

Az „exemptió“-viszály az erdélyi püspöki udvar és Kolozsmonostor között Adorján püspök (1181—1202)² és László³ apátúr kormányzása alatt vált nyílt ellenségeskedéssé. A viszály körülményeit ez alkalommal bővebben nem ismerjük.

Adorján püspök példáját még nagyobb vakmerőséggel követte a püspöki széken utódja: Vilmos (1204—1223) 1220 táján. Barbár ellenség módjára csap le Kolozsmonostorra négy kanonokjával³ és vitézeivel. Vandalizmusa nem ismert határt; a monostor-épületet és a templomot feldúlta, de bosszúját leginkább azokon töltötte ki, a mikre és a kikre legjobban fájt a foga. A jog és igazság szavait örökre elnémitani, az ellennállókat pedig megfenyíteni akarta: a pápai kiváltságleveleket tehát megégette, a királyiakat meg a vízbe merítette, az apátot pedig két szerzetessel megkötöztetve börtönbe dobatta; a szétugrasztott szerzetesek helyébe meg tobzódó szolgálait ültette, a kik pusztítottak és felemésztettek mindent, míg a jogos tulajdonosok az éhhalállal küzdöttek.

Gonosz tette azonban nem maradt szó nélkül! A megbántott és megkárosított monostor, minthogy olyan királytól, mint II. András, olyan időben, mint a mely pár évvel előzte meg az arany-bulla meghozását, semmi orvoslást sem remélhetett, a pápához fordult segedelemért. III. Honorius készségesen karolta fel a megszorultak

¹ Még elég szerencsésen végződött Balázs zalai apát viszálya Zélandus veszprémi püspökkel szemben 1256-ban, a ki magának követelte az apátság birtokairól is a dézsmát s megtiltotta az azokon működő világi papoknak, hogy az apátnak engedelmeskedjenek. Balázs apát Szent István királytól nyert kiváltságára támaszkodva az 1256-iki esztergomi zsinat elé vitte a dolgot, a hol István érsek az apátnak adott igazat; 1237-ben ellenben a kapornoki monostor majdnem éhhalált szenvedett jogaiért, sőt a csanádi püspök egy alkalommal a bisztriai apátból s több társából vértanút is csinált exemptiójukért. Fuxhoffer, Czinár: i. m. 192, 241, 258. II.

² Az oklevélben csak L. van, Ladislaus-ra egészítettem ki.

³ Az oklevélben csak nevük kezdőbetűi vannak meg: R. J. A. és B.

ügyét és 1222 június 21-én az ügy megvizsgálásával a váczai püspököt: Jakabot vagy Bereczket,¹ az egresi csisztercita-apátot és a váczai prépostot bizta meg olyan meghagyással, hogy kötelesek voltak a vizsgálatot négy hónapon belül megtartani, az eredményről a pápának jelentést tenni és a feleket a pápai ítélőszék elé megidézni.²

A további perfolymat és az eredmény ismeretlen! A legvalószínűbb eredmény az lehetett, hogy az apátság új pápai és királyi kiváltság leveleket kapott a régiek helyett, az anyagi csapást ellenben, minthogy az akkori zavaros idők közepette az erdélyi püspökön nem lehetett kártérítést venni, tisztán a saját erejéből heverte ki. Egyetlen fájdalomdíj, a mit a király adott az apátságnak, az volt, hogy 1225 szeptember 25-én apátjának megszerezte a pápánál a főpapi jelvényeket, mintegy külső jelül kétségbevonat kiváltságainak. Ez a kitüntetés valóban különös kegy volt III. Honorius részéről, mert csak alig pár évvel előbb kapta meg tőle a pannonthalmi apátság és még kevés apát dicsekedhetett abban az időben ilyen kitüntetéssel Magyarországon. Mindenesetre nagy része volt ennek a különös kegynek kieszközlésében II. András kitartó esdeklésén kívül, annak a szenvedésnek, a melylyel az apátot és monostort illette Vilmos püspök és amelynek részleteiről bőven értesülhetett a pápa a kiküldött vizsgálóbizottság jelentéséből.³

Rajnald püspök (1223—41) szakított elődje erőszakos politikájával s a törvény útjára terelte a dolgot. Így találjuk 1228-ban ismét a pápai-szék előtt az ügyet. IX. Gergely pápa az épen ekkor Magyarországra induló követét, Egyed subdiakonus káplánját⁴ bizta meg, hogy a helyszínen való alapos vizsgálat után intézkedjék.

¹ Nem tudni, melyiknek szólhatott, mert Jakab meghal 1222. év folyamán, de már ugyanez évben a püspöki széken ül utódja Bereczk. Pray Gy.: Specimen Hierarchiae. (Pozsony, Kassa, 1776.) I. k. 341—2. II.

² Fejér: C. D. III. 1. 386. 1.

³ Fejér: C. D. III. 2. 57. 1. „...nos multa precum instantia carissimi in Christo filii nostri illustris regis Ungariae, ac tuae devotionis intuitu inclinati, personae tuae mitrae ac anuli usum de speciali gratia duximus concedendum.“

⁴ Egyed, mint követ, Magyarországon 1228-tól 1231-ig tartózkodott. Nagy tekintélyre tett szert, úgy, hogy főpapok, káptalanok, szerzetes-monostorok peres ügyeik elintézését ez idő alatt felsőbb kezdeményezés nélkül gyakran bocsátották ítélete alá. Fraknoi Vilmos: Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szent-székekkel. (Budapest, 1901.) I. k. 52 l.

Egyed a megbízást teljesítette: a felek előtte megjelentek, döntés azonban nem történt mert a tárgyalás végén a pereskedők a pápához felebbeztek. A követ erre 1231 november 8-ikára idézte meg őket a pápai-szék elé, mikorra maga is visszatérvén Rómába a pápa s a hibornoki testület előtt személyesen tett jelentést a tényállásról. A kitűzött határidőre csak az erdélyi püspök ügyvédje jelent meg, míg a kolozsmonostori apát senkit sem küldött. Erre a pápa Bazil¹ csanádi püspökkel újból küld idézést, mely a következő év szeptember 8-ikára szólt.² Minthogy ekkor sem jelent meg a pápai bíróság előtt senki sem az apát részéről, bár a püspök ügyvédje eleget várakozott rá, a pápa az egész ügynek véget vetendő oly végzést hozott, melynek értelmében az újabb izben Magyarországha küldött követe, Pecorari Jakab³ fogja a feleket újból kihallgatni s abban az esetben, ha az erdélyi püspök részén látja az igazságot, a kolozsmonostori apátot pervesztettnek nyilvánítja és a perköltségekben elmarasztalja.⁴

A perlekedők *Jakab* apostoli legatus előtt Budán jelentkeztek, mihelyt az megkezdte működését Magyarországon. Rajnáld püspök az apát ellen dézsmabitorlás és a püspöki fensőbbiséggel való tiszteletlenség és engedetlenség czímén nyújtotta be a panaszt, a mit tanukkal is igyekezett igazolni. Az apát az első vádra vonatkozólag egy az apátság javára szóló döntést mutatott fel, melyet Albert aradi, Péter erdélyi s Flórencz szeberi prépostok hoztak nem régin, az utóbbiakra nézve pedig a jogszokást hangoztatta, melynek értelmében a monostornak már régtől fogva kiváltsága van a püspöki joghatóság alól. A tanúkihallgatás még javában tartott, midőn Jakab követi megbízatásának ideje letelt s neki távoznia kellett hazánkából. A félbenmaradt tanúkihallgatást Jakab a kúnok püspökére bízta, a ki annak befejeztével az iratokat a pápai birói széknek küldte el.

¹ Batthyányi Ignác: *Episcopi Chanadienses*. 12. l.

² Fejér: C. D. III. 2. 306. l.

³ Pecorari Jakab apostoli legatus palestrinai biboros püspök volt. Piacenzai származású csiszterczita szerzetes, kevéssel előbb Frigyes császárnál járt diplomáciai kiküldetésben, 1232 őszén érkezett hazánkba, Budán maga köré gyűjtötte a főpapokat s úgy látott hozzá az egyházi viszonyok rendezéséhez. Fraknoi V.: i. m. I. k. 53. l.

⁴ Fejér: C. D. III. 2. 306. l.

Az erdélyi püspök és a kolozsmonostori apát megbízottjai ilyformán jelentek meg ismét a pápa előtt Viterbóban, ahol — mint-hogy Pecorari Jakab máshol volt elfoglalva — egy diakonus-biboros¹ vette kevébe az ügy intézését és a felek kihallgatását. A per első tárgyalása 1235 december 18-án folyt le. Az apát ügyvédje a pápai szék előtt való meg nem jelenésük okául legyőzhetetlen akadályoztatásukat hozta fel, a szóban forgó perben való igazságuk bizonyítására pedig pápai és kiváltságleveleiket adta elő, de ezek több pontjának a püspök ügyvédje azonnal ellene mondott. A biboros-auditor a tárgyalás lefolyásáról jelentést terjesztett a pápa, IX. Gergely elé, aki úgy határozott: minthogy az ügy nincs abban az állapotban, hogy véglegesen dönteni lehessen, amiatt, mert egyrészt az apát írásos bizonyítékai nem elegendők még kellőképen, másrészt pedig a püspök tanúi közül sok az elvetni való, a tökéletes pertárgyalásra és hitelesebb tanúk kihallgatására 1236 szeptember 1-jén lesz az új határidő, a melyre a peres felek a kúnok püspöke, a csanádi és erdélyi prépostok által idézendők meg.²

A periratok ezzel elnémulnak, hogy a végleges döntés — ha volt egyáltalában — melyik peresfél javára szólhatott, arra csak a későbbi jogszokás deríthet némi világot. Ez pedig azt bizonyítja, hogy a dézsmaadás joga, — akárcsak kezdetben — a monostor birtokain a monostoré maradt, az apát pedig ha kimutatta is tiszteletét és bizonyos fokú engedelmességet az erdélyi püspökökkel szemben, azok nem mint feljebbvalónak, hanem csak mint az egyház egyik főpapjának szóltak. A pár év múlva bekövetkezett nemzeti katasztrófa, a tatárdúlás nemcsak megakasztotta az „exemptió“-pereket, hanem egyszersmindenkorra le is vette a napirendről. Az új állami és egyházi berendezkedés idején megelégedett mindenki a maga igazával, elég volt neki, ha a maga törvényes jogait érvényesíthette és elismertethette másokkal. Az erdélyi püspökök is megszegyelték a sok kudarcot, a melyet e téren a kolozsmonostori bencézésekkel szemben szenvedtek. Hajtörést ért minden igyekezetük akár az erőszak, akár a törvény útját válasz-

¹ O. Sancti Nicolai in carcere Tulliano diakonus biboros, csak a név kezdőbetűje O. van meg az oklevélben, melynek ingatag kiegészítését meg sem kísérem.

² Theiner Á.: i. m. I. k. 141. l.

tották: a tatárjárás után belenyugodtak a változtathatatlanba, a kolozsmonostoriak kiváltsága többé nem volt kitéve sem egyházi, sem világi támadásnak.

III.

A tatárjárás hatása Kolozsmonostoron. IV. Béla újraalapítása. A monostor birtokai. Pál, Henrik, László apátok igyekesterője a vagyoni épség helyreállítására. Henrik (II.) apát letétele és Broda Miklós ideiglenes kormányja. István diák alapítványa. Az apátvátság egyesítése az erdélyi püspökséggel.

Szomorú hírekkel köszöntött be az 1241-iki esztendő Magyarországára. Az a rettenetes tatárhorda, amely Ázsia teljes meghódításával egyetemben elsöpörte az őshazában maradt utolsó véreinket, immár a közel szomszédban dült, rabolt. Egymásután dőlnék rabigába Oroszország egyes fejedelemségei, megtörik Lengyelország majdnem az első csapásra s jött utána Magyarország. A nagy nemzeti pusztulás mind egészében, mind részleteiben eléggé ismeretes! Hazánk temetővé lett!

Füstölő romok takarták a kolozsi dombot is! A nagyszerű és anyagiakban gazdag apátvátság, mely Magyarország leg több más apáti egyháza felett kimagaslott és tündökölt, fenekestől a pusztulás áldozatává vált. Szerzetes lakói, akik az istenítélet elől nem menekülhettek meg idejekorán, a romok tövében lehelték ki lelküket, velük együtt a legdrágább kincseik, kiváltságlevelaik, levéltárak, mind az utolsóig a tűz martalékává lett.

A kihalt tájat a haza második megalapítója, IV. Béla királyunk két évtized múlva keltette csak életre. Ez idő alatt az ország lassanként kiheverte a nagy csapást, minden a rendes kerékvágásba jutott. Az elmenekült szerzetesek is visszaszállingóztak régi elhagyott otthonukba. Mielőtt azonban a romok eltakarításához s az új berendezkedéshez hozzáfogtak volna, első dolguk volt régi jogaikat oklevélbe foglaltatni a király által s ezáltal azt örökössé és kétségbevonhatatlanná tenni. Kolozsmonostor régi, életben maradt lakóinak kérésére IV. Béla 1263 február 19-én adja ki újraalapító levelét. Ebben, minthogy a mit egyszer Istennek felajánlottak, azt visszavonni nem lehet, teljes egészében megerősíti és oklevél-formába

iktatja az apátság összes régi jogait és kiváltságait. A jogok különösen az apátság birtokaira vonatkoztak; felsorolja nevüket és azon helyeket, a hol azok feküsznek s jogos és megtámadhatatlan birtokosainak jelenti ki a kolozsmonostori bencézéseket.

E jegyzék az első, de egyúttal egyetlen fennmaradt összeírása az apátság ingatlan javainak. Értéke különösen régiségében rejlik, mert köztük számtalan olyan névvel találkozunk, a mely többet sohasem fordul elő az apátság vagyonjogi történetében, mert az apátságnak ezekre vonatkozó joga örökre csak a papíron maradt. IV. Béla jóváhagyása és megerősítése szerint a kolozsmonostori bencézéseknek 40-nél több birtokhoz volt joga, melyek a Szamos, Nádas, Gorbó-patak, Maros, Nyárad és Küküllő vize mellett feküdtek a szászoktól és székely nemesektől környezve. E birtokokból 19 esik a Szamos és Nádas folyók mellékeire és pedig a következők: Monostor, Szent-Benedek, Leske erdő és Alpes, más néven Apáthavasa egymás mellett Gyalu felett, Saság (talán a mai Szucság), Bács, Szentiván vagy Szentjános, Szentgyörgy, Máriatelke, Kajántó, két Bénye, Sárd, más néven Érd vagy Szilvástelke,¹ Apahida, Egeres, Onchtelke (talán hibás másolás a ma is létező Sontelke helyett), Solyomtelke, Eperjes (ma legelő),² Jegenyé; 10 esik a Nagyküküllő mentére Segesvár és Erzsébetváros közelében, a hol érintkeznek a szászokkal és székelyekkel: Nádasd, Nagy-Bene, Kis-Bene, Nagyszöllös, Pród, Nagyholdvilág, Dános, Szent-László, Baromlak és Kapus; 15 pedig a Kisküküllő és Nyárad vize környékére: Felső-Teremi, Alsó-Teremi, Hollós, Csanád, Szent-Péter, Keresztúr, Apát-tava, két Szász, Kerelő (a mai Kerelő-Szent-Pál), Dátos, Lekenczető (a mai Maros-Lekencze), Cserged, Gergerfája (valószínűleg hibás másolás: Héderfája, mely ma is létezik azon a vidéken) és Péterlaka; összesen 44 birtok (possessio).

E nevek nagyrésze megtalálható a mai térképeken is, de van egy párt, melynek teljesen nyoma veszett; ezek fekvését a későbbi oklevelek hiányos tudósításaiból állapíthatjuk csak meg. Legjobban ismerjük a Szamos és Nádas-mentieket, a mennyiben azok mindvégig

¹ Egyetlen adatunk létezéséről e mellett 1448. október 17-ről van, a midőn Antal apátúr érdekében perben áll a Macskási-, Szalai-, Vas- és Orróscsaládokkal, akik határjárás alkalmával a határjelek némelyikének ellenmondtak. Kemény J.: Appendix Diplomatarii Transylvanici. V. k. 260. l.

² Fekete János egeresi földbirtokos úr szíves felvilágosításából.

az apátság tényleges birtokában maradtak, így állandóan szerepeltek annak vagyoni jogi történetében.

A felsorolt birtokoknak azonban nemcsak pusztá tulajdonjoga volt az apátság javára lekötve az újraalapító levél által, hanem, mint előbb, az egyházi dézsmaszedése is, így az apát kiváltságos helyzetén nem esett semmi csorba sem. Végül az anyagforrások utolsója a vámok voltak. A szerzetes monostoroknak adott királyi adományok között rendszeren szerepel egy vagy két vámszedőhelynek a jövedelme. Királyaink a kolozsmonostori bencéseknek is juttattak ilyenféle ajándékot és pedig az ő hasznukra jövedelmezett a monostori és az apahidai vámhely.¹ E két hely szépen jövedelmezhetett, minthogy e kettő érintésével lehetett Magyarországból Erdély szívébe jutni s ilyformán nagy forgalomnak örvendett.

IV. Béla király újraalapító levele irott malaszt volt a monostor részére, a dolog nehezebb része: a bitorló új birtokosok kezéből a szóbanforgó javakat visszaszerezni s az apátság javára új határjárás és iktatás által bekebelezni, csak ezután következett. Kemény dió lett volna ez az Úr szolgái számára még rendezett állami viszonyok közepette is, hát még milyen fáradságukba és sikertelen igyekezetükbe került oly időben, a midőn hol az ifjú király állt fegyverben édesatyja, a felkent király ellen, hol meg az egész nemzet meghasonlása uralkodójával fordította fel az ország nyugalját s függesztette fel a közbiztonságot.

A kolozsi monostor lakóinak és apátjainak emberfeletti munkájából csak silány porszemeket mentettek meg okleveleink. E pár adatból ismerkedünk meg Kolozsmonostor első, névszerint biztosan ismert apátjával: *Pál* apátúrral, akinek kérésére 1283 június 23-án Budáról IV. László utasítást küld az erdélyi káptalanhoz, hogy a kolozsi monostor birtokait járja ki, a régi határjeleket újítsa meg, a hol a szükség újat kíván, újat állítson fel, melléje királyi biztossúl Somosi Péter fiát, Jánost nevezi meg. A megbízást a káptalan nevében János kanonok teljesítette július 14-én. Egyelőre csak két birtok került sorra: Máriatelek és Kajántó. A meghatárolást Kajántótól nyugat felé eső Máriatelkénél kezdték meg és a ma is létező Király erdejénél állították fel az első határjelet. Innen észak-

¹ E. N. M. könyvtára: b. Wesselényi-cs. levéltárában. 1263. február 19.

nyugat felé haladtak Szomordok, Szentmihály irányában, majd Bodonkút, Diós, Macskás határait érintve kelet felé kőralakban megfordulva tértek vissza előbbi helyükre, mely kőralak magában foglalta Kajántó környékét is.¹

Pál minden bizonnyal visszaszerzett apátsága számára az azt megillető birtokból annyit, amennyit csak megengedtek a szolgálataira álló segédeszközök. Ezek között lehettek a Szamos- és Nádasmenti birtokok, a mi azonban a Maros-, Nyárad- s a Küküllőmenti jószágokat illeti, azok, mint a következmények mutatták, már ez alkalommal egyszer s mindenkorra elvesztek az apátságra nézve. Nagyrészüket ettől fogva eltűnik a monostor vagyonjogi történetéből, a többiek is csak írásos tiltakozásokban fordulnak elő többnyire oly alkalommal, amidőn az apát az állandóan idegen kézen levő birtokokra vonatkozó jogait bizonyos időközönként belül a jogévülés megakadályozására megüjítja az erdélyi káptalan színe előtt.

Kún László botrányos uralkodásának utolsó éveit a legnagyobb felfordulásba merítették hazánkat. E felfordulás hullámain erősen megérintették Kolozsmonostor falai is, a melyeknek egyébként is az újraalapítás óta már egy újabb tatárjárást kellett elszenvedniök. *Pál* apát komoly tervei, nem csoda tehát, ha füstbe mentek és ha apátsága vagyoni újrateremtése elmaradt. Kénytelenek ilyformán utódai is a recaptivatiókra, reambulatiókra s statutiókra fordítani minden igyekezetüket. Szerencsére a monostornak következő ismert apátja, *Henrik*, belső embere volt III. András királyunknak, mint annak „külön káplán“-ja. Ennek kérésére küldi ki a király az erdélyi káptalant 1296 június 24-én Kényi Márton mester, udvari lovagjával, mint királyi biztossal, hogy az apátság Monostor nevű birtokának idegen kezekben levő nagyrészt hivatalos úton vegye vissza és az apátúrnak, mint jogos tulajdonosának adja át, miután törvényes határjelekkel mások birtokaitól elkülönítette.² A káptalan nevében a megbízást András mester, másodéneklő kanonok teljesítette a következő év februárjának 2-án s a monostort igaz javának birtoklásához juttatta anélkül, hogy valaki ellenmondást jelentett volna be.³

¹ Fejér: C. D. V. 3. 152. l. Minthogy ellenmondás nem történt, a káptalan jogérvényes relatioját augusztus 3-án kiadta.

² Fejér: C. D. VII. 5. 534. l.

³ Szegedi János: Decreta et vita regum Ungariae, qui Transylvanian possederunt. (Kolozsvár, 1703.) 356–8. ll.

Henrik apátot jószándékának érdemlegesebb beváltásában az ugyanazon év tavaszán bekövetkezett halála akasztotta meg. Vajjon, ha tovább él, tett volna-e nagy szolgálatot monostorának, örökre a sors titka marad, de az bizonyos, hogy halálával nem árvult el a kolozsi monostor ügye. Utódjában, *Lázárban* olyan apátot nyert a monostor, aki szemfülességével és élelmességével nem elégedett meg a meglevők biztosításával, hanem alkalmas cserével az apátságra nézve veszélyes és kevésbé előnyös birtokok árán újakat is szerzett. Alig, hogy elfoglalta az apáti széket, lelkesen karolta fel elődjei birtokhatár-rendező politikáját. *Henrik* apátúr ugyan rendbeszedte Monostor határait, de minthogy a mellette levő Bányabükk és Szelestye felé elterülő Szent-Benedek határának rendezése annak megújítását is megkívánta, azért mindkettő határainak megjárátását kéri László erdélyi vajdától. Ez 1297 április 21-én küldi útását a váradi káptalanhoz erre vonatkozólag.¹

A váradi káptalan Szucsáki Csúcs Jakab királyi biztossal János kanonokot küldötte ki Monostor és Szent-Benedek határainak megjelölésére, a kik a reájuk bízott feladatot április 29-én hajtották végre, melyen az apátság képviselőin és az érdekelt szomszédnemeseken kívül jelen volt Péter erdélyi püspök is. A határjárást a monostortól egyenes irányban északra a Nádas folyónál kezdték meg s onnan haladtak le délfelé, metszve a Szamos folyót és a monostor—kolozsvári országútat egészen a bányabükki határig. Innen nyugat felé Szelestye határát érintve, északra mentek s a szászfenesi határok mellett a Szamosig Szent-Benedek határát kanyarintották ki. Ellenmondás a jelenlevők részéről nem történt, így a káptalan június 12-én kiadta róla jogérvényes tanúsítványát.²

A kolozsi monostor kiváltságainak elismerése az erdélyi püspökség részéről egyedüli és biztos záloga lett volna a békének a két egyházfő: a püspök és az apát között, ha most meg birtokjogi súrlódások nem vertek volna napról-napra közéjük éket. Az örökös súrlódásnak kovásza az volt, hogy hol a püspökség egyik vagy másik birtoka esett a monostor birtokai közé, hol meg az apát úr egyik vagy másik elszigetelt birtokát igyekeztek magukba felszívni a környező püspöki birtokok. Ugy látszik, legtöbb összekoczezanásra

¹ Fejér: C. D. VI. 2. 100. 1. Királyi biztosul megnevezést nyertek: Valkói Csól Miklós, Szucsáki Csúcs Jakab és István.

² Fejér: C. D. VI. 2. 101. 1.

adtak alkalmat az apát részéről, Leske erdő a felette levő Alpes vagy Apáthavasával, melyek a püspök gyalui és Szentgyörgy, mely a kolozsvári birtokaihoz illettek, míg a püspök Bogártelke és Nádas jöszágai az apát sárdi, sólyomtelki, egeresi és a jegenyei birtoktagját voltak hivatva kiegészíteni.

Egyrészt tehát saját hasznukért, másrészt a kölcsönös béke érdekében Péter püspök és *Lázár* apát legelőnyösebbnek látták az illető birtokokat kölcsönösen kicserélni, minek folytán Leske erdő az Alpessel és Szentgyörgy a püspök, Bogártelke és Nádas pedig az apát örök tulajdonába mentek át. A cseréről először maga Péter püspök adott ki levelet Kolozsvárt, 1299 szeptember 14-én, a melyben a csere feltételül kötelezte magát és utódait mindörökre, hogy *Lázár* apátot és utódait sohasem támadják meg az elcserélt két birtok élvezetében, sőt ha más háborítani találná őket, nekik kötelességük lesz segítséget és védelmet nyújtani és még arra, hogy a monostornak továbbra is megengedik, hogy faszükségletét teljes szabadsággal szerezze be a Leske erdőből. A záradék pedig kiemeli, hogy e két feltétel meg nem tartása a csere jogérvényét bármikor megszünteti.¹ A hivatalos cserbevallás csak egy hétre rá történt meg ezután az erdélyi káptalan előtt, Péter püspök és *Lázár* apát személyes kinyilatkoztatásával.²

A jogérvényes csere végrehajtása a beiktatás útján történt. Ennek elvégzésével az apát részére László erdélyi vajda az erdélyi káptalant bízta meg.³ A káptalan nevében a határjárást és beiktatást november elsején Mihály mester kanonok végezte el, oly módon, hogy Bogártelke határait a jelenvoltak beleegyezésével új és megújított régi határjelek alapján elkülönítette Kapus, Gyerővásárhely, Inaktelke Vásárhelyi nemesi; Egeres, Sontelke apáti; Daróc, Túrje püspöki birtokok határaitól és annak ezentüli birtokosaként a kolozsmonostori apátot vezette be, miről a káptalan kiküldöttje

¹ Km. a. Itár. Com. K. A. Nro. 32. Kiadták Jakab Elek: Kolozsvár története. Oklevéltár I. k. 30. l.; Wenczel Gusztáv: Árpádkori új okmánytár V. k. 216. l.; Zimmermann—Werner: Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen (Nagyszeben, 1892.) 211—2. l.

² Km. a. Itár. C. K. Nro. 9.

³ Királyi biztos: Mérai Miklós és János, Szentmihálytelki Csöl Miklós közül bármelyik.

és Mérai Miklós királyi biztos jelentése alapján november 25-én hivatalos tanúsítványt ad az apátnak.¹

Hogy ezután még meddig ült *Lázár* az apáti széken, pontosan nem tudjuk. Utolsó nyom, mely apátságára céloz, az erdélyi káptalan egy, a monostor számára szóló határjáró levelében fordul elő. *Lázár* apát kérésére járják ki ugyanis még a XIV. század valamelyik első évében (1304?) János kanonok és Badoki Péter királyi biztos a kajántói birtokhoz tartozó Szilvatelek nevű kaszálót Mihmátkása és Gemjemátkása dülők felől.²

Körülbelül az 1304. év az utolsó, a melyből *Lázárról*, mint kolozsmonostori apátról biztos adatot kapunk. Lehet, hogy még pár esztendeig az apáti széken ült, de 1310 október 8-án túl semmiesetre sem, mert egy ezen keltről szóló levélben már *Henrik* nevű apáttal találkozunk Kolozsmonostoron.³ Ez a *Henrik (II.)*, vagy a mint írja magát *Hedericus* apátúr 1311 augusztus 13-án szerepel még oklevélben, a midőn a konvent nevében kiadványával tanúsítja Benedek erdélyi püspöknek az ő és a konvent színe előtt tett ünnepélyes tiltakozását Gentilis biboros, pápai követ⁴ által az erdélyi egyházmegyére kivetett nagy és jogtalan pápai adók (taxa) ellen.⁵

Henrik (II.) apáti pályafutásának a letétel lett a vége; az

¹ Wenzel G.: i. m. V. k. 217—9. l.

² Gróf Eszterházy János: A kolozsmonostori apátság és egyházi maradványainak leírása. Archeologiai közlemények, VII. k. 93. l. E tudósítást 1314. év alatt közli hivatkozva a kolozsmonostori apátsági levéltár: Littera K. Nro. 1. számmal jelzett levelére. A apátsági levéltár Kolozsvárt a főtéri templomban hagyott iratai között e levélre épen úgy, mint Eszterházy által idézett többi levelekre sem, nem akadtam rá. Minthogy Eszterházy forrását pontosan megjelölve hivatkozik rá, az eseményt magát el kell fogadnom, ez évszám azonban feltétlenül hibás, mert 1314-ben Lázár már nem volt apát. Valószínű Eszterházy hibásan olvasta 1304 helyett, mely dátum többi adatainkkal szépen összeegyeztethető.

³ Barabás Samu: Gróf Teleki-család oklevéltára (Budapest, 1895.) I. k. 29. l.

⁴ Gentilis de Montefiori áldozárbiboros, előbb a Szent-Ferencz-rend tagja, 1307 augusztus 8-án kapta a követi megbízást a pápától s 1311 szeptember 10-ig tartózkodott Magyarországon. Fraknoi V.: i. m. 121—32. II. U. o. 133—5. II. szó van Benedek erdélyi püspöknek hozzá való viszonyáról és 139. l., mely szerint a pápai adóba az erdélyi egyházmegye 313 márkát tartozott fizetni.

⁵ Fejér: C. D. VIII. 6. 20. l.

esztergomi érsek számos kihágása miatt megfosztotta az apáti méltóságtól és a monostor kormányzásával a kalocsai egyházmegegyében levő dombói benczés apátot bizta meg, a ki az ő jogait ideiglenesen Broda Miklós nevű szerzetesére ruházta rá. *Miklós* élére állt a monostornak, és daczára annak, hogy a dombói apát a megbízást csakhamar visszavonta, ott is maradt hosszabb ideig, sőt magát a hivatalos iratokban Isten kegyelméből való kolozsmonostori apátnak czimezte.¹

Az apáti széktől való megválásának körülményeiről egy pápai feloldozó-levele ad felvilágosítást. *Miklós* már mint a garam-szent-benedeki monostor tagja kérte 1328 év körül XXII. János pápát, hogy mentse fel a papi-szabálytalanság (irregularitas) terhe alul, a melybe akaratlanul régebben esett, de a melyről addig nem szerzett tudomást. Még a kolozsi monostor élén állott, midőn egyik szerzetese uzsoráskodás és a szerzetesi szegénységnek magántulajdon által való megszegése miatt került ítélőszéke elé. A szerzetes e vétekben visszaeső bűnös volt, daczára annak, hogy feljebbvalói részéről sohasem hiányzott a komoly megfeddés. Most tehát az apátúr szigorúbb rendszabályokhoz nyúlt, megkötözve, de egyébként testi sértés nélkül egy nagy kamrába (carcer) záratta büntetésül. Három napig tartott a börtön, mely idő alatt a rabnak állandó élelmezésben volt része. A negyedik napon *Miklós* a királyhoz útazott az apátság bizonyos ügyeiben, de a bűnös szerzetesnek elutazása előtt visszaadta a szabadságát. Ez reggeli után pihenőre tért szobácskájába és szerzetestársai estére halva lelték ágyában. *Miklós* vissza sem jött többé Kolozsmonostorra s így ez eseményt csak évek múlva tudta meg. Habár nem volt ő az oka a szerzetes halálának, a körülmények ellene tanúskodtak, mintha a börtön idézte volna elő a halált, joggal érezhette magát a papi-szabálytalanság vétkében bűnösnek. A pápa nevében Vilmos albanói püspök adta ki a felmentő-bullát 1328. év elején.²

¹ Barabás Samu: i. m. I. k. 34. I. 1315 november 9-én. Kemény J.: Supplementa Diplomatarii Transylvanici II. k. 114. I. szerint pedig még november végén ad ki határjárásról konventi tanúsítványt.

² Fejér: C. D. VIII. 2. 373—5. II. márczius 11-én, XXII. János pápaságának 12-ik évében. Fejér ezt 1322-re oldja fel, nem tudom, mily alapon, mint-hogy XXII. János 1316 október 7-én lépett a pápai trónra. Fraknoi V.: i. m. I. k. 143 I.

Broda Miklós távozásával megbomlott a rend és a fegyelem Kolozsmonostoron. Már ez sem volt törvényes apát, de legalább megbízatása a legelső magyar egyházi személy, az esztergomi érsek tekintélyében gyökerezett, miáltal működése elé az illetékes körök egyenlőre nem gördítettek akadályt, azután meg maga is készségesen megvált a bitorolt hatalomtól, mihelyt a jog erejét nem érezte háta megett. Egészen másként állt a dolog annál az embernél, a ki utódjául tolta fel magát és a kit ennek daczára *István* apátúr néven ismernek okleveleink. *István* eredetileg esztergomi egyházmegyei diák (clericus) volt, majd önkényesen felvette a Szent-Benedek-rend ruháját, a nélkül, hogy törvényesen a szerzetbe lépve a fogadalmakat letette és az egyházi rendeket felvette volna. Néhány benezés monostor belső békéjének és fegyelmének megszűnését a saját hasznára akként használta ki, hogy szabadelvű ígéretei által anynyira elkábította azok lakóit, hogy őt a kóbor, álszerzetest választotta meg nem is egy monostor apátjának. Így került hatalmába a bélai (zágrábi), grábi (kalocsai) és a kolozsi (erdélyi egyházmegyei) monostor egymásután.

Az apát, a fő romlottsága megmételtyezte az egész monostort. A rend felbomlott, a fegyelem megszűnt. A konvent tekintélye aláhanyatlott¹ a rendtagok szabadossága mellett különösen számuk csökkenése miatt, minthogy *István*, a kit a környék közönségesen csak „botrány apát“-nak² nevezett, a kihaltak helyét nem pótolta új erőkkal. Az előírt órákban nem hangzott pontosan a karének, a szerzetesek letéve Szent-Benedek ruháját, világias öltözetben, felfegyverkezve csatangoltak. Az apátság külső élete is valósággal dermettségbe esett, nagy úr támad azon oklevelek sorában, a melyek az apátok birtokvédő fáradozásaira világot vetnek. *István* ez irányú működésének egyetlen emlékét Károly Róbert királyunk egy 1324-ből való oklevele őrizte meg, a melyben a király *István* kérésére IV. Béla újraalapító levelét és az erdélyi káptalannak az apátság javára kiadott

¹ Hiteles helyi működéséről csak János perjel által 1321-ben kiadott oklevél által szerzünk tudomást. Szeredai Antal: Notitia veteris et novi Capituli ecclesiae Albensis-Transylvaniae (Gyulafehérvár, 1791.) 29. l.

² Theiner Á.: i. m. l. k. 549. l. „...quidam nomine Stephanus, fatuus Abbas vulgariter in eisdem partibus nuncupatus...“

egyik határjárási tanúsítványát megerősíti és függő pecséttel ellátva átírja.¹

A monostor zilált viszonyait és rossz hírét Csesztalczai Pál Lukács erdélyi püspök sietett a maga javára kiaknázni. Az anyagiak terén ugyanis a püspökúr igen gyengén állott²; szorult helyzete készítette, hogy új jövedelmi források után nézzen. Püspöki javadalmainak nagyrésze a szakadárok kezében volt, a mi kicsi pedig a megmaradt birtokokból befolyt, felemésztették folytonos utazásai, melyeket királya érdekében, mint annak titkára, részint a pápai, részint az idegen fejedelmi udvaroknál tett. Ezen a czímen fordult tehát 1332 körül a pápa, XXII. János elé azon kérelemmel, hogy a bélai, grábi és a kolozsmonostori benczés apátságokat egyesítse az erdélyi püspökséggel, minthogy ezekben már kihalt a szerzetesi fegyelem és egy álszerzetes, *István* diák bitorolja bennük az apáti méltóságot. A pápa meghajolt a püspök érvei előtt, *István* apátságát semmisnek jelentette ki, a hatalomból kitiltotta³ és elrendelte az egyesítést oly feltétel mellett, hogy csak a haszonélvezeti jog lesz a püspöké, de a birtokokat elidegenítenie nem szabad neki, továbbá, hogy a jövedelemből az illető monostorokban — tehát Kolozsmonostoron is — kellő számban szerzeteseket tart, kiknek élére maga helyett egy helynököt (vicarius) állít.⁴

Ez egyesítés legalább is egyidőre a kolozsmostori apátság megszűnését jelentette, mert Kolozsmonostor általa egyszerű szerzetes klastrommá süllyedt alá. A monostor tagjai szabadosságukat és fegyelmetlenségüket szabadságukkal és alkotmányukkal fizették meg. Régi erélyes, de a monostor anyagi és lelki javait lelkükön viselő apátok helyett kaptak olyan gazdát, a ki figyelembe sem vette őket, javára az szolgált, ha minél több jövedelmet takaríthatott meg magának az apátság birtokainak jövedelméből, a szer-

¹ Fejér: C. D. VIII. 2. 518. l. Kelte: november 18.

² Pray Gy.: i. m. II. k. 258. l. Hogy tényleg szorult anyagi viszonyok között volt, kitűnik abból is, hogy a pápai megerősítés alkalmával „propter paupertatem“ a commune servitium fizetése alól felmentést nyert.

³ Theiner Á.: i. m. k. 618. l. Úgy látszik azonban, hogy *István* diák szerencsés volt az apátságok megszerzésében, mert 1337 október 15-én XII. Benedek pápának újabb apátságok (a bulcsi, bisserei, garapi és monyorodi) bitorlásától kellett eltiltani.

⁴ Theiner Á.: i. m. I. k. 549. l. A pápai levél dátuma 1332 február 24.

zetesek anyagi és szellemi jólétét bizonyára nem egyszer feláldozta a maga előnyének. A kidült szerzetesek helyét csupa takarékoságból nem pótolta ki friss, ifjú erővel: a monostor napról-napra közeledett a kihalás felé és úgy látszott, mintha a valamikor nagy-hírű apátság napja örökre leáldozóban volna.

IV.

As unio megszüntetése és Kolossmonostor újjászervezése a magyarországi bencés káptalan által: János apát megválasztása és Ssiffrid visitátor rendeskedése. János, Jordán, Berecsk és László apátok birtokperei. István apátúr.

A téli nap szunynyadozó, bágyadt fénye nem jelenti azt, mintha az talán kialudni akarna, hiszen rövid idő múlva az a majdnem kialudt nap vastag tüzesóváival kelti életre a virágfakasztó tavaszt, a termő és érlelő nyarat. Kolozsmonostor alkonyuló napjának bágyadt fénye is sugárözönné változott. Hogy Pál püspök mint játsza ki a pápa intentióját, előbb-utóbb a pápa fülébe kellett jutni. Ideig-óráig eltitkolhatta, hogy a monostorban nem tartja fenn állandóan az illendő szerzetesi létszámot és az egyházi apáti helynök helyett világi szolgálát ültette be a monostorba, az igazság szerint visszaélésének nyomába a megtorlásnak kellett jönni.

Természetes dolognak kell elfogadnunk, hogy a kolozsmonostori apátság sorsára a magyarországi bencések nagygyűlése hívta fel a pápa figyelmét, a mely épen ez időtájban kezdte önmagát újjászervezni az 1336 június 26-án XII. Benedek által az összes bencések számára kiadott hires „Benedictina“ alapján.¹ A pápa sietve igyekezett a botrányteltő visszaélést orvosolni és az egyesítés megszüntetésére az egri püspököt küldte ki.² Hogy pedig ez egy püspöktársával szemben sikerrel léphessen fel, a pápa őt ez ügyben pápai követi hatalommal ruházta fel, melynek értelmében Pál püspök ellenszegülés esetén egyházi-cenzurák alkalmazásával szorítandó az apátságról való lemondásra.

As unio megszüntetésével véget ért a pápa ez ügyben való szereplése. az apátság vagyoni és szellemi újjászervezése a magyar-

¹ Erdélyi L.: i. m. II. k. 16. l.

² Theiner Á.: i. m. 616. l. 1337 október 15-én.

országi Szent-Benedek-rend egyetemes gyűlésének vállaira nehezedett, a melynek tagjai közül már előbb¹ azzal bizta meg XII. Benedek pápa a pannonhalmi, zalai, garam-szent-benedeki és bátai apátokat, hogy alkalmas helyre rendi nagy káptalant hívjanak össze, a mely azután a „Benedictina“ értelmében minden harmadik évben lesz tartandó és azon gyűlési elnököket, definitorokat választván, tárgyalják meg a rend ügyeit, töltsék be az üres apáti székeket azokra alkalmas szerzetesekkel; a gyűlés végeztével pedig menjenek ők maguk el személyesen minden monostorba, azokat szedjék rendbe anyagilag és szellemileg, határozzák meg, hogy hány szerzetest kellett mindenegyesnek a múltban eltartani és hogy most mennyi a jövedelme, a melynek arányában majd a pápa meghatározza a jövődre nézve a szerzetesek számát mindegyik monostorban. Napidíjúl s a költség megtérítésére a pápa a bizottságnak 80 toursi aranyat rendelt.²

A „Benedictina“ szellemében 1337. végén nyílt meg az első nagy káptalan.³ Itt választhattak Kolozsmonostor számára új apátot János szerzetes személyében, mert ez időtől kezdve találkoznak oklevelekben ily nevű apáttal.⁴ Az új apát társaságában mehetett a kolozsmonostori ügyek rendezésére s a „Benedictina“ által előírt vizsgálat megtartására Sziffrid garam-szent-benedeki apátúr, az egyik pápai megbízott, mert a legközelebbi nagy-gyűlés alkalmával a monostor ügyei már nagyjában rendben vannak. Sziffrid apát gondoskodása különösen két irányban mozgott: a szerzetesi fegyelem visszaállítását és az idegen kézbe került apátsági javak visszaváltását vagy visszaperlését czélozta, mely utóbbi érdekében anyagi áldozatot sem sajnált. Hogy munkáját mily siker koronázta, mutatta az apátság ezután bekövetkezett gyors felvirágzása.

A kolozsmonostori apát csakhamar ismét elfoglalja a magyarországi Szent-Benedek-rend egyetemében az őt megillető helyet.

¹ 1336 december 13-án. Erdélyi L.: i. m. II. k. 390. l.

² Erdélyi L.: i. m. II. k. 390—3. ll.

³ Fuxhoffer-Czinár: i. m. I. k. 87. l.

⁴ Km. a. ltár. Com. K. Nro. 53. Datum: 1339 február 10. Több levéllel együtt 1898 óta elveszett, így ezeket csak Beke Antal: A kolozsmonostori konvent levéltára (Budapest, 1898. Különlenyomat a Történelmi tárból) című regesztá gyűjteményéből ismerem. Ez Beke Nro. 10. János apátúr talán ugyanazon személy lehet azzal a János perjellel, a ki 1321-ben szerepel Kolozsmonostoron.

Az 1342. év nyarának elején¹ Visegrádon összeült rendi káptalan defintorrá² választja meg *János* apátot.³ E rendi nagy káptalan egyébként is emlékezetes volt Kolozsmonostorra, a menyinyiben ezen rótták ki az apátságra Sziffrid apát költségeinek és anyagi áldozatainak megtérítését. Nehogy azonban az összeg teljes kifizetése, a mely körülbelül 130 arany forintra rugott,⁴ megbillentsé az apátság pénzügyi mérlegét, a káptalan a garam-szent-benedeki apát és monostora meghallgatása után, azok beleegyezésével úgy határozott, hogy évenként Szent Mihály napján 12 arany forintot fizet mindaddig a kolozsi monostor, míg az adósságát le nem törlesztette.

E közben azonban nem volt valami rózsás *János* apátúr helyzete Kolozsmonostoron. Alig hogy egyik vagy másik elbitorolt jószágát az apátságnak visszaszerezte nagy ügygyel-bajjal, a szomszédok az addig talán békében birt birtokok után nyújtották ki kezüket. Különösen Kajántó környékén levő puszták (praedium) voltak azok, a melyekre leginkább fenték a fogukat. Kajántótól Macskás felé eső dűlők valamelyikében volt az apátságnak egy Kajántó-padja nevezetű szénarétje. Ezt a szomszédságban birtokos Macskási József két fia: Domokos és Miklós elfoglalták. A foglalás miatt *János* apát Tamás erdélyi vajdához nyújtott be panaszt, a ki a per tárgyalását a Tordán, Szent András napján (június 13.) tartandó tartománygyűlésre tűzte ki. A gyűlésen azonban a felek 50 márka büntetés terhe alatt kiegyeztek olyképen, hogy a Macskási nemesek Kajántó-padja egy részét a hegy életől kezdve az erdőig

¹ Erdélyi L.: i. m. II. k. 395—6. II. június 2-án.

² Defintorok a nagy káptalan ideje alatt választott rendi előljárók voltak. Rendeltetésük az új apátok választása és a monostorok vizsgálása volt, mely utóbbi hivataluk miatt Visitatoroknak is nevezték őket. Fuxhoffer-Czinár: i. m. I. k. 88. I.

³ Erdélyi L.: i. m. II. k. 396—7. II.

⁴ Sziffrid apát a kolozsmonostori apátsággal egyetemben még négy más monostort szedett rendbe (Monyoród, Bulcs, Bissere és Béla) s az összes költsége 500 arany forint volt, a melyből a rendi naggyűlés arányosan határozta meg az egyes monostorok évi törlesztési alapját: a monyoródi 6, bulcsi 10, bisserei 6, bélai meg 12 arany forintot volt köteles évenként törleszteni. A törlesztési idő az összeget s a törlesztési alapot egybevetve, 10 év volt. A szerződést Streliczi Arnold fia, Miklós közjegyző június 6-án hitelesítette. Erdélyi L.: i. m. II. k. 395—7. II.

hossza és szélességében vissza adják az apátnak, de a többi rész az ő birtokukban marad.¹

Kajántó és Macskás között délnek terült el az apátságnak egy másik sokat megtámadott birtoka: Tiboreztelke, a mely a IV. Béla újraalapító levelében említett két Bénye egyike lehetett. Igényt erre Pogány mester és szolgálai: Deme, János, Gergely és Antal testvérek emeltek és erőszakos úton igyekeztek hatalmukba keríteni. Az apátság emberei is apátjuk igazát bizonyára erőszakkal védelmezték és a támadókat megsebesítve vagy megölve verték vissza a támadást. E miatt azonban a törvénnyel gyűlt meg a bajuk és a kolozsi megyei nemesi bíróság el is ítélte őket. János apát 1339 elején a király és Tamás vajda kiváltságlevelével sietett hű jobbágysági védelmére, a melyeknek értelmében az apátság jobbágysági a megyei nemesek bírósága alul egészen ki vannak véve és az apát vagy megbízott gazdatisztjei mondanak felettük ítéletet. Albert fia, Miklós kolozsi főispán ezek alapján tehát felmenti a jobbágysági ítélet alól.²

Az első támadást csakhamar követte 1340 elején a második, úgy, hogy János apátnak a vajdai szék segítségét kellett kérnie. Péter alvajda Szomordoki Pétert küldte ki, hogy Demét és testvéreit tiltsa el a bitorlástól és az elfoglalt birtokrészeket adassa vissza velük az apátságnak. Ez a megbízást július 21-én teljesítette és Kajántó határait Bedehalomig, Syab felé vezető útig és Macskás határáig megjelölte.³

Deme és testvérei mindezek daczára sem akarták kezükből kiengedni Tiborez-pusztát, sőt hogy tulajdonjogukat állandósítsák, kápolnát is építettek rajta, az akarataknak ellenszegülő és jogukat kétségbevonó kajántói apátsági jobbágyságoknak pedig nagy károkat okoztak, a melyek ellen az apát helyett Jakab prépost⁴ tiltakozott 1341 október 12-én az erdélyi káptalan előtt.⁵

¹ Gróf Eszterházy: i. m. 94. l. A megegyezésről tanúsítványt az erdélyi káptalanról nyernek 1339 június 29-én.

² Km. a. Itár. Com. K. A. Nro. 53. Beke regeszta-gyűjteménye Nro. 10.

³ Km. a. Itár. Com. K. Neoregestrata Nro. 41. Beke regeszta-gyűjteménye Nro. 11. Péter alvajda július 23-án ad róla tanúsító levelet.

⁴ A prépost a perjellel hasonló konventi előljáró lehetett. Kölcsönvett elnevezés a káptalani szervezetből. Kolozsmonostor történetében ez egyetlen egyszer fordul elő.

⁵ Km. a. Itár. Com. K. U. Nro. 26.

János apát birtokpereinek könnyebb és rövidebb lebonyolítása érdekében a királyi udvarban is megfordul gyakran, a honnan sohasem távozik el segítség nélkül. Tarsolyában mindig van egy kiváltságlevél, melyeknek alkalomadtán siet is hasznát venni. Hogy ne kelljen folytonosan a királyi udvarba sietni az apátnak ügyes-bajos dolgaiban a különféle hiteles helyekhez szóló utasításokért (mandatum), I. Károly királyunk 1341 május 6-án „littera annualis“-t¹ ad a monostor számára az erdélyi káptalanhoz.² Erzsébet királyné meg a kolozsi monostort, mint a szent király, László bőkezűsége által gazdag királyi apátságot, az apátot pedig mint külön káplánját, különös pártfogása és védelme alá veszi.³

Habár a monostor azon kiváltsága, hogy jobbágyai a megyei bíróság ítélete alól kivéve, az apát és gazdatisztjei bírósága alá tartoztak, királyi és vajdai levelek alapján elismerést nyert 1339-ben Miklós kolozsi főispán által, mégis akadtak olyanok, akik ezt kétségbe vonták. Ennek tisztázására szállt ki 1342 május havában az erdélyi káptalan képében Konrád szászfenesi plébános Henke Péter királyi biztossal Kolozsmonostorra és kérdezték ki a lakosokat a kiváltság felől. Ezek egybehangzó vallomása azt erősítette, hogy a kolozsmonostori apátság határain belül felmerülő összes ügyeket mindig — már nagyapáink idejében is — az apát úr gazdatisztjei vagy udvarbirája döntötte el, azaz az apátság népeinek olyan kiváltsága volt mindig, mint a milyen akkor a kolozsvári vendégeknek volt, kik felett saját városbirájuk ítélkezett.⁴

¹ A királyok olyanok számára szokták adni a „littera annualis“-t, a kiknek állandóan volt dolguk a hiteles helyek előtt. Ezek ugyanis kiküldetésbe csakis királyi, nádori, vajdai stb., szóval felsőbb parancsra mentek, a melyet a kihívó félnek a „littera mandatoria“-val kellett bizonyítani. A „littera annualis“ ez utóbbiakat tette feleslegessé, a menyinyiben ennek alapján a hiteles helynek „per anni curriculum“ mindenféle kiküldetést: reambulatio, recaptivatio, inquisitio etc. el kellett végeznie annak pusztja kérésére, a kinek javára ez a kiváltság szólt.

² Jakab E.: i. m. Oklevéltár I. k. 43. l.

³ Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 66. Datuma: 1341 december 9.

⁴ Jakab E.: i. m. Oklevéltár I. k. 43. l. Az apátság e zászlósúri joga még később is gyakran szorul újabb és újabb királyi s vajdai elismerésre és megerősítésre: így 1356 november 19-én András erdélyi vajda (Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 25.), Lajos király 1357 július 22-én — azzal a megszorítással,

Még egy félszázad sem telt el azóta, hogy Péter erdélyi püspök csere útján az apátság örök tulajdonának vallotta Nádas és Bogártelke birtokokat olyan feltétel mellett, hogy nemcsak ő és utódai nem háborítják az új tulajdonost a birtoklásban, sőt más támadók ellen is védelmet és segítséget nyújtanak és ime 1342 október 21-én már Erzsébet királynénak kell pártfogásába venni *János* apátot az erdélyi püspök: András ellen (1320—56) annak Bogártelkét illető foglalásait illetőleg Miklós erdélyi vajdához intézett olyan rendelettel, hogy az a püspökurat vagy tartsa vissza a jogtalanságtól, vagy pedig, — ha okleveles bizonyítékokra hivatkozik — terelje az ügyet a törvény útjára.¹

Az apátsági birtokoknak az volt a legnagyobb veszedelme, ha tőszomszédságában valamely hatalmasabb nemesi család lakott, mert az igen gyakran birtoktagjának az apátság kára árán való kikerekítése céljából szemet vetett rájuk. Ilyen módon veszélyeztetik örökösen Kajántó egyes pusztáinak birtoklását a Macskásiak, így igyekeztek a Vásárhelyi nemesek is hol Egeres, hol Jegenye határából jó nagy tagokat lekanyarintani. Valószínűleg öregsége folytán előállott gyengesége akadályozta meg *János* apátot a személyes intézkedésben 1343 körül, a midőn Vásárhelyi Mikola *János* fiának fiai: Gyerő, Jakab, Kemény Jegenyén foglalásokat tettek és helyette István konventi ör tiltakozott az erdélyi káptalan előtt.²

Pogány István mester szolgálai: Deme és testvérei Tiborcztelkét illető követelése kísért *János* apát utóda, *Jordán* apátúr kormányzása alatt is. Telt azonban már az idő, a biztos tudás kezdett elhomályosodni és Deméék elérkezettnek látták az időt, hogy követelésüknek törvényes szint kölesönözzenek. Jogczimúl azt kapták elő, hogy I. Károly királytól kapták ajándékba, miután annak előbbi birtokosa utód nélkül meghalt és így ajándékozása a koronára szállt vissza. Az apát parancsára Lajos király István erdélyi

hogy nyilvános rablás, tolvajlás, általában nagyobb bűnügyi eseteket a megyei bíróság elé utalja és ha az ítélkezésben az apátság részéről hanyagság mutatkoznék, — (Fejér: C. D. IX. 2. 602. l.) majd 1369. június 11-én ismét (Fejér C. D. IX. 4. 159—60.), végül Mária királynő 1384 február 14-én (Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 24.) írják át és erősítik meg.

¹ Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 58. Közli Pray Gy.: i. m. II. k. 258. l.

² 1343 május 19-én. Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 8. Közli Fejér: C. D. IX. 1. 187. l.

vajdára bizza az igényjogosságának megvizsgálását 1347 február 16-án. A vajda az ügyet a legközelebbi (március 21-én) tartományi gyűlésen tárgyalás alá vette, a hol hétvármegye egybegyűlt szolgabírái és esküdtjei, különösen a Kajántó melletti szomszédnemesek a mellett tanúskodtak, hogy Tiborczelte tudomásuk szerint mindig az apátság Kajántó nevű birtokához tartozott, Deme és testvérei pedig csak erőszakkal és jogtalanul birtokolták el.¹

Ugyane tartományi gyűlésen egy másik folyamatban levő perét is leakarta *Jordán* apát tárgyaltatni apátsága javára. András erdélyi püspök még mindig nem bocsátotta vissza Bogártelke általa elfoglalt felerészét. Hiába mutatja azonban fel az apát Péter püspök 1299-iki cserelevelét, hiába tanúskodnak a rendek is a birtok elfoglalásáról, czélt *Jordán* nem ért vele, mert a püspök sem személyesen, sem megbízottja által nem jelent meg a gyűlésen,² minek következtében a tárgyalás egyelőre halasztást szenvedett.

A kolozsmonostori apátnak, mint a püspök után Erdély első egyházi főméltóságának és a monostornak, mint hiteles helynek régi joga volt, hogy a tartománygyűlésen résztvehettek, esetleg képviseltethették magukat.³ Innen van az, hogy az apátok egyes olyan ügyeiket is, a melyek szorosan nem tartoztak e gyűlések hatáskörébe, leginkább ez alkalommal terjesztették a vajda elé. *Jordán* apát 1348 május 8-án Tordán a gyűlés közepette jelenti ki a vajda előtt tiltakozását több birtokának, és pedig: Holdvilág, Szöllös, Szent-László, Danos, Prod, két Teremi és Apáti eltulajdonítása ellen és daczára annak, hogy idegen kézen vannak, fenntartja monostorának rájuk vonatkozó jogát, nehogy az elévüljön a jogszokás következtében.⁴

¹ Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 78. E levelet 1372 márczius 25-én a váradi káptalannal Ottó apát megbízásából Henrik nagyvárad-előhegyi Szent-János monostor apátja átíratja. Közli így: Jakab E.: i. m. Oklevéltár I. 42. l. A levél kelte 1347 márczius 28. Amint a következmények mutatják, az apátság törekvése egyenlőre eredménytelen volt.

² Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 32. Miklós erdélyi vajda 1368 június 12-iki átírásában.

³ Ottó apát két szerzetesével: János és Miklós presbiterekkel 1368 június 4-iki congregatio generalis-on ősi szokás alapján vesz részt s mint hiteles személyek ott helyben adnak ki levelet. Fejér: C. D. IX. 4. 155—6. ll.

⁴ Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 42. május 13-án. Dénes vajda 1364 június 17-iki átírásában. András konventi ör Henrik apátúr nevében 1411 november 3-án ismét megújítja a monostor jogigényét e birtokokra a váradi káptalan előtt. Km. a. ltár. Com. Torda. A. Nro. 3.

Jordán utódjáról: *Bereczk* apátról csak igen keveset tudunk. Kérésére István alvajda 1355 május 24-én az erdélyi káptalant bizta meg, hogy az apátság Bénye nevű birtokát, a mely most idegenek kezén van, vegye vissza a bitorlóktól és megújított határjelekkel meghatározva területét, adja vissza régi tulajdonosának.¹ A káptalan Szomordoki László királyi biztossal kiküldött Pál kolozsvári plebános Tamás nevű káplánjára bizta a rendelet végrehajtását, kiknek munkáját azonban ellenmondásukkal megakadályozták: Dévai Tamás és Iván fia, Miklós a már ismert Deme;² Jakab gyósi (mai kiejtéssel: diósi) falunagy nevében oly czímen, hogy uraik Kályáni János fiától, Mártontól zálogba kapták. Ellenmondásuk miatt az ellenmondók a vajda elé idéztetnek július 15-ikére³

A per befejezését már nem érte meg *Bereczk* apátúr az apáti széken, pedig annak érdemlegesebb és nehezebb része még csak ezután jött. A következő 1356-ik év Mindenszentek ünnepe nyolczadnapján kezdődött tartományi gyűlésen már az utód, *László* apátúr képviseltette a monostor érdekeit Péter konventi jegyzővel. Az apát képviselője András vajdának bemutatta az erdélyi káptalannak István alvajda utasítására megejtett vizsgálatról szóló tanúsítólevelét, a melynek értelmében a szomszédok tanúságtétele az apát jogát bizonyította Bényére vonatkozólag. A vajda ezt egyedül nem tartotta elégséges bizonyítéknak és még más oklevelek bemutatását is sürgette. Péter jegyző ama válaszára, hogy a többi bizonyáglevelek az idő viszontagságainak estek áldozatul, tehát előteremteni őket már nem lehet, a vajda úgy döntött, hogy Kályáni Márton, a kire visszament az alperesség, a jövő év Vizkereszt nyolczadnapján Szentimrén négy szomszédjával egyetemben esküdjék meg jogai igazságára.⁴

A kitűzött helyen a meghatározott határidőre Kályáni Márton

¹ Km. a. ltár. Com. K. W. Nro. 187. A káptalani relatióban átírva. Megjelölt homo regiusok: Mérai Kelemen, Szomordoki László és Nádasi Lőrincz.

² Demének ez az utolsó ismeretes szereplése életében; 1360 december 18-án már özvegye és Katalin nevű leánya emelnek panaszt Péter alvajda előtt a kajántói apátsági jobágyok ellen, a kik a felbérelt Szilvási István és Nagy Péter fia, Istvánnal meggyilkoltatták Deme fiát, Miklóst. Barabás S.: i. m. I. k. 116—7. ll.

³ Km. a. ltár. Com. K. W. Nro. 188.

⁴ Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 77. Közli Fejér: C. D. IX. 2. 547—9. ll.

nem jelent meg eskütársaival, míg az apát nevében Szomordoki László szerencsésen előkerült újabb bizonyító leveleket terjesztett a tárgyalást vezető Domokos alvajda elé és illő ideig várakozott az alperes megjelenésére. Ezek alapján az alvajda a kolozsmonostori apát javára döntötte el a pert és 1357 január 17-én utasította az erdélyi káptalant, hogy szabadítsa ki Bényét bitorlói kezéből és iktassa be újból annak birtokába az apátot.¹ A káptalan személyében a megbízást Pál kolozsvári plebános kísérelte meg végrehajtani február 9-én, de Bénye egyik felére vonatkozólag Kályáni Bertalan, Márton testvére, a másikkra pedig Szentgyedi Vas Miklós nevében történt ellenmondás, a miért is azok idézést nyertek márczius elsejére a vajdai szék elé.² Minthogy azonban ezek nemcsak ezt, hanem több halasztás útján kitűzött határidőt elmulasztottak (1358 január 13., február 9.) a nélkül, hogy ellenmondásuk okának kifejtésére a vajdai szék előtt megjelentek volna, 1358 márczius 2-án Domokos alvajda az erdélyi káptalant újabb beiktatásra utasította.³ A per végre is az apátság diadalával végződött: márczius 20-án Papfalvi Miklós királyi biztos, a káptalan megbízásából pedig János fejerdi plebános ellenmondás nélkül iktatták vissza az apátot és monostorát Bénye birtokába.⁴

Alig mentette meg apátsága számára *László* apátúr Bényét, újabb vagyoni-pert akasztott a nyakába a nemes abafáji Görgényi-család Apáti birtok érdekében, a mely a Maros folyó partján feküdt pár kilométernyire Szász-Régen alatt. Két elnevezése volt: az apátság Apáti néven iktatta birtoknevei közé, a Görgényi nemesek meg Abafájának szerették nevezgetni, a mely nevet eredetileg csak Apáti tőszomszédságában feltételezhető valamely görgényi puszta viselhetett és lassankint mehetett át az Abafája elnevezés Apátira. A Görgényiek mihelyt valamenynyire általánossá tettek Apátinak Abafája nevét, azonnal alapot nyertek az apátsággal szemben a birtok-

¹ Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 19. Átirva a káptalani relatióban. Királyi biztosúl Fejes Pétert jelöli ki, a káptalani válaszádat pedig hamvazószerda nyolczadnapjára rendeli el.

² U. o.

³ Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 30. A káptalani relatióban átirva. Királyi biztosúl jelölést nyertek: Nádas Miklós és Lőrincz, Papfalvi Lőrincz fia: Miklós, Szucsáki Czírják és Szomordoki László.

⁴ A káptalani relatió kelte május 3. U. o.

igényre, minthogy Abafájára volt birtoklevelük és ennek alapján Abafája név alatt az eredeti Apátit követelték maguknak. A kolozsmonostori apátokban azonban emberükre akadtak, minden ravaszságuk csődöt mondott azok igazságával szemben.

A per kezdetéről hiányos adataink vannak. *László* apát személyében 1358 május 27-én Péter konventi jegyző az apátságnak Apáti birtokát illető jogigényét bizonyító oklevelekkel jelenik meg Domokos alvajda előtt Görgényi Péter fia, János ellenében, hogy ezek alapján tárgyalják a pert, a melyet András vajda előtt megindítottak. Itt azonban Görgényi János haladékot kért az ő oklevelés bizonyítékainak összegyűjtésére is, a melyet az alvajda Szent-Mihály ünnepének nyolczada záros határidőre szabott ki.¹

Ez első alkalommal a gordiusi csomót I. Lajos királyunk vágta ketté. Azon alapon, hogy *László* apát a birtokot már három ízben visszaperelte magának törvényes úton és még sem nyert beiktatást, utasítást küldött ennek foganatosítására az erdélyi káptalanhoz.² Ennek alapján az apátság egyelőre 1359 december 16-án ellenmondás nélkül Apáti birtoklásához jutott.

A következő év legelső napján már ismét panaszszal áll *László* apátúr Lajos király előtt, a ki ekkor épen Erdélyben tartózkodott Gyulafejérvárt. A vádat Dezméri Kumus János emelte, a ki előre feltett rossz szándékkal rálesett Szent-Miklós és Dezmér között az országúton az apátság egyik apahidai jobbágyára. Lovától és egyéb nála levő javaitól útonálló módjára megfosztotta, majd halálosan megsebezve birtokára, Dezmérbe hurcolta, a hol a szerencsétlen rövid szenvedés után meghalt. Lajos király a vizsgálat megtartásával az erdélyi káptalant bizta meg, hogy annak alapján a kártérítési per megindítható legyen a kegyetlen Dezméri nemes ellen.³ Az év közepén meg Jegenye határait rendeztetni még *László* apát, a melyre azonban a király a váradi káptalant küldi ki. Az a

¹ Kemény J.: Appendix Diplomatarii Transylvanici II. k. 168. 1. Hibásan 1378 van.

² 1359 december 13-án Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 66. A káptalani relatióban átírva. Királyi biztosok: Szomordoki László és Aczél Pál. Az erdélyi káptalan 1391 július 21-iki hiteles átiratában.

³ Mike Sándor kézirati gyűjteménye a E. N. M. levéltárában: Regesta Archivorum. I. k. 9. 1. Királyi biztosul kijelölteknek: Szentmihálytelki Miklós, ia András, Papfalvi Lőrincz fia, Miklós és Györgyfalvi Mihály fia, János.

határjárást Szomordoki László királyi biztossal és Kozma szentkereszti plebánossal s kanonokkal június 26-án hajtatta végre.¹

Ez intézkedések *László* apátnak élete alkonyán történtek, mert 1361 április 11-én már *István* nevű apát ad ki oklevelet.² Ennek azonban legfeljebb két évi kományzatáról semmi más adatott nem őrizett meg számunkra az idő. Talán ő volt az, a kinek kérésére 1361 augusztus 10-én Lajos király megerősíti a váradi káptalannak Monostor és Szent-Benedek kijárásáról kiadott tanúsító levelet.³ Rövid ideig tartó uralma megmentette attól, hogy lássa azokat a felhőket, a melyek két nagy utódjának: *Ottó* és *Pál* apátúrnak idejében tornyosultak az apátság egén, megmenekült attól a sok fáradságtól, a melyet ezeknek kellett elviselniök, hogy a monostor vagyoni épségét minden támadás ellenében megvédelmezzék.

V.

Ottó apát birtokviszályai a Görgényi-, Tusáni-, Vásárhelyi- és Kidei-családokkal. Részt vesz a monyoródi nagykáptalanon. Pál apát újabb pereit a Kidei-, Görgényi- és Macskásiakkal. Anyagi áldozatai a török és Nápolyi László elleni hadjáratra. Pápai megbízatásai.

Székely László Almás királyi vár várnagya az elsők között volt, a kik *Ottó* apátúrnak megnehezítették és terhessé tették az apáti infula s a pásztorbot viselését. Garázdálkodásának színhelye Bogártelek, Egeres és Jegenyő birtokok, a hol az 1363. év tavaszán nemcsak jó darab földterületet kanyarított le a maga számára, hanem az apátság jobbágyait is, a kik szántás-vetés vagy favágás miatt a szabadban tartózkodtak, mindenüktől kifosztotta. Vakmerőségében tovább ment; betört a falvakba is és Bogártelekéről 8 juhot és 9 kecskét, Egeresről 4 ökröt, Jegenyéről szintén 4 ökröt és 25 disznót hajtott el, minek következtében a megrémült lakosok körülbelül 60 házhelyet hagytak hátra elárvultan. *Ottó* apát Péter alvajda

¹ A királyi mandátum május 17-én Nagyszombatban kelt s a kijelölt homo regiusok: Bácsi Jakab, Szomordoki László és Nádas Lőrincz voltak. Bartalis A.: Notitia parochiae Jegenyensis (Kolozsvár, 1794.) 65—9. ll.

² Szeredai A.: i. m. 49. l.

³ 1297 június 12-ről. Fejér: C. D. IX. 3. 243. l.

előtt keresett orvoslást márczius 22-én, a ki az ügy megvizsgálását a kolozsmegyei szolgabírákra — Zsuki Domokos és Budai György — bízta, kik az apát vádját igaznak találták.¹ Hogy azonban az apátság milyen előttételt nyert, előttünk már ismeretlen.

Meggyűlt *Ottónak* a baja a Görgényi-családdal, a mely úgy látszik nem vette tekintetbe, hogy 1359-ben *László* apátúr törvényes úton elismertette jogát Apátit illetőleg és ismét meg akarta valósítani régi igényét az apátság kárára. A birtokpert csak onnantól kezdve ismerjük, a midőn már a királyi kúria előtt van 1364-ben, a mely Péter alvajdához intézett döntésében úgy rendelkezik, hogy határidőt kell kitűznie Péternek Görgényi János számára, a melyen ez Apátit illető okleveleit előmutatja. Ez esetben a birtok neki ítélendő oda, ha azonban nincs okleveles bizonyossága, akkor az erdélyi káptalan által tartandó oly irányú vizsgálat, hogy vajjon Apáti és Abafája nemcsak két külön neve egyazon birtoknak és *Ottó* Apáti alatt tulajdonképen Abafáját, Görgényiek meg Abafája alatt Apátit követelik maguknak, vagy két külön birtok és akkor habozás nélkül adandó át az apátnak Apáti.² A per — a mint a későbbi adatokból következtethetjük — az apát javára dőlt el ez alkalommal, a ki, hogy a Görgényi-családot némileg kiengesztelje a veszteségért és a jövőre való tekintettel lekenyerezze, évi bérért Görgényi János használatába adta át, ki a haszonbért ezután éveken át pontosan fizette.³

Volt az apátságnak két elég távoleső birtoka: Datos és Lekencze, a mely már évek óta elveszett régi tulajdonosára nézve, a mennyiben Tamás erdélyi vajda a maga részére sajátította el és annyira elhanyagolta, hogy teljesen kihalttá és lakatlanná lett. A midőn Tamás vajda meghalt, a remény szikrája ébredt fel *Ottó* apátban, hátha a két régi birtokot ismét visszaszerezheti az apátság számára.

¹ 1363 április 12-én. Kemény J.: Appendix Diplomatarii Transylvanicii III. k. 22. l.

² 1364 május 30. Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 9.

³ Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 67. 1402 december 15-én írják: „Possessionem Apathy.... iuxta iuris tramitem per quondam religiosum virum fratrem dominum Ottho Abbatem iuridice reobtentam et eidem Johanni filio Petri viceversa pro felduario accensuali proventu ad utendum relictam, de qua in plurimis annis.... prosolvissent....“

A monostor birtokjogát Dénes erdélyi vajdával sietett elismertetni és ennek útján czélját megvalósítani. Dénes vajda tehát 1366 április 20-án egyszerre intéz útasítást Kolozs és Torda vármegye előjáróságához, hogy vizsgálják meg az apát jogigényének alaposágát.¹ Kolozs vármegye részéről Zsuki Domokos fia: János, Tordáról pedig Bogáti Herczeg Péter szolgabírák tanúsították *Ottó* apát birtokjogának törvényességét. *Ottó* apát azonban jogának elismertetésével megkésétt, mert Lajos király már Tusáni Mihály fiának, Bolgár Lászlónak, János nevű anyai mostohatestvérének és atyai nagybátyjaiknak, Simon két fia: Semejénnek és Tamásnak, továbbá Mihály fiának: Istvánnak ajándékozta, mire Dénes vajda is az előbbi vizsgálat eredményének daczára is, ezeknek ítélte oda a szóban forgó két birtokot, a király meg ugyanez év július 12-én útasította az erdélyi káptalant, hogy a kolozsmonostori apát ellenmondása mellett is foganatosítsa azok javára a beiktatást.² Ez csakhamar meg is történt; ily módon Dátos és Lekencze ismét elveszett az apátságra nézve.³

Állandó birtokpereitől csak rövid időre vonja el *Ottó* apátot az 1366 október havában Monyoródon a benezés monostorban tartott rendi nagy káptalan,⁴ hogy visszajövele után még mélyebben elmerüljön azok hullámaiban. A támadások elleni előre biztosítás érdekében járátja ki 1367 szeptember 27-én Máriatelek és Kajántó határait az erdélyi káptalannal, a mely meg is kezdte azt az 1283 augusztus 3-iki határjárás szerint, de ellenmondás miatt félbe kellett szakítania a munkát.⁵

Kezd elhidegülni a jó viszony közte és az erdélyi püspökök

¹ Km. a. Itár. Com. Torda. U. Nro. 8.

² Gr. Teleki-család Oklevéltára. I. k. 146. l.

³ 1366 augusztus 24-én. Gr. Teleki-család Oklevéltára. I. k. 144. l. Az apátság legközelebb csak 1371 november 25-én hangoztatja reájuk vonatkozó jogát, a midőn Bolgár László leányának, Fülthi Gyurk fia feleségnek adja hozományul. Km. a. Itár. Com. Torda. U. Nro. 17.

⁴ Erdélyi L.: i. m. II. k. 510—3. II. A káptalanban az elnök a pannonthalmi apát, definitorok Sziffrid garami, Péter zalai, Werner kapornoki, Pál dombói, Domokos sümegi apátok voltak. Ottó csak mint káptalani vocális minden hivatal nélkül vett részt ebben a káptalanban. A főtárgy a bélai gangria rendezése volt.

⁵ Gr. Teleki-cs. Oklevéltára. I. k. 154—5. II.

között. Domokos püspök zolyomtelki jobbágysai 1367-ben Bogártelke három határjelét dűlják fel, hogy a határ kétségessé váljék és így urok a zavarosban könnyebben halászhasson. Ez ellen *Ottó* apát november hó 25-én Szentimrén emelt panaszt Péter alvajda előtt,¹ majd meg a következő év júniusában Miklós vajdával átiratta Péter püspök cserelevelét, mely a kolozsmonostori apátokat Bogártelke birtoklásában biztosította.²

A támadás az erdélyi püspökség részéről 1370-ben ismétlődik meg. Szent-Mihály napja táján lehetett, a midőn egy este Gerendi Miklós, Demeter püspök fenesi várnagya Dán két fiával: Péter és Miklós kenézekkel és több más gorbói oláhhall az éj csendjében rátámadt az apátság egyik bácsi jobbágyára. Kirabolták, 4 ökröt és egy kocsit vittek el magukkal. Ugyanez időben a türjei püspöki birtokról is volt támadás Egeres és Sontelke³ ellen. Vas Bálint és Miklós türjei gazdatisztek voltak a vezetők, a kik nem ismertek irgalmat. Az útkokba eső népet ütéssel-veréssel kínozták meg, nem kímélve a fehérnépet sem, a kezük ügyébe eső dolgokat pedig elrabolták. Okul mindezekért azt hozták fel, hogy ezek a falvak adófizetéssel tartoznak az erdélyi püspöknek, a melynek lerovásaképen egy négy ökrös igásszekeret és egy akó bort is elhurezolt a két gazdatiszt. A bort maguknak tartották meg, az igásfogatot ellenben a gyalui püspöki uradalomba szállították.

Ottó apát Lajos királynál keresett orvoslást, a ki az ügy megvizsgálására a váradi káptalant küldte ki. Ez a vádat valónak találta és a lakosok vallomásából azt is megállapította, hogy a püspök jogcíme hamis, mert csak Demeter püspök az első, a ki az adófizetést kitalálta.⁴

E három birtok: Egeres, Jegenye és Bogártelke alaposan ki volt téve ebben az időben a veszélynek. Vásárhelyi Gyerő fia, János 1368 táján okozott nagy károkat, mind a lakosoknak, mind az apátságnak e jószágokon, mert július 26-án a kolozsi nemesi bíróság előtt Pető fiával Lászlóval, az apát megbizottjával egyez-

¹ Km. a. Itár. Com. K. A. Nro. 13.

² Km. a. Itár. Com. K. A. Nro. 32.

³ Az oklevelekben Onchtelke olvasható, de ezt legjobban lehet azonosítani a mai Sontelkével, azért az előbbi helyett következetesen az utóbbit írom.

⁴ 1373 november 18-án. Km. a. Itár. Com. K. O. Nro. 6.

kedik a kártérítést illetőleg. A kárpótlás főbb pontjai: László és Dobra Péter monostori jobbágyoknak két-két forint értékű lovat és 50 garast, László jegenyei oláhnak egy nadrágot, két oláh-boeskort és egy ujjast, Bogártelki Gajdos Mihály özvegyének 9 kecskét gödölyéivel, az apátság többi jobbágyainak pedig összesen egy lovat, egy forintot, egy nadrágot, két oláh-boeskort, 25 garast és 5 gödölyés kecskét fizet kárpótlásul, még pedig két ízben: Kissasszony- és Szent-Mihály ünnepe nyolezadán. A határidők lejáratkor azonban János elmulasztotta a törleszlést. Ujból 1369 november 18-án János alvajda előtt tett ígéretet és kötelezte magát 50 márka büntetés ellenében a kolozsi nemesi bíróság előtt létrejött egység pontos megtartására, sőt hogy ennek tetejében perköltség czímén *Ottó* apátnak a jövő év január 13-án Monostoron 10 forintot fizet az erdélyi káptalan tanúsága mellett. E határidőre megjelent ugyan Monostoron Vásárhelyi János, de sem az apátnak, sem jobbágyainak nem tett eleget.¹ E mulasztást Szenkirályon levő negyedrészt birtokával fizette meg, a mit Imre vajda és a kolozsi szolgabírák 100 márka birság értékében lefoglaltak, János alvajda pedig Szamosfalvi Miklós fiának, Jánosnak adta (inscribálta) oly feltétel mellett, hogy Vásárhelyi János csak 100 márkáért válthatja vissza.² *Ottó* apát azonban nem hagyta ennyiben a dolgot, hanem 1372 április hó 13-án a tordai tartomány-gyűlésen Imre vajdát a per eddigi folyamatával megismerteti és tudomására hozza, hogy Vásárhelyi János még mindig nem tett eleget kötelezettségének. Ennek személyében Erdőfalvi Kupla András szólalt fel és elismerte az egységet, de a be nem tartásának nem tudta kellő okát adni, a miért a vajda Vásárhelyi Jánost a szerződés pontjainak teljesítésén kívül az összes perköltségekben elmarasztalta,³ *Ottó* apát tiltakozására pedig egyszersmindenkorra eltiltotta a Vásárhelyi-családot az apátság birtokain — Egeres, Jegenye — való garázdálkodásoktól.⁴

Gyászos volt Egeresre az 1376-iki esztendő. Bokáni Tamás fiának, János mesternek nágyfalvi és krasznai magyar és oláh

¹ Az erdélyi káptalan 1370 január 20-án adja ki róla tanúsítványát.

² 1371 november 9-én. Fejér: C. D. IX. 4. 376—7. II.

³ Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 1.

⁴ Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 65.

jobbágysai gazdatisztjeik és a krasznai falunagy bújtogatására két ízben is Egeresre rontottak. Az első alkalommal megelégedtek annyival, hogy a lakosokat nyilvánosan megrabolták és megkínózták, másodizben azonban a falú egyik részébe tüzesóvát vetettek, miáltal mintegy 10 jobbágys kúriát tettek hamuvá, úgy, hogy sok lakos félelmében elköltözött az apátság nagy kárára. *Ottó* apát nem tehetett mást, minthogy a jövődre tiltakozott László alvajda előtt az ilyenféle látogatások ellen.¹

Sokkal jelentéktelenebb ügyben emelt panaszt *Ottó* apát 1381 márczius 13-án János alvajda előtt Tordán Zsuki Darabos Miklós és János ellen. Ezek a nagyböjtben megszorultak hal dolgában és hogy böjtölhessenek mégis, az apátúr Apahida birtokához tartozó holtzamosi halastavát dézsmálták meg, miután a halpásztort fenyegetésekkel, ütésekkel megfutamították. A vádat az erdélyi káptalan által tartott vizsgálat igazolta.²

Sok időt, hosszú éveket emésztett fel *Ottó* apáti uralmából Kajántó és környéke. A Macskási-család 1368-ban ismét felújította igényeit Kajántó-padja nevű szénarétre, de minthogy Macskási József fia, Miklós fiaival erőszakkal tulajdonítja el, *Ottó* apát Péter alvajda előtt panaszt emel, mire ez az erdélyi káptalannal eltiltatja a Macskásiakat a birtokbitorlástól.³ Viszont az apát még az évtizedek folyamán minden visszaperlés daczára is a Deme és testvérei kezéről Deme özvegye útján a Veres-család hatalmába került⁴ Tiborcztelkét követelte és vette vissza erőszakosan. Veres János Lajos királyhoz fordult panaszával, a ki a vizsgálatot Imre vajdára bízta olyan útasítással, hogy a legközelebbi tartománygyűlésen kikuta-

¹ Márczius 11-én. Kemény J.: Appendix Diplomatarii Transylvanici. III. k. 133. l.

² 1381 május 9-én. Kiküldettek a káptalan részéről: László fenesi plebános, a vajdáéról: Korpádi György. Kemény J.: Appendix Diplomatarii Transylvanici. III. k. 177. l.

³ Kiküldettek a káptalan részéről: Mihály kanonok, a vajdáéról: Szomordoki Miklós. Gróf Eszterházy: i. m. 95. l.

⁴ Deme Comes özvegye férjhezment másodsor Tiborcztelki Veres János, Katalin leánya meg T. Veres Lászlóhoz. Fiát megölték a kajántói apátsági jobbágysok, így a jogigény teljesen a Veres-családra szállt át, a mely ez alapon vette fel a „nobilis de Tiborcztelke” előnevet.

tandó, vajjon Tiborcztelkéhez van-e igazi joga a monostornak vagy nincs?¹

Az ügy intézése egyenlőre a folytonos halasztásokban merült ki. Négy éven halasztódik a felperesek: Veres János és felesége, — utóbb két fiuk: Péter és György — Veres László felesége és Kidei Gergely fia, János, kéréseire: az őszi tartománygyűlésről a télire, erről a tavaszira.² Az apátúr e közben igazságának bizonyítására a váradi káptalannal 1372 márczius 25-én, átíratja István vajda 1347 márczius 24-én kiadott levelét, mely a hét vármegye szolgabírának és esküdteinek vallomását tartalmazta, hogy Tiborcztelke jog szerint az apátságé és Deme mester törvényes alap nélkül emelt rá jogigényt.³

Végre az apát 1378-ban megújja a sok huza-vonát és az erdélyi káptalan tanúsága mellett be akar lépni Tiborcztelke birtoklásába, Kidei Gergely fia, János azonban ellenmondott,⁴ mire a Tordán Szent-Márton ünnepje harmadnapján kezdődő tartománygyűlésre kapott idézést. Itt az ügyet Lópes János alvajda vette tárgyalás alá, a ki előtt Kidei János előmutatta az összes bizonyító leveleit. Ezek egy része azonban igen el volt rongyolódva, a másik pedig hamisítottnak látszott, ezért az alvajda az ügy folytatását a legközelebbi tartománygyűlésre halasztotta.⁵ Itt László vajda elnökölt és ítélete az apátság javára szólott, mire Kidei János fölebbezett a királyi kúriához.⁶

A kúria a pertárgyalást 1381 április 21-ére tűzte ki, a melyre a feleket a váradi káptalan által idéztette meg. A káptalan kiküldöttje, István diák, Macskási Miklós fiával, Balázs királyi biztossal április első napjaiban az apátot idézte meg, 10-én pedig László vajdát szólította fel, hogy az ügyre vonatkozó iratokat pecsétje alatt a kitűzött határidőre küldje fel a királyi kúriába. Erre a vajda azt

¹ 1370 szeptember 29-én. Fejér: C. D. IX. 4. 235 —6. II.

² Gr. Teleki-cs. Oklevéltára. I. k. 172. l. 1371 november 18-ra, erről 1372 január 13-ra; 1374 december 14-ről 1375 február 9-re. Km. a. Itár. Com. K. A. Nro. 14.

³ Jakab E.: i. m. Oklevéltár. I. k. 46. l.

⁴ Gróf Eszterházy: i. m. 95. l.

⁵ Km. a. Itár. Com. K. A. Nro. 3.

⁶ Gróf Eszterházy: i. m. 95. l.

felelte, hogy az iratokat átadta *Ottó* apátnak. Ez ügy tisztázása végett a határidő július 1-ére tolódik. Ekkor pedig az apát nem jelenhetett meg, mire újabb királyi parancsra az erdélyi káptalan Bodási Miklós fia, Péter királyi biztossal és András szentmihálytelki pappal szeptember 20-án idézte meg a vajdát és a feleket Szent-Mihály nyoleczadára. E napon a vajdát Gallus nevű ügyvéde, *Ottó* apátot Gergely konventi ör képviselte, Kidei János ellenben személyesen jelent meg. Gergely örszerzetes kijelentette, hogy az iratok nincsenek apátja birtokában, mire Gallus elismerte, hogy uránál vannak. Erre a királyi kúria az okmányok előmutatására és ezek alapján a per tárgyalására 1382 május 1-ét tűzte ki határidőül.¹ Most ugyan már az iratok mind együtt voltak, de a tárgyalást még sem lehetett megtartani, mert a bírák nem jelentek meg elégséges számban. Demeter biboros, királyi korlátnok lepecsételte tehát a periratokat és átadta Gallusnak, hogy a következő határnapon majd mutassa elő.²

Lajos királyunknak közben bekövetkezett halála a tárgyalást eltolta 1383 január 13-ára. A peresfelek: Kidei János és *Ottó* apát személyesen megjelentek, Gallus pedig előmutatta a periratokat. Az apát iratai azonban csak hiteles másolatok voltak, Kidei János tehát az ügy halasztása végett az eredetiek bemutatását követelte. A királyi kúria ezt Szent-György nyoleczadára rendelte el.³

Pál (II) apátúr 1384 táján *Ottó* apátnak nemcsak székét örökölte, hanem birtokpereit is, melyekhez újabbak is járultak. Kidei János, Veres János és Veres László fia, Péter Tiborcztelke mellett még a szomszédságában levő Bényérc is rávetették szemüket s ott a lakosoktól terményeik után tizedet szedtek. *Pál* apát panaszát János alvajdához nyújtotta be, a ki az erdélyi káptalant utasította a vizsgálat megtartására és a bitorlók megbüntetésére 1385 augusztus 19-én. A káptalan vizsgálata az apát vádját igazolta.⁴ A hosszadalmas, újabb és újabb bővülések folytán bonyodalmas per

¹ Gróf Eszterházy: i. m. 95—6. II.

² U. o. 96. I. 1382 október 6-án.

³ Gróf Eszterházy: i. m. 96. I. Itt a perfolymat kísérése adatok hiányában egyenlőre fennakad.

⁴ 1385 augusztus 25-én. Kiküldöttek a káptalan részéről: Miklós kolozvári káplán, a vajda részéről pedig: Patai György voltak. Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 7.

1392-ig megjárta az összes fórumokat, míg végre is mind Tiborczelke, mind Bénye az apátságnak íteltetett oda.¹ Ekkorra már Kidei János meghalt, de fiai: a nagyobbik és kisebbik Péter, atyjuk nyomdokait követték. Nem nyugodtak meg az erdélyi vajda ítéletével, hanem felebbeztek a királyi kúriához, a miről tanúságlevelet is kértek László vajdától. Rövidesen azonban mást gondoltak, a törvény útja helyett erőszakkal rátették kezüket a két birtokra. Az apát panaszára Bebek Imre 1392 május 6-án az erdélyi káptalant küldte ki, hogy a támadókat idézze meg a vajdai szék elé.

A káptalan az idézést foganatosította is május 8-án Kidén, a mely az idézéstől számított 15-ik napra szól. Ezután még megtörtént a szokásban levő két idézés, míg végre a következő év szeptember 15-én Péter alvajda a felek jelenlétében² megkezdhetette a per tárgyalását. Bár az alvajda kijelentette azonnal, hogy az ő ítélete nem a vajdához, hanem a királyi kúriához fellebbezhető csak, azok mégis a tárgyalás végén a vajda elé terjesztették ügyüket. A Déván időző Bebek Imre azonban erősen el volt foglalva az akkor dühöngő erdélyi pórlázadással.³ Az egész ügyet tehát visszaütalta a vajda elé. Ez Szentimréen ismét tárgyalás alá vette a körülötte levő nemesi bírákkal egyetemben és a Kidei testvéreket, minthogy jogigényükre semmiféle bizonyító iratot nem tudtak felmutatni, mint erőszakoskodókat birtok- és jogvesztésre ítélte olyformán, hogy birtokuk egyharmada az apáté, a többi pedig a bíróságé lett.⁴

A Macskási-család sem nyugodott *Pál* apát kormányzása alatt sem, azzal a külömbséggel, hogy az apák helyébe a fiúk léptek. Felső-Macskási József Miklós fiának két fia: Péter és István, Alsó-Macskási Veres Jánosnak özvegye, Bádoki Miklós és Szalai László 1396 szeptember 15-én, pénteken gonosz szándékkal ron-

¹in praesentia viri magnifici domini Ladislai vajvodae nostri praecessoris, suorumque vicevajvodarum omnes juridicos terminos explevisent, ita videlicet, ut facta earundem possessionum Tiborczelke et Benye ad finalem decisionem necnon terminationem deduxissent. Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 20.

² A két Kidei Pétert Dezméri Mikola László Germanicus és Dobokai János képviselték. Gróf Eszterházy: i. m. 96. l.

³propter motionem pridieruae guerrae in his partibus Transylvanicis U. o.

⁴ U. o. 97. l.

tottak Kajántó határaitra.¹ A mezőkön dolgozó apáti jobbágycsoportokat a faluba ülték, a füvet lekaszáltatták szolgálkikkal, szántani-vetni kezdték, mint saját birtokukon, a boglyákba gyűjtött szénát pedig saját birtokukra hordatták. Ez alatt a faluba menekült jobbágycsoportok onnan segítséget véve magukhoz, igyekeztek őket munkájukban megakadályozni. Sikertelenül, mert a nyílt lövések elől meg kellett hátrálniok, miközben egyiküknek egy 60 forintot érő lova az ellenség zsákmánya lett nyereggel, kantárral egyetemben. Az ügyet *Pál* által benyújtott panasz alapján Váradjai János alvajda rendeletére az erdélyi káptalan vizsgálta meg és az apát panaszát minden pontjában igaznak találván, a vétkeket Szent-Mihály ünnepe nyolczadára idézte meg a vajda széke elé.² E határidőre *Pál* apát személyében Feldvecesi Mátyás mester, konventi jegyző jelent meg az alvajda előtt, de az ellenfelek megjelenésére hiába várakozott. Azokat tehát az alvajda pereszteseknek nyilvánítja, ha kellőképpen nem tudják igazolni elmaradásukat.³

Az elődei által annyiszor visszaperelt Apátiért *Pál* apátnak is meg kellett dolgoznia, hogy apátsága hatalmában megtarthassa. A midőn *Ottó* apát 1364 körül nagy ügygyel-bajjal visszaszerezte a Görgényi-családtól, úgy egyezett ki Görgényi Jánossal, hogy haszonbérben továbbra is kezei között hagyta. Görgényi János a kialakított bért pontosan fizette élete végéig, fia azonban Péter megtagadta a haszonbér fizetését és se szó, se beszéd kereken a saját tulajdonának jelentette ki a birtokot. Midőn *Pál* apát János alvajdának előadta a dolgot, az a panaszt elfogadta és 1398 július elsején utasította az erdélyi káptalant, hogy idézze meg Görgényi Pétert széke elé. A káptalan idézése Szent-Mihály nyolczadára szólt.⁴ A megidézett Görgényi Péter azonban nem jelent meg, bár az apát

¹ Különösen annak Kajántó-padjának nevezett szénarétjére, a melyre már régóta fájt a Macskásiak foga.

² 1396 szeptember 22-én. Kiküldettek a káptalan részéről: Mihály szamosfalvi plebános, a vajdáéról pedig: Indali Pál voltak. Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 33.

³ Kemény J.: Appendix D. Tr. IV. k. 102. l. Kemény tévesen 1399-et ír 1396 helyett.

⁴ Szeptember 4-én. Káptalani kiküldött: István, kolozsvár-szentpéteri plebános, királyi biztos: Papfalvi Csorónk Benedek voltak.

a törvényes időn (9 nap) belül várakozott rá vagy megbízottjára. Részben ezért, részben mert a bíróság jónak látta testvére, János megidézését is, az alvajda ismételt idéző parancsot küldött az erdélyi káptalanhoz. Az idézés a következő év május 12-én megtörtént és pünkösöd ünnepének nyolczadnapjára szólt.

A második idézés is hiábavaló volt. A harmadik kitűzött határidőn, három év múlva Szent-Mihály nyolczadán azonban Csáki Lőrincz vajda tekintet nélkül az ellenfelek távollétére, letárgyalta az ügyet. Minthogy a bemutatott oklevelek az apát javára döntöttek, az ellenfelek pedig háromszoros idézésre sem adtak magukról életjelt, a vajda az apátot ítélte Apáti jogos tulajdonosának és a beiktatásra az erdélyi káptalant utasította. A káptalan személyében Bitó László kanonok, a vajdáéban pedig Ősi Kis Balázs végre ellenmondás nélkül vezették be október 23-án *Pál* apátot a visszaperelt birtokba. A beiktatásról szóló káptalani tanúsítványt Tamás konventi jegyző december 15-én bemutatta Csáki Lőrincz vajdának és Nádas István alvajdának, a kik azt privilegialiter kiadták.¹

Nem volt azonban elég *Pál* apátnak az apátság vagyoni sértetlenségének érdekében nagy anyagi áldozatokat hozni, még a változott politikai viszonyok is újabb és újabb áldozatokra kényszerítették. A török folyton növekvő hatalma, napról-napra előretolt hódításai Európában nagy veszedelemmel fenyegették egész Európát, melynek nemzetei közül természetesen azok igyekeztek a bajt leg hamarább elhárítani, a kiket legközelebről érintett: mi magyarok. Zsigmond király nikápolyi vállalkozása, minden külföldi szövetezés daczára is, csődöt mondott. E kudarcz nem jelentette a buzgalom lehülését, mert a temesvári 1397-iki magyar országgyűlés a török elleni hadkészületeket nem vette le a napirendről, hanem komoly szándéka jeléül adót is szavazott meg az esetleges háborúra. E hadi adó egyik része az egyházirend vállára nehezedett, a meny nyiben köteles volt az egyházi tizednek felét a királynak beszállgatni. A megadóztattak között volt a kolozsmonostori apátság is, mint a melynek a saját birtokán tizedszedési joga volt. Az egyházfők a rájuk eső illetéket a királytól, megegyezés szerint, bizonyos meghatározott összeggel váltották meg. *Pál* apátúr megbízottja Papfalvi Csoronk Benedek Zsigmond királylyal az év utolsó napján

¹ Km. a. Itár. Com. K. A. Nro. 67.

Brassóban igyekezett megegyezésre jutni. Zsigmond a megbizzottal nem jutott dülőre, azért *Pál* apátot személyes megjelenésre hívta fel a következő év Vizkereszt ünnepe nyolczadára.¹

Másodizben a Nápolyi László ellen való háború költségeinek részleges fedezésére vette igénybe Zsigmond a kolozsmonostori apátot. Az ország főnemesei ugyanis 1401 április 28 án elzárták Zsigmondot, a királyságról pedig letétettnek nyilvánították. Ámde, minthogy az utód személyére nézve nem tudtak megállapodásra jutni, hét hét múlva szabadon bocsátották és a trónfosztást visszavonták. Voltak azonban olyanok, különösen a papság, a kik a IX. Bonifáczius pápa által támogatott Nápolyi Lászlót fogadták el királyul és állandóan kitartottak mellette. A két párt fegyverrel vívta meg igazát. Zsigmond király javára Kanizsai János esztergomi primás² 1402 január 20-án küldött rendeletet *Pál* apáthoz, hogy jó alattvaló módjára³, harmincz napon belül — melyek közül a tizedik az első, a huszadik a második, a harminczadik nap pedig az utolsó határidő a fizetésre, — köteles lesz 200 tiszta aranyat beszolgáltatni a hadi pénztárba. A rendelet teljesítésének ellenőrzésére Miklós szebeni plebános nyert megbízatást, a ki excommunicatióval büntethette az esetleges ellenszegülőt.

Pál apát pápai megbízásairól is szerezhetünk tudomást azóta a mióta IX. Bonifáczius pápa hazánkat illető iratai nyilvánosságra jutottak.⁴ Ezek tanúsága szerint IX. Bonifáczius 15 ízben vette igénybe *Pál* apát szolgálatát és pedig 1389-ben két alkalommal praebendát rendel két hívének.⁵ 1393-ban a váradi püspökkel és

¹ Kemény J.: Appendix Diplomatarii Transylvanici IV. k. 108. 1

² Érdekes a dologban, hogy az a Kanizsai János, a ki most Zsigmond érdekeit szolgálja, a következő év július végén Zágrábban Nápolyi Lászlót koronázza királylyá. Fraknoi V.: M. egyh. és pol. összekött. a római szent-székkal I. k. 300. 1.

³ Subditalis ordo naturalis esse convincitur membra pro capitis defensione non solum se opponere, sed etiam quando opus fuerit propriis documentis eiusdem capitis sui tutare salutem. Kemény: Appendix D. Tr. IV. k. 152. 1., és Mike S. gyűjteményében: Regesta Archivorum. I. k. 128. 1. Mindkét helyen hibás másolással az intitulatióban . . . religioso viro Dominico fratri et Abbati etc. . . van a „domino“ helyett.

⁴ Vatikáni Okmánytár. I. sorozat 3—4. kötetek.

⁵ Vatikáni Okmánytár. I. sorozat 3. k. 32., 48. 11.

vele átkoztatja ki a kolozsváriakat, minthogy a pápai tizedet vonakodtak megfizetni,¹ 1395 és 1397-ben² egy-egy, 1398-ban és 1400-ben³ két-két, 1401-ben⁴ négy, végül 1402-ben⁵ két praebendát adott általa hivei számára. E sűrű kirendelés a pápai kúria által mutatja a kolozsmonostori apátságnak jelentőségét és előkelő szerepét, a melyet nemcsak a királyi szék előtt, hanem a pápai előtt is egyaránt játszott. Ebből a másfél évtizedből, a melyet IX. Bonifáczius íratai felöllelnek, bátran visszakövetkeztethetünk az előbbi időkre nézve is, hogy más apátok is gyakran jártak pápai megbízásban, csak hogy írásos bizonyítékok hiányában örök feledésben hevernek. El kell ugyan ismernünk, hogy *Pál* apátúr kormányzásának eme korszakát nem szabad teljességben alapúl tekinteni, minthogy a pápai reservatiók virágzása volt ez, a midőn az egyházi tisztségek a legszorosabb kapcsolatban voltak a pápai székkal a fenntartás alapján történt pápai kinevezés révén. Kolozsmonostor apátjainak kinevezése is valószínűleg a kor jogi változásának megfelelően változáson ment keresztül az elmúlt évtizedek alatt. A monostor választási jogát *Ottó* és *Pál* apátok korában a pápai kinevezés válthatta fel egyenlőre, de a pápai hatalom e túltengését csakhamar Zsigmond erőszakos — először attól nagy eredményt nem is váró — sakkhuzása összezsugorította és az egyházi kegyúri jog középpontjává a magyar királyt tette, ez üti rá a jellegzetesség bélyegét a következő korban a kolozsmonostori apátság történetére.

VI.

Albeni Henrik kolozsmonostori apátsága és apáti felavatásának elősményei. Apahida bajainak orvoslása. Monostor és szomszédsága határának rendezése. Jogigény megújítás Nádasstelke, Dátos és Lekencsét illetőleg. Birtokperei a Papfulvi és Járai-családdal. Baláss apátúr.

IX. Bonifáczius pápa és utódai kegyúri jogukkal fizették meg Nápolyi László pártolását. Zsigmond király mihelyt megtudta, hogy

¹ Vatikáni okmánytár I. sorozat: 3. k. 214. l. ² U. o. 288. l. és 4. k. 44. l. ³ U. o. 55., 84. ll. és 165., 205. ll. ⁴ U. o. 320., 321., 349., 369. l. ⁵ U. o. 421—2., 459. ll.

ellenfele a dalmát partokon kikötött és hogy kíséretében van a pápai legatus, a szentszékeknek felmondta az engedelmességet. IX. Bonifáciustól való teljes elszakadás és valamelyik ellenpápához való pártolás azonban esze ágában sem volt. Terve az volt, hogy ezt a kedvező alkalmat arra használja fel, hogy a római szentszék joghatósága alól ideiglenesen országait kivonva a jövőre nézve az egyházi ügyek intézésében némi függetlenséget, szabadságot teremtsen.¹ A pápától szenvedett sérelmekre hivatkozva, 1403 augusztus 3-án a pápával való levelezést és adószedést, augusztus 9-én pedig a pápától való javadalom elfogadását tiltotta el, mely rendeleteit az 1404 április végén tarott országgyűlés által is szentesítette.

IX. Bonifáczius utódainak, VII. Inceének és XII. Gergelynek bele kellett nyugodni a változhatatlanba; Zsigmondot továbbra is az egyház hű fiának tekintették a jövő kibékülés reményében, egyházi átkot nem bocsátották rá és országára, de viszont egyikőjük sem adta beleegyezését és megerősítését Zsigmond főpapi kinevezéseihez, a melyek ilyformán évek hosszú során át egyházjogilag érvénytelenek voltak. Zsigmond nem is alkudott velük és tekintet nélkül rájuk egymás után nevezte ki a püspököket és apáturakat, különösen tömegesen 1407-től 1409-ig.²

Pál kolozsmonostori apátúr épen e bonyolult egyházi viszonyok között költözött el az élők sorából. Zsigmond e kedvező alkalommal is, mint máshelyt, rokonai közül egyet emelt e meglehetősen magas és tekintélyes egyházi méltóságra, a nélkül azonban, hogy a benczés-rend szabályait áthágta volna, mert a kiszemelt férfit: Albeni *Henrik*, beöltözött, fogadalmas, sőt a rend kebelében érdemes méltóságot betöltő benczés volt. Az Albeni-család nem ismeretlen hazánk történetében. Számos tagja töltött be előkelő egyházi méltóságot Zsigmond király uralkodása alatt, sőt leányága a Blagai-családba olvadva magyar mágnás is lett. Zsigmonddal felesége, Czilley Borbála révén sógorsági viszonyban voltak. Nagy részben ennek a rokoni összeköttetésnek köszönhatték a család egyes tagjai gyors emelkedésüket. Különösen a két testvér, Rudolf és

¹ Fraknoi V.: M. egyh. és pol. összekött. a róm. szt.-székkal. I. k. 302. I.

² Fraknoi: i. m. I. 310 -1. II.

János fiai közül Eberhard († 1419) zágrábi püspök, János pannonhalmi apát, majd veszprémi, pécsi, zágrábi püspök: Rudolf fiai: és Henrik kolozsmonostori apát, utóbb pécsi püspök: János fia, emelkedtek magas polczra.¹

Albeni *Henriket* az 1407-ik év eleje még a garam-szent-benedeki apáti széken találja, a mely apátságot alig egy évig kormányozta,² a midőn április hó körül ő is beleesett azon választottak névsorába, a kiket Zsigmond pápai beleegyezés nélkül magas egyházi méltóságokra kinevezett. Kinevezése, a mint az események mutatják, nem találkozott a monostor ellenkezésével: szó nélkül elfogadta fejéül és minden ügyeiben elismerte az ő képviselőjét, daczára annak, hogy mindaddig, míg pápai megerősítést és apáti egyházi felavatást nem nyert, csak apátsági kormányzónak volt tartható egyházjogi szempontból.³

Albeni *Henrik* apáti székének biztonságára és tiszteletben való tartására elégséges volt ugyan Zsigmond király pártfogása és ajánló levelei,⁴ a melyekkel *Henrik* apáttal, mint rokonával szemben egyáltalában nem fukarkodott, de maga Zsigmond sem nyugodott meg addig, míg egyházi kinevezéseit a pápai jóváhagyás és áldás nem szentesítették. Eczélből a király az 1410 május 17-én XXIII. János néven pápává választott Cossa Boldizsárral⁵ vette fel a tárgyalás fonalát. XXIII. János a másik két ellenpápa XII. Gergely és XIII. Benedek pártja által erősen meggyengített pápai hatalma számára hathatós, jelentékeny segítséget látott a hatalmas magyar király

¹ Erdélyi L.: i. m. III. k. 34. lapon közli a családfát.

² Mint garam-szent-benedeki apát 1406 július 31, október 28, november 2, 14-én stb. perlekedett Ság lakóival; Ebedeczy Lázárral Udvard, Kuecies-Macskazáró és Kukló birtokügyeiben. Knauz Nándor: A Garam-melletti Szent, Benedeki Apátság (Budapest, 1890.) I. k. 77. l.

³ Okleveleink a legelső pillanattól (1407 április hó 23.) kezdve: „dominus Henricus Abbas“-nak nevezik.

⁴ 1410 január 27-iki kelettel Budáról utasítja Stiboricsi Stibor erdélyi vajdát, hogy minthogy „in nostram regiam recepimus protectionem et tutelam specialem“ Henrik apátot, „ipsum ab omnibus illegitimis impetitionibus protegere, defensare, tuere ac manuteneri debeatur.“ Km. a. ltár. Com. K. U. Nro 34. Az erdélyi káptalanhoz még két ízben is intéz „littera annuallis“-t az apát és monostora részére: 1415 május 3-án. Km. a. ltár. Com. K. A. Nro 62. és 1418 május 3-án Kemény J.: Appendix D. Tr. IV. k. 295. l.

⁵ Fraknoi V.: A magyar kegyúri jog (Budapest, 1895.) 104. l.

jóakaratóban és pártfogásában és azért örömmel ragadta meg a békének kínálkozó alkalmát. Zsigmond király óhaját az általa kinevezett főpapok megerősítésére nézve a pápa ugyan nem teljesítette teljesen,¹ de, minthogy az óhaj nagy része teljesedésbe ment, a béke a pápa és magyar király között végre egy évtized múlva létrejött és a sok választott főpap végre törvényes főpásztorrá lett.

A pápai megerősítést nyertek között volt Albeni *Henrik* (III.) kolozsmonostori apát, Zsigmond különös pártfogoltja is, két unokatestvérével: Eberhard zágrábi és János pécsi püspökökkel egyetemben. Számára a pápai megerősítést 1411 augusztus 31-én adja meg XXIII. János, de az előbbi kegyúri jog gyakorlatának megfelelően a pápai kancelláriai stílus úgy tünteti fel a dolgot, mintha a pápa nevezte volna ki függetlenül még a *Pál* apát életében tett pápai fenntartás alapján.²

XXIII. János megerősítő bullája azonban valami úton-módon megrekedt a pápai udvarban és *Henrik* apát ügyét amannak 1415 május 29-én történt letétele után a konstanzi zsinat, illetőleg a zsinattól megválasztott bibornoki bizottságnak kellett felkarolnia.³ Ez mindjárt ugyanazon év őszén, a midőn XXIII. János intézkedéseit utólagosan átvizsgálta és azokból nagy részt érvényenkivül helyezett, vette ismét tárgyalás alá a kolozsmonostori apáti szék betöltését. Elég volt Zsigmond óhaja és nagyon természetes, hogy a zsinati kormány Albeni *Henrik*nek, a kit XXIII. János is kinevezett és a ki jelesen megfelelt azóta apáti hivatásának, kész örömmel adja meg a legfelsőbb egyházi megerősítést, sőt még ők ajánlják Zsigmond jóindulatába és kérik, hogy tekintse e kinevezést törvényesnek. Zsigmond beleegyezése világos, hogy *Henrik*kel szemben nem hiányzott,⁴ úgy, hogy 1416 május 15-én Konstanzból útnak indíthatták a megerősítő-bullát.

A bulla értelmében Albeni *Henrik* az apáti felavatását bármelyik római katolikus főpaptól kérheti. Az illető felkért főpap

¹ Fraknói V.: A magyar kegyúri jog. 110—11. ll.

² Fejér: C. D. X. 5. 631. l.

³ Fraknói V.: i. m. 116. l.

⁴ Másokkal szemben bizonyára nem nézte jó szemmel a zsinat intézkedését, mert 1416 április 5-én kelt levelében felszólította, hogy a káptalani és monostori választások megerősítésétől tartózkodjék. Fraknói V.: A magyar kegyúri jog. 117. l.

azonban köteles lesz tőle a pápai szék iránti hűségesküt kivenni, a melyet a bullával együtt csatolva küldenek.¹ Az apát az eskü után azt leírja szóról-szóra és pecsétjével hitelesítve, visszaküldi a zsinati kormány elé.² Így lett végre Albeni *Henrik* 10 évi húzavona után Kolozsmonostornak felavatott, egyházjogilag törvényes apátja.

Habár *Henrik* az apáti felavatást olyan hosszú ideig nélkülözte is, kormányzásában nem hagyott egy perczig sem nyomot e látszólag törvénytelen jogi állapot, éppen olyan hű sáfárja és főpapja volt birtokai népének,³ monostora ügyeinek, mint a milyen hű embere király urának, Zsigmondnak, a kinek oldalán még Konstanzbán is megfordult, habár csak rövid ideig. Hogy mindezek daczára egyik utódja szemére vethette könnyelmű birtokpolitikáját, az sem az ő rossz szándékának, mint inkább — egyik oklevél tanúsága szerint⁴ — a magyar jogban és viszonyokban való járatlanságának tudható be.

Hogy a monostor birtokait nem hagyta elkallódni és hogy támadás esetén bátor védőjük volt, ékesen tanúsítja az a sok birtokper, a mit *Henrik*nek oly sok emberrel, annyi fórum előtt kellett megvívni. Még át sem költözött Garam-Szent-Benedekről Kolozsmonostorra,⁵ már is az ő nevében tiltakozik 1407 április 23-án Szucsáki Albert fia, János az erdélyi káptalan színe előtt Bogár László fia, György, testvérei és korpádi rokonai ellen, hogy Apahida egy részét elfoglalták jogtalanul és most is bitorolják.⁶ A

¹ Az esküt a felavatandó apát oltár előtt térdén állva, jobb kezét a szent evangéliumra téve szokta elmondani. Egy apáti esküforma olvasható Erdélyi L.: i. m. III. k. 501. lapján.

² Nemzeti Társalkodó 1841 évf. I. rész. 133—4. II.

³ 1413 november 11-én Nádasi László alvajda ajánlatára Miklós borostyánkoszorús, már Váradon a Szentlélek-oltár igazgatója, lemondása folytán megüresedett bácsi plebániát, a mely Szent Ágnes szűz és vértanúnak dedikált kőtemplomhoz tartozott, Gyalui Imrének adja és a híveknek megparancsolja, hogy azt törvényes lelkipásztoruknak ismerjék el. Kemény J.: Appendix D. Tr. IV. k. 249. I.

⁴ Fejér: C. D. X. 5. 779. II.

⁵ Ezt kell feltennünk, ha igazat adunk Knauz azon állításának, hogy Garam-Szent-Benedeken egy 1407 május 29-én kelt okmányban még mint ottani apát szerepel. Knauz N.: i. m. I. 77. I.

⁶ Km. ltár. Com. K. U. Nro. 13.

hatás azonban csak rövid ideig tartott, mert 1410 május 12-én meg András konventi örnek kellett ismét tiltakoznia apátja nevében ellenük.¹

Alig pár hónappal később, ismét az apátúr segedelmére szorult Apahida szerencsétlen lakossága. Nagy panaszuk a falujukon keresztül járó széki királyi sószállítók és sógrófok ellen irányult. A sószállítók tudniillik a szállítás közben Apahida határában az országúton pihenőt tartottak, igás barmaikat a szekerekből kifogták és ráengedték az apahidai telepések vetéseire és legelőire. A lakosok, a midőn az idegen jószágokat észrevették földjeiken, összefogdosták és elzárták. A sószállítók, hogy jószágaikat kézhez kapják ismét, kénytelenek voltak kárpótlást fizetni, a melyet minden szekér után négy újveretű dénárban szabtak meg. Mikor azonban hazaértek Székre, a sógróf: Siket János előtt éktelen panaszban keltek ki az apahidaiak — szerintök — jogtalan zsarolása ellen. Siket János erre felültette helyetteseit: Vak Antalt, Hatos Jakabot és Simon sóbíró, a kik poroszlóikkal Apahida megfenyítésére útnak is indultak. Céljuk elérésére eselt használtak. Zsuki János közeli birtokos eselédjeit azzal az üzenettel küldték be Apahidára, hogy jöjjön ki a határba minden károsult és mutassa meg a letaposott és letarolt helyeket. Midőn így a gyanútlan telepések lépre mentek, a sókamarások és embereik kivont karddal és egyéb fegyverekkel vágni, szabdalni kezdték őket, kik közül ketten félholtan terültek el, kettő pedig oly súlyosan megsebesült, hogy csak kocsin szállíthatták be a faluba.

Henrik apát jobbágysai panaszát a királyi udvarba továbbította, a honnan Zsigmond király az erdélyi káptalant bízta meg a a köteles vizsgálat megtartásával. A káptalan kiküldöttje, Benedek diák Szucsáki Lénárd királyi biztos kíséretében igaznak találta az apahidaiak vádját 1410 augusztus 10-én.² Így az ügy rendes per-folyamatra terelődött, a melynek részleteiről nincs tudomásunk.

Monostor és a közvetlen közelében levő apátsági birtokok, mint Szent-Benedek és Szucság kétes határait meg három ízben igyekezett véglegesen rendezni. Nézete szerint még Lajos király

¹ Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 5. Névszerint a már említett Bogár György, Zsuki János, Gyerő két fia: István és László és Szamosfalvi Kemény fia, Mihály ellen.

² Kemény J.: Diplomatarium Tr. II. k. 394—6. II.

félrevezettetve, juttatott egy jó részt Monostor területéből a kolozsváriaknak. Ezt 1410 május elsején követeli vissza az ő nevében Szegeházi János diák Nádasi László alvajda előtt és eltiltja a kolozsváriakat a további birtoklástól.¹ A másik szomszéd, a kivel szemben határházakban nézeteltérés merült fel, az erdélyi püspök volt. A határrendezést Szántói Laczk Jakab és Tamási János alvajdák utasítására a váradi káptalan végezte el. Kijárta Szelestye, Oláhfenes, Gorbó és Szent-László határait András erdélyi püspök; Szent-Benedek, Monostor és Szucság határait pedig *Henrik* apát útmutatása alapján 1408 december 4-én.² Alig egy évtized múlva azonban ismét merült fel kétely a két szomszéd között Monostor és Fenes határát illetőleg, minek folytán a váradi káptalan Zsigmond király „littera annuális“-a alapján *Henrik* apát kérésére 1417 december 15-én ismét kiszállatja emberét Bereczket, Bold. Szűz oltárának igazgatóját Budai Gergely királyi biztossal, a kik a kihallgatottak tanúsága alapján Monostor és Fenes között Gorbópatakot és a rajta levő hidat jelentették ki határnak.³

A jogigény fenntartását és a jog elévülésének megakadályozását célozta *Henrik* apátnak egy tiltakozása, a melyet nevében 1410 május 12-én tett András konventi őr, Pelsőczy Imre két fia: László és András mesterek és Nagy János királyi lovászmester ellen. Szóltott pedig ez Nádastelke érdekében, a melyet csalárd úton ajándékoztattak maguknak még Lajos király által azok és egész azóta bitorolták minden jog nélkül. Jogigénye fenntartásának bizonyosságul minden jogévülés ellen erről az erdélyi káptalantól tanusítványt szerzett magának *Henrik*.

Inkább csak elméleti, papiron való értéke van Dátos és Le-

¹ Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 40. Volt Henrik apátnak a kolozsváriakkal kisebb jelentőségű ellentéte Kajántó határaitra vonatkozólag is. Mún Miklós kolozsvári bíró több polgárral széthányatta azokat a határjeleket, a melyek Tölgyespatok nevű dombnál elkülönítik Kajántót Kolozsvártól, a mi ellen az apát nevében Ferencz konventi őr és György szerzetes 1415 április 25-én az erdélyi káptalan, május 11-én pedig Nádas László alvajda előtt tiltakoznak. Ez utóbbi az ügy megvizsgálásával az erdélyi káptalant bizta meg, a mely május 20-án a vádat igaznak találta. Gróf Eszterházy: i. m. 97—8. 11.

² Km. a. ltár. Com. Torda S. Nro. 26. Beke 78. számú regesztája. Monostor, Szent-Benedek, Szelestye és Gorbó határai fennmaradtak egy XV. század elejéről származó inventarium töredékében Km. a. ltár. Metal. B. Nro. 48.

³ Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 3.

kenézéről való gondoskodásának is. Tusáni család úgy megvétette már e két birtokban lábát, hogy *Henrik* nem tudott mást elérni velük szemben, minthogy Monostori Lőrincz fia, Pál által tiltakozást jelentett be ő is, mint elődei a család most élő és bitorló tagjai: Tusáni Semején fia, István és János fia, Mátyás ellen 1410 anuár 28-án Szentimrén Nádasi László alvajda előtt.¹ Egy évvel utóbb — 1411 november 3-án — meg András konventi ör a váradi káptalan előtt az előbbi tiltakozást kiterjesztette a család többi tagjaira is: Tusáni Bolgár Miklóstra és Tusáni Tóth Miklóstra.²

A hol lehet, *Henrik* apát elődje esetleges könnyelműségét is igyekszik helyrehozni. Volt az apátság területén, az Új-Szamoson³ egy malom, a melyet az apátság engedélyével Csemete Pál kolozsvári polgár épített és használt „sub titulo feudali.“ Ennek halála után a malom visszaszállt a monostorra. Dobokai János mester, Zsombori Mihály, Ródi Cseh Mihály és Kályáni Mihály azonban kihasználva Pál apát aggkorával járó gyengeségét, potom áron kezükre kaparintották és eladták Sertő Mihály kolozsvári polgárnak bizonyára szép nyereséggel az apátság nagy megrövidítésére. Ez ellen *Henrik* apát két fórum előtt is jelentett be tiltakozást. Nádasi László alvajda előtt János konventi jegyző 1413 január 13-án⁴ András konventi ör pedig Papfalvi Csoronk Benedek és Dezméri Tamás kolozsi szolgabírák előtt február elsején tiltakozott.⁵

Hogy a „titulus feudalis“ milyen jogviszony lehetett a malom-építő és a monostor között, arról *Henrik* apát egy 1418 márczius 22-én Tatár Albert, Molnár Albert, Kallós Domokos egeresi, Molnár Tamás és fiai bogártelki, Botos László, Ferencz, Albert és Mihály jegenyei lakosokkal kötött szerződése világosít fel, a mely a Nádason építendő vízimalmok érdekében jött létre. Az apát az építés jogának megváltására kiköti, hogy Kallós Domokos évenként Szent-Márton ünnepe nyolczadnapján (nov. 18.) az egeresi Szent-Márton püspök és hitvallóról nevezett templom örökmécsesére 150 dénárt, Botos Mihály bognár a jegenyei Szent-Mihály arkangyalról nevezett templom

¹ Km. a. Itár. Com. K. A. Nro. 74.

² Km. a. Itár. Com. Torda U. Nro. 16.

³ Új-Szamos alatt okleveleink Szamosnak azt a részét értik, mely a Hideg- és Meleg-Szamos Gyalu alatti egyesülésénél kezdődik.

⁴ Km. a. Itár. Com. K. U. Nro. 32.

⁵ Km. a. Itár. Com. K. U. Nro. 36.

jávitására jövedelme egyharmadát, Molnár Tamás és fiai 140, Botos László 100, Botos Ferencz 70 dénárt, Botos Albert még 2 forintot fizetnek a monostor és a Szent-Miklós-kápolna olajának fedezésére.¹

Ezek mind jelentéktelennek látszó intézkedések. Azonban *Henrik* apátnak sem volt hiánya sommásabb birtokperekben. Sok gondot és fáradságot okozott neki Bács falu és környékének megvédése, minthogy két oldalról is szenvedett támadást. Még 1394-ben *Pál* apát kormányja alatt történt, hogy Bácsi Imre hasonló nevű fia Bács határából jó darabot leszakított magának s azon egy új Bács falut alapított nemesi kúriája körül. *Pál* apát ugyanazon év május 8-án bejelentette tiltakozását az erdélyi káptalan előtt,² de nem valami nagy eredménnyel, mert 1410-ben még mindig idegen kézben van az illető birtokrész. A bitorlók ekkor már Bácsi Imre özvegye és fia László, a kik ellen *Henrik* apát Zsigmond királynál keres segítséget. A király Stibor vajdára bízta a jogorvoslást, a ki augusztus 10-én megtartott vizsgálat után — mely az apát panaszának jogosságát igazolta — eltiltotta a Bácsi családot a birtokbitorlástól.³

Még nagyobb, sőt mondhatni ez időtől kezdve jó hosszú ideig állandó veszélyvel fenyegette Bács területi épségét a Pappfalvaiak nemes családja. Először 1410 május 12-én nyújt be tiltakozást *Henrik* apát András konventi ör által a család két tagja: Csoronk Jakab fia: László és András fia: Benedek támadása és bitorlása ellen az erdélyi káptalan előtt,⁴ melyet a következő év őszén (nov. 3-án) ugyanez a váradi káptalan előtt is megismételt.⁵

Mindkettő azonban hiábavaló volt, mert 1413 táján a már említett László és Benedekhez csatlakozott még Csoronk István fia: Péter is és közösen Bács területének egy részét a maguk sajátjának jelentették ki, minek jeléül a terményeket a maguk csüreibe takarították be, az ellenszegülő apátsági jobbág্যokat pedig sebekkel és verésekkel illetve üzték be a faluba. Legtöbbbet szenvedett támadásuk által Szentjános-pusztá,⁶ a melyen egy Szent Jánosnak dedi-

¹ Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 15.

² Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 53.

³ Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 14.

⁴ Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 40.

⁵ Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 35.

⁶ Az oklevélben Szentiván van, de általánosabb neve Szentjános, azért e néven nevezem mindig.

kált köegyház is volt, a mennyiben szántóföldjeit és kertjeit sáskamódra letarolták.¹ *Henrik* személyesen ment Nádas László alvajdához jogorvoslást és kárpótlást keresni július elsején.² Panaszának egyenlőre nem lett foganatja, úgy, hogy kénytelen volt magához Zsigmond királyhoz folyamodni, a ki a per tárgyalásával az alvajdát, a vizsgálat megtartásával pedig a váradi káptalant bízta meg. Ez miután embere, Jakab pap, Járai László királyi biztossal beigazolt-nak találta 1417 július 8-án a vádat, a perindító tanúsítványt áttette az alvajda bírói széke elé.³

A megindított per végét azonban a Papfalvi-nemesek jónak látták be nem várni, hanem számítva *Henrik* apátnak a magyar jogban való járatlanságára, egyességet ajánlottak fel neki. Az apát az egyességbe belement és a tárgyalás a szomszéd nemesek közvetítése mellett meg is történt. A közvetítők azonban a Papfalvi-nemesek malmára hajtották a vizet és az apátot olyan megegyezésbe vitték bele, a mely az apátság birtokjogai nagy megeseonkítását jelentette, a mennyiben *Henrik* és apátsága visszakapta ugyan szántóföldjeit, de az erdők az ellenfelek hatalmában maradtak. Az egyességet a felek a kolozsmegyei nemesi bíróság előtt törvényesen is megkötötték. Zsigmond királynak azonban csakhamar a fülébe jutott az igazság kijátszása,⁴ daczára annak, hogy távol Konstanzban volt és 1417. június 19-én kelt levelével az egyességet megsemmisítette, a váradi káptalant pedig utasította, hogy *Henriket* igitassa be a régi határjelek szerint Bács és Szentjános birtokokba.⁵

Mielőtt még az egyesség törvényes megsemmisítése megtörtént volna, a Papfalviak neszét vették a dolognak. Bosszúból, vagy inkább megfélemlítésből kezét fogtak a Bácsi-családdal és újabb

¹ Km. a. Itár. Com. K. U. Nro. 44.

² Km. a. Itár. Com. K. U. Nro. 37.

³ Km. a. Itár. Com. K. U. Nro. 44.

⁴ Valószínűleg a monostor nem volt megelégedve apátja intézkedésével és így az fordult a királyhoz. Egyébként is van példa olyan esetre, a midőn a konvent ellentétbe jött apátjával. Így 1418-ban Gergely perjel és György konventi ör megbízásából az egész konvent nevében tiltakozást jelent be Dézsi Illés fia, Máté konventi jegyző *Henrik* apát azon egyessége ellen, a melyet Kajántó és Bénye közelében levő földbirtokra vonatkozólag Macskási István és Péterrel tervezett. Gróf Eszterházy: i. m. 48. l.

⁵ Fejér: C. D. X. 5. 779. l.

erőszakhoz nyúltak. Különösen az apát jobbágysai ellen dühöngtek az 1416. év folyamán. Aratáskor Ferencz nevű jobbágyot kinozta meg Bácsi László, utóbb meg Karácsosny tájékán Papfalvi László társaságában Visai Tamás, Marai Simon és Síró Istvánt. E miatt sok falubeli nagyon megijedt és a további támadásoktól félve, elköltözött, úgy, hogy ebből az apátságnak 500 forint kára lett. Volt még egyébb is Bácsi László rováán. Mindenszentek ünnepe táján megverte Veres Istvánt és sok kezébe került bácsi leányt megbecstelenített, Orros Istvánt elfogta az erdőben és fogságban tartotta, György jobbágyot pedig nyílt úton verte félholtra, a mint az az erdőből hazafelé tartott. Ezek következtében beállott elköltözködés az apátságnak megint körülbelül 900 forint kárt jelentett. A merészségben legtovább Papfalvi László és Gyerőmonostori Kabos fia, László¹ mentek január 20-án, a mennyiben *Henrik* két bácsi jobbágyát: Bálintot és Lőrinczet, a kik Kolozsvárt napszámában voltak, az ottani Szent-Mihály-templom cemetériumában verték félholtra. Ez azután oly pánikot okozott Bács falu népe között, hogy egymás után maradtak lakók nélkül a jobbágyházak, úgy, hogy az apátság újabb kára 1000 forint körül járt.²

A terv, a melynek érdekében ezeket tették, nem sikerült. Zsigmond megsemmisítő levele csak megjött, az erőszakosság ellen pedig *Henrik* újabb panaszt nyújtott be a királyhoz, a ki Csáki Miklós erdélyi vajdának erősen megparancsolta, hogy a kárnak megfelelő elégtételt Kolozsmonostor számára minden áron megvegye a támadókon, még ha nemesi birtokukba kerül is.³ Ez egyenlőre megfélemlítette a Papfalvi-családot és követelésével elnémitotta.

Elmaradhatatlan Apátin vagy Abafáján is a baj. A Görgényi-család helyett azonban most a Járaiak igyekeznek Kolozsmonostor apátjának kellemetlenséget szerezni. Az a kérdés, hogy ki birtokolja, már végérvényesen a monostor javára dönt el, ezentúl inkább csak

¹ Hogy utóbb a tetteseket egyenkint vonták felelősségre, kitűnik az erdélyi káptalannak egy 1417 február 21-én Csáki Miklós vajdához intézett jelentéséből, melynek értelmében Zsigmond parancsára 16-án megidézte Gyerőmonostori Kabos fiát, Lászlót Henrik apát ellen márczius 3-ára. Kemény J.: Appendix D. Tr. IV. k. 292. l.

² Az egész kár tehát — az apát panasza szerint — 2200 arany forintot képviselt.

³ Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 69.

erőszakoskodásokról van szó. Járai János két fia: Péter és György a kezdeményezők, a kik még *Pál* apát idejében 1404 május 25-én Indali Lukács abafájai gazdatisztet az éj sötétjében megtámadták, megölték és a holttestet a határba hurezolva a kóbor ebek martalékául hagyták. A midőn a falú egyik öreg esküdtje a tettet az apátnak bejelentette, azt is kézre kerítették és lefejezték. Az apátúr a panaszt Nádas László és Strighi Péter alvajdak elé nyújtotta be, kiknek rendeletére Frátai Péter és Szomordoki László kolozsmegyei szolgabírák június 11-én tartott vizsgálat alapján igazolták a vad alaposságát.¹

Ilyenféle támadásnak volt csak a megismétlése az, a mi ellen *Henrik* apát 1419-ben emelt panaszt. Járai Péter és fia, János 1414 márczius 14 körül két ökrét elhajtották Bálint nevű abafájai jobbágnak, április elseje táján meg az apa testvére, György is csatlakozott hozzájuk és Régenből felkerekedve a határban tartózkodó Grabó Gáspárt és Keresztélyt és ennek két fiát: Pétert és Miklóst kivont karddal és nyíllövésekkel házukba üzték, a szemük elé került asszonyokat és leányokat pedig lovaikkal letaposták. Ámbár e két tette vonatkozólag hamarosan kiegyeztek az apáttal, mégis április 24 körül az apa és a fia ismét Apáti határában termett. Ott valami Régeni János nevű jobbágyot szántás közben veréssel és kegyetlen sebekkel illettek, miknek tetejében elvitték 40 forint értékű lovát is. Az ügy megvizsgálását *Henrik* apát panasza folytán Lépes Lőránd alvajda 1419 május 19-én Tordamegye előljáróságára bízta.²

Henrik apátot e birtokperек közepette érte az újabb királyi kegy, mely őt az apáti székből a pécsi püspöki székbe emelte, a melyben a pápa 1421 április 28-án erősíti meg, viszont ő pedig július 14 én állítja ki 3300 arany forint „commune servitium“-ról a kötelezvényt és a következő év szeptember 30-án ki is fizeti teljesen.³ Albeni *Henrik* az egyetlen apátja Kolozsmonostornak, ki éltetfolyásának azon részéről is van tudomásunk, a mely a kolozsmonostori apáti méltóság viselésén kívül esik. Életét a várnai csatában végezte be eddigi életéhez hűen, királya oldalán küzdve.⁴

¹ Kemény J.: Appendix D. Tr. IV. k. 169. l.

² Km. a. ltár. Com. Torda. A. Nro. 7.

³ Koller József: Historia Episcopatus Quinqueecclesiarum (Pozsony, 1782.) III. k. 324—83. II.

⁴ Fraknoi V: A magyar kegyúri jog 517. l.

Az utód: *Balázs* apátúr nem igen sok nyomot hagyott Kolozsmonostor történetében. Alig három éves (1421—4-ig) kormányza alatt nem nyílt számára elég alkalom arra, hogy nevét emlékeztessé tegye hosszú időre. Ha azonban a körülmény úgy hozta magával, ő is sikra tudott szállani monostora érdekeiért. Szentiványi István még alig, hogy *Balázs* apáti székét elfoglalta, az az apátság abafájai vagy apátii jobbágyainak csordájából 7 barmot elhajtott a maga birtokára: Szentiványra. *Balázs* apát panaszára Csányi János fia, Mihály tordamegyei szolgabíró szállt ki Szentiványra 1421 augusztus 26-án és ott kikérdezte Szentiványi Istvánt a barmok elhajtásának oka felől. Ez azzal takaródzott, hogy az abafájai apátsági jobbágyok régen valamikor a birtokából jódarab területet elszántottak és ezért akarta magát kárpótolni! A tettet egyébként nem tagadta, mert nem is tagadhatta, minthogy a kiküldöttek saját szemükkel látták az udvaron a jobbágyok hat ökrét, a hetediknek a húsát pedig a füstön függve.

Szentiványi István oly egyességet ajánlott fel, hogy nyolcz nap múlva becsületes, megbízható emberek ítélete alapján kész lesz a kártérítésre. Mikor azonban a kitűzött határidő elérkezett, az egyesség érdekében semmit sem tett, legfeljebb annyit, hogy 2 ökröt visszaküldött Abafájára. *Balázs* apát többszöri halasztás után igazsága érdekében annyit tudott csak elérni, hogy ellenfelét a bíróság 100 arany forint kártérítésben elmarasztalta oly feltétel mellett, hogy ha ő két szerzetesével megesküszik arra, hogy az apátság kára ekkorára rugott.¹

Különösen megkeserítették kormányzása néhány évét azok a szomszédok, a kik Albeni *Henrik* apátsága alatt keblükbe rejtett haragjukat rajta szabadon remélték kitölteni. Albeni *Henrikkel*, mint a király rokonával és különös kegyeltjével szemben sokan nem mertek újjat húzni, de annál merészebben álltak elő különféle jogtalan követeléseikkel *Balázs* előtt, úgy annyira, hogy ez kénytelen lett a király oltalmát igénybe venni. Zsigmond tehát 1423 márczius 25-én Kézsmárkról ráparancsolt Csáki Miklós vajdára, hogy *Balázst* védje meg minden jogtalan követelések és támadások ellen, a melyeket elődei tettei miatt intéznek ellene, minthogy az apát is és a monostor is az ő különös pártfogása alatt áll. Ha ellenben

¹ Km. a. Itár. Com. Torda S. Nro. 23.

valakinek az elődökön valami jogos követelése volna, azt azok esetleges hagyatékából vegyék meg.¹

Balázs apát bizonyára idős korában nyerte meg az apáti méltóságot; innen magyarázható meg, hogy ilyen rövid ideig ült az apáti széken. Albeni *Henrik* magas összeköttetései miatt kiváló jelentőségű kormánya után *Balázs* szürke személyisége mindenestre hanyatlást jelent Kolozsmonostor külső életében, de a hanyatlás csak időleges volt egyenlőre, a sors rendelése szerint egy ifjú, tetterős embernek kellett az apáti gyűrű és infula birtokába jutni utána, a ki harmincz éves kormányzásával még egyszer, de utoljára a hatalom és tekintély polczára tudta emelni a kolozsi domb szerzetes-lakóit. E férfiú: *Antal* apátúr volt.

VII.

Antal apátúr alapvető intézkedései a vagyoni épség biztosítására. Birtokperei. Újabb birtoksszerzemények. Kormányának jelentősége.

Egy olyan tetterős és még virágzó korban levő férfiúnak, mint a milyen lehetett *Antal*, a midőn a kolozsmonostori apáti széket elfoglalta, természetes, hogy nem tetszettek azok a viszonyok, a miket talált. Albeni *Henriket* folytonos lekötöttsége a királyi udvarban, *Balázs* apátot meg feltehető aggkora és alig pár éves kormányzása, minden jó igyekezetük ellenére is, nagyon megakadályozták abban, hogy az apátság birtokügyeinek alaposan utána nézzenek, egyébként is *Henrik* apátúr csakhogy egyik vagy másik birtokpertől megszabadulhasson, készebb volt jogáról lemondani, a nélkül, hogy meggondolta volna, hogy azzal a monostor anyagi érdekeit sérti a jövőre nézve. *Antalnak* tehát első dolga volt Zsigmond király által feloldatni azokat az elődök által az apátság anyagi megrövidítésére szolgáló szerződéseket, a melyek őt a szabad cselekvésben gátolhatták.

Nem a legelső már Kolozsmonostor javára az a rendelet, a melyet Zsigmond király mindjárt *Antal* apátsága első éveiben kiadott oly értelemben, hogy *Henrik* és közvetlen utóda *Balázs* apáturak

¹ Km. a. Itár. Com. K. A. Nro. 57. Közli Fejér: C. D. X. 6, 527. l.

által törvénytelenül tett birtokajándékozásokat és meggondolatlan joglemondásokat megsemmisíti és érvényen kívül helyezi,¹ minthogy 1370-ben Lajos király, sőt maga Zsigmond is 1412-ben *Henrik* apátra való tekintettel már részesítette ebben a kegyben az apátságot.²

Ő maga meg, hogy pontosan tájékozva legyen apátsága ingó és ingatlan javairól, az 1427. év folyamán leltárat írat, a melyben felölel mindent, a mit csak apátsága anyagi és szellemi állásának megismerésére szükségesnek tart. Ebben emlékezik meg a monostor alapításáról és alapítóiról, az adományok útján nyert birtokok viszontagságairól, melyek mindegyikének határjáró leveleiből — ha létezett a levéltárban egyről-egyről ilyen — kiírta a határokat a jövőben való miheztartás végett. Az ingóságoknak is jut hely, úgy, hogy ez összeírásból teljesen kidomborul Kolozsmonostor XV. századi képe.³

Miután ilyformán pontosan meghatározta apátsága birtokhiányait, fogott hozzá a vagyoni épség helyreállítása-hoz. Szép földterülettel megrövidítették már Balázs erdélyi püspök és elődei az apátságot a hosszú idő alatt, ott, a hol birtokaik szomszédosak voltak a kolozsmonostori földekkel. Így különösen jelentékeny területet szántottak át Szent-Benedek, Szucság, Solyomtelke, Monostor, Bács, Nádastelke és Bogártelkéből Gorbó, Fenes, Darócz és Túrje püspöki birtokokhoz. E terület visszaesatolása érdekében *Antal* a kolozsi nemesi bírósághoz fordult és ott Mocsi Sandrin fia: Miklós alispán, Szomordoki Imre és Mocsi Mike szolgabírák előtt Dénes bácsi jobbágya által jelentett be tiltakozást.⁴ A válasz a püspökség részéről az volt, hogy a gazdatisztek jobbágyaik élén összecsküdtek az apátság jobbágjai ellen és a hol csak tehették, azoknak károkat okoztak. A bácsi oláh jobbágyoktól elhajtottak 800 juhot, a melyből nem adtak vissza egyet sem, pedig a kolozsi nemesi bíróság ítélete kötelezte őket a kártérítésre. Sőt újabb három izben a falu csordáját dézsmálták meg 10 ökör és két tehén erejéig, majd

¹ Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 72.

² U. o. U. Nro. 47. Hiányos a papír elrongyolódása következtében, mindkettő az erdélyi káptalan hiteles átiratában.

³ Ez inventárium az Országos levéltárban elhelyezett kolozsmonostori apátsági levéltárban van meg Labore jelzéssel. A De libris részletét közli belőle Tagányi Károly: Magyar Könyv-Szemle 1889. évf. 88—91. ll.

⁴ Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 64, 1425 június 6-án.

meg egy siheder jobbágyot kínoztak meg teljesen ártatlanul, egy szőlőcsőszet pedig éjnek idején a másvilágra küldtek. A kedvelt szokásuk pedig különösen az volt, hogy a gazdatisztek elfogdosták az apátság jobbágyságait és kényszerítették hozzátartozóikat, hogy pénzzel váltsák ki.

Antal a falu biztonsága érdekében a királynál keresett orvosságot, a ki a benyújtott panasz alapján megintette 1426 december 26-án Balázs püspököt, hogy tartsa féken embereit és megparancsolja, hogy a kárt térítse meg az apátságnak. Egyben utasítja a váradi káptalant, hogy a kárt állapítsa meg.¹ Ez Gyula István karpap útján a következő év elején saját székhelyén vonta kérdőre Balázs püspököt a kár felől. A püspök mind a maga, mind szolgálai részéről tagadott mindent és felszólította *Antal* apátot, hogy névszerint nevezze meg a jogtalankodókat,² a ki azonban ennek a felszólításnak nem igen tudhatott eleget tenni, mert az ügy további folyásáról hallgatnak irataink.

Majdnem életébe került 1437-ben *Antal* apátnak Bogártelke határainak rendezése, a melyet az ő kérésére Lépes Lóránd a váradi káptalan által rendelt el. A midőn ugyanis ennek kiküldöttje április 15-én megkérde a szomszédos: Szamosfalvi és Gyerővásárhelyi Gyerő, Szucsáki, Farnos, Tamásfalvi és Andránházi nemesek jelenlétében a birtok határainak kijárását *Antal* útmutatása alapján, alig haladtak egy-két határjelen túl, Makótó nevű dombnál, ott a hol Bogártelke érintkezik Darócz és Túrje püspöki birtokokkal, Lépes György erdélyi püspök két túrjei gazdatisztje: Sárdi Péter és Gyerőmonostori Kabos László fia, György számtalan jobbágyuk élén bekerítve megrohanták az előlhaladó apátot; káromló szavakkal és fenyegetésekkel illették, sőt meg is ölték volna, ha jelenlevő nemesak pártfogása mellett biztonságba nem helyezhette volna magát. Vizaknai Miklós alvajda az eléje terjesztett panasz alapján a kolozsmegyei nemesi bíróságot küldte ki a vizsgálat megtartására 1439 márczius 31-én. A megyei bíróság nevében a megbizást Andránházi Nagy Gergely szolgabíró teljesítette április 15-én és igazolta *Antal* panaszát.³

¹ Km. a. Itár. Com. K. A. Nro. 1.

² Km. a. Itár. Com. K. A. Nro. 71.

³ Km. Itár. Com. K. A. Nro. 29.

Egy akasztófa felállítása adott okot Kolozsvár és a monostor között a határvillongásra. A kolozsváriak olyan úton akartak városuk javára jó darab földterületet leszakítani Monostor határából, hogy a tényleges határokon kívül a már monostori területen kisérelték meg a városi akasztófát felállítani. Természetes, hogy az apát ezt nem engedte meg. Kölcsönösen a királyhoz mentek panaszra, a hol *Antal* egyúttal panaszát a kolozsváriaknak a közelmúltban a bácsi határban elkövetett erőszakoskodásával is súlyosbbitotta, a honnan azok körülbelül 1500 kepe termést idegenítettek el.¹ Zsigmond király azonnal látta, hogy a jogorvoslás csakis a határok rendezése által történhetik, azért 1429 november 5-én Lépes Loránd alvajda által elrendeli a határjárást Bács, Monostor, Kajántó és Kolozsvár között a következő év Vizkeresztjének nyolczadára.² A kijáráásra az erdélyi káptalan nyert megbízatást, a mely a saját személyében az apátság részére László, a város részére pedig Dán Tamás kanonokokat küldte ki január 13-ára. Ezek a határok megállapítását Lajos király által 1377 Szent-Háromság vasárnapján törvényesített levél alapján kísérelték meg, de a mindkét fél részéről történt tömeges ellenmondás miatt minden fáradságuk czéltalan volt.³

Valóságos tűzfészek volt a kolozsmonostori apátokra nézve a határrendezést illetőleg Bács falú és pusztája Szentjános vagy Szentiván, minthogy a közvetlen szomszédságában kevés földbirtokon élő, de népes Papfalvi nemesek kapva-kaptak minden olyan alkalmon, a melynek segítségével szűk birtok határaikat az apátság

¹ Az apát vádja ellensúlyozására a kolozsváriak viszontváddal álltak elő, mely szerint az apát Literatus István kolozsvári polgár monostori szőlőjét letapostatta, az épen maradt gerezdeket pedig a maga számára szüreteltette le. Zsigmond parancsára a váradi káptalan szállt ki Kolozsvárra, a hol azonban a kikérdezett Literatus István a dologról nem tudott semmit, sőt kiemelte, hogy Antal apát mindig a jogos szőlőtizedet szedte tőle. Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 47.

² Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 30. Közli Jakab E.: i. m. Oklevéltár I. k. 166. lapon, de hibás évszámmal (1430.)

³ Jakab Elek: i. m. I. k. 59—63. II. Az eredménytelen határrendezésnek tudható be, hogy Antal apátnak Herepei Márk alvajda előtt 1419 május 2-án ismét tiltakoznia kell a kolozsvári esküdtek és polgárok ellen amiatt, hogy az akasztófa felállítása által a monostori területből jódarabot annektálni akarnak. Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 36.

rovására kibővíthették. Az ellenmondások valóságos özöne zúdul *Antal* apát fejére 1426 deczemberében, a midőnkijáratja Bács és Szentjános határait Csáki Miklós vajda és az erdélyi káptalan megbízottjával: Szomordoki Lászlóval és Imre pappal, a fejevári Szent-Lőrincz oltár igazgatójával. Papfalva felől ellenmondottak: Papfalvi Csoronk László a maga és fiai: János és Sebestyén; Papfalvi Csoronk Péter a maga és István nevű testvérének fia, Péter nevében; Korog felől pedig Patai Dezső fia, László, Tamás özdi, Barnabás krasznai főesperesek, a Mérái-nemesek, Ródi Cseh Bálint és Szentpáli László fia, János nevében a korogi telepítvényesek. Az ellenmondók idézést kaptak a vajdai szék elé, de a kitűzött határidőben (1427 január 13.) Lépes Loránd előtt csak Papfalvi Csoronk János jelent meg.

Az éveken keresztül húzódó halasztások semmi eredményt sem értek el, mire 1433 április 2-án Lépes Loránd alvajda rendeletére az erdélyi káptalan ismét megkísérti a beiktatást az apát javára, de az előbbieket ismét ellenmondanak. Megidézettve május elején a Korog felőli ellenmondók mindnyájan megjelentek, a Papfalviak közül azonban csak Csoronk László. Az ellenfeleknek teljes számban való meg nem jelenése az év végén (deczember 22.) a harmadik beiktatási kísérletet vonja maga után, a melyre azonban amazok újabb ellenmondással feleltek. A határnapon (1434 május 1.), a melyre idézésük újólal szólt, a Papfalviak közül most sem jelentek meg: Csoronk Péter és hasonnevű unokaöccse, kiknek keresetét erre az alvajda, minthogy már háromszor elmulasztották a megjelenést, véglegesen elutasította; a Korog-felőli ellenmondók pedig maguktól visszaléptek. Ily formán *Antal* apát ellenében csak Csoronk László és két fia: János és Sebestyén léptek sorompóba.¹ Ellenmondásuk okául azt hozták fel, hogy *Antal* apát sok földet tulajdonított el apátsága javára tőlük, így csak azt követelik vissza, a mi az övék. Minthogy állításuk bizonyítására okleveleket is emlegettek, azok bemutatására a következő év július elsejét tűzte ki az alvajda határidőül. Az írárok bemutatása azonban ekkor elmaradt, mire ismét új időpontot tűztek ki az alvajdák.² A per további

¹ De ezek is előbbi meg nem jelenésük miatt két márka büntetést fizettek.

² Km. a. ltár. Com. K. Számozatlan.

folyamata folytonos halasztásokban merült ki¹, melynek végét *Antal* apát bizonyára nem érte meg.

A hol csak tehette *Antal*, nem elégedett meg az apátság birtokjogainak pusztán papíron való elismertetésével, hanem azokat „de facto” is akarta érvényesíteni. Elődjei nem tettek többet a két Teremi érdekében, minthogy rájuk vonatkozó jogukat megőrizték a jogévülés ellen. Így *Pál* apát nevében Lukács konventi őr 1393 márczius 11-én az erdélyi káptalan előtt hangoztatta ünnepélyesen az apátság jogait rájuk és tiltakozott Pónyafi Mihály fiai azon terve ellen, hogy a felerészt eladják Kápolnai Mike fiának, Bartának.² *Balázs* apát meg Indali Pál útján figyelmeztette Lépes Lóránd alvajdát 1421-ben régi jogaira azon alkalommal, hogy eddigi haszonélvezői kihaltak.³ Ő már megtette az utolsó lépést. Zsigmond király előtt fejtette ki jogait, midőn az 1427 elején Brassóban időzött. A király meghajlott érvelése előtt, mert elrendelte a beiktatást az apát javára az erdélyi káptalan által. Ez a királyi parancsot Mikefalvi Demeter királyi biztossal kiküldött Domokos pappal teljesítette január 23-án, de a beiktatásnak ellenmondtak, Lőrincz alsóteremi gazdatiszt, Csáki Miklós vajda, Antal alsóteremi falúnagy pedig Nádasdi Salamon fia, Mihály, székely gróf nevében Alsó-Teremire, a királyi biztos ellenben Felső-Teremi felére vonatkozólag.⁴

Ezek nem sokáig tartották fenn igényüket a két Teremit illetőleg, mert *Antal* 1434-ben tőlük függetlenül Lépes Lóránd alvajdához fordulhatott beiktatás végett. Az alvajda márczius 12-én küldött rendeletet ez ügyben az erdélyi káptalanhoz, melyet az április 14-én teljesített, de az iktatásnak ellene mondtak Sükesd Mihály és Rákosdi Péter.⁵ Az ellenmondás miatt perre került a dolog, a mely először a vajdai szék előtt folyt le, a honnan 1436 május 12-én az egész ügyet áttették a királyi kúriához. A királyi kúria nevében Báthori István országbíró a feleket Szent-Mihály nyolczadára idézte meg a tárgyalásra. Minthogy Sükesd Mihály és Rákosdi Péter a tárgyaláson nem jelentek meg, az országbíró az apát javára döntötte el a pert és elrendelte a beiktatást.⁶ Ámde a kúriai dön-

¹ Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 45.

² Km. a. ltár. Com. Küküllő U. Nro. 29.

³ Km. a. ltár. Com. Küküllő U. Nro. 31.

⁴ Km. a. ltár. Com. Küküllő U. Nro. 12.

⁵ Km. a. ltár. Kom. Küküllő U. Nro. 46. Beke Nro. 134—5.

⁶ Km. a. ltár. Com. Küküllő G. Nro. 28. Beke Nro. 145.

tésnek sem vehette nagy hasznát az apát, mert abból a körülményből, hogy 1448 július 24-én Hunyadi János előtt a tartománygyűlésen ismét tiltakoznia kell Sükesd Mihály és Rákosdi Péter bitorlása ellen¹ és hogy a konvent a XVI. század elején a pannonhalmi benczés nagy káptalanhoz folyamodik, hogy az támogassa Tomori Pált, az apátság javainak kormányzóját a két Teremi visszaszerzésében² arra következtethetünk, hogy az apátság jogai e két birtokot illetőleg örökre csak papíron maradtak.

Antal apátúrnak hosszabb lélekzetű pereit közepette is akadt folytonosan kisebb, nagyobb, de rövidebb ideig tartó összeütközése a szomszédokkal. Apahida határából pl. 1427 körül Zsuki Péter szántott el egy pár dülő szántót és kaszálót. Az apát a királynál panaszolta be, aki november 6-án az erdélyi vajdákra bizta az ügy elintézését. Ezek viszont a következő év január 17-én a vizsgálat megtartására az erdélyi káptalant küldték ki.³ Egy pár év múlva (1433-ban) meg Szent-Miklós felől kell a határoknak oltalmára kelnit, a melyet az ott lakó Dezméri Mikola fiai és unokái,⁴ Kabos két fia: Péter és Radó László, egy másik Kabos László két fia: György és Kemény, valami György nemes két fia: János és István, végül Györgyfalvi Imre fiai és unokái⁵ támadtak meg és ennek jeléül 40 kocsis szénával rövidítették meg az apátságot. A midőn a vizsály eligazítására Tordán Lépes Lóránd alvajda előtt megjelentek, az január 25-én úgy határozott, hogy ő küld mindkét fél részére egy-egy megbízottat, a kiknek jelenlétében a felek által szabadon választott 12 megbízható nemes mondjon ítéletet 50 márka bánatpénz ellenében márczius 25-én, míg a vajda és a káptalan jutalomdíjjal 10 márkát kapjon. A kitűzött határidő elérkeztekor a szentmiklósi nemesek halasztást kértek, minthogy a rövid idő alatt nem tudták írásos bizonyítékaikat beszerezni. Ezt meg is kapták április 29-ig, mikorra a felek a választott bíróság elé terjesztették bizonyítékaikat, melyek alapján az ügy döntött, hogy jelenlétében határozzák meg a két birtok között a határokat. Az erdélyi káptalan által tör-

¹ Km. a. ltár. Com. Küküllő A. Nro. 10.

² Km. a. ltár. Számozatlan.

³ Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 4.

⁴ A család a perlevél szerint a következő: Dezméri Mikola nagyapa; fiúk: János, László és Miklós; unokák Lászlótól: Pál; Miklóstól: Imre, Balázs, György.

⁵ Fiai: Péter és Imre; unokák Pétertől: Miklós és Péter, Imrétől: Balázs.

tént határjárás ellen nem is emeltek szót a peresfelek, csak a vége felé, a hol az Apahida—Kolozsvár közti határjeleket akarták megállapítani, mondott ellen Mún fia, Jakab kolozsvári bíró városa nevében, a miért a vajda elé idézték május elsejére.¹ A kolozsváriak nem igen érezték igazukat, mert nem jelentkeztek a vajda előtt a kitűzött időben, pedig ellenfeleik: *Antal* apát és a szentmiklósi nemesek 11 napig váraкоztak rájuk. Ezért Lépes Lóránd alvajda május 11-én 24 márka büntetésre ítélte őket alaptalan ellenmondásukért és elmaradásukért.²

Választott bíróság alapján simítja el *Antal* apát azokat az ellentéteket is, a melyek közte és a Vásárhelyi Gyerőfiak között Egeres és Jegénye határainak kérdésében felmerültek. Vásárhelyi Gyerőfi János fia, Miklós maga is apródonkint szépterülettel károsította meg az apátságot, fiai: Mihály és János még merészebben követték atyjuk példáját, sőt helylyel-közzel nyílt erőszakossággal is tetézték. Az apátsági jobbág্যokat megkinozták, ökreiket elhajtották stb. *Antal* apát még Albert királynál panaszt emelt, a ki az ítélet meghozatalát választott-bíróság elé utalta. Már pár év eltelt csupa halasztásokban, míg végre Dengelegi Pongrácz és Vizaknai Miklós alvajdák 1444 január 13-án kelt rendeletére márczius 3-án összeülhetett a bíróság, mely mindkét fél részére 8—8 nemes emberből állott. Ezek mellé tanúbizonyságnak az alvajdák és az erdélyi káptalan rendelt ki megbízottat: Szomordoki Jákab és Miklós karpap személyében. A feltétel volt, hogy a bíróság döntését öreg jobbág্যok kihallgatása alapján, melyet az evangeliumra tett esküvel erősítenek meg, fogja meghozni, ha pedig valamelyik fél nem vetné magát alá a bíróság ítéletének, úgy 50 budai márka büntetésben az ellenfél javára, a bíróságra pedig 25-ben marasztaltatik el. A választott-bíróság ítéletét az ellenfelek egyhangú helyeslésére hozta meg: útmutatása mellett kijárta az erdélyi káptalan embere Egeres, Jegénye, Vásárhely és Inaktelke határait a peres felek ellenmondása nélkül, melyről a káptalan csakhamar ki is adta tanúsító levelét.³

Sokkal keményebb dió volt *Antal* apát számára a hatalmas Pelsőczi-család vágyai ellen megóvni apátsága vagyoni épségét.

¹ Kemény J.: Supplementa D. Tr. III. k. 137—44. II.

² Km. a. Itár. Com. K. A. Nro. 13.

³ 1444 márczius 17-én. Kemény J.: Supplementa D. Tr. III. k. 265—72. II.

Hogy ilyen hatalmas főurakkal szemben sem hunyászzkodott meg, mutatta ki igazi, férfias akaraterejét és elveihez való szakadatlan hűségét. Az ő megbízásából emel panaszt Gyerőfi Miklós 1435 április 25-én a kolozsmegyei nemesi birói szék előtt Egeres apátsági birtokon való erőszakoskodások ügyében Pelsőczi Péter székely gróf, Vajdafi László fia: Imre és Pelsőczi Nagy János két fia: Miklós és István ellen, melyeket az ő magyar és oláh jobbágyaik követtek el. A bíróság a vizsgálat megtartására a saját kebeléből Szomordoki Imre szolgabíró-t küldte ki az apát megbízottjával, a ki egyenként bevádolta Mihály dancsi oláh papot és testvérét: Barlát, Vajda Jánost, Sances Istvánt és testvérét Nyiresből, Fekete Keresztélyt, Gorbói László fiát: Vancsát, Miklós és János fiait Csóttelkéről, minthogy ezek Fodor Miklós fiának: Jánosnak, Csóti Lászlónak, Haragos Péter fiának: Gyulának és az említett főurak több más jobbágyának tudtával és felbujtogatására összeesküdtek Egeres falu lakói ellen és 1434 szeptember 19-én éjnek idején Gyalai Tamás és Ferencz csűréből több mint 600 kepe gabonát emeltek el, június 26-án meg Fekete Andrásnak, majd október 24-én Kallós Domokos és Bartalusnak házá-t gyújtották fel, miáltal az elsőnek 1000, a másodiknak 200, Kallós Domokosnak, a bútorokat, drága ruhákat, melyek bennétek, beleszámítva, 1000, Bartalusnak szintén 1000 forintnyi kárt okoztak. A vád ellenében Mihály oláh pap a maga, Csehi Pánczél Péter almási várnagy és Magas Antal gazdatiszt pedig uraik nevében a részességre nézve tagadással feleltek. A vádlott jobbágyokra vonatkozólag Magas Antal oly kibontakozást ajánlott, hogy Mihály pap két paptársával és három oláh gazdatiszttal tegyen esküt ártatlanságuk bizonyosságára. Gyerőfi Miklós az ajánlatot nem fogadta el, mire az ügy visszakerült a megyeszék elé. Ez élén Indali Pál alispán, Mocsi Sándor fia, Miklós és Szomordoki Imre szolgabírákkal ez utóbbinak jelentése alapján úgy akart intézkedni, hogy az apátsági jobbágyok minden egyes oláh ellen, a kit vádolnak, esküt tegyenek, hogy tényleg azok a vétkesek. Gyerőfi Miklós ezt sem fogadta el, mire az ő kérésére 1435 május 4-én a megyei szék a pert áttette Lépes Lóránd alvajda elé.¹ Azonban az alvajda sem tudott döntő eredményt felmutatni. Minthogy Antal apát a maga igazából nem engedett, a Pelsőcziek a folytonos halasztásokkal² igyekeztek

¹ Km. a. ltár. Miscellanea: számozatlan.

² 1435 július 1-ről 1436 január 13-ra, erről május 1-re történik halasztás. U. o.

a pert elnémítani, a mi — úgy látszik — sikerült is nekik, mert egyszer csak elhallgatnak adataink a per folyásáról.

Még talán el sem felejtette *Antal* apát a Pelsőcziek almási jobbágynak egeresi szereplését, a midőn akarata ellenére a sors ismét ellentétbe hozta velük. Kérésére Vizaknai Miklós alvajda 1439 márczius 31-én utasította az erdélyi káptalant, hogy iktassa be a kolozsmegyei Nádas birtokba, a melyet csere útján nyert és jog szerint az apátságot illeti meg. A beiktatásnak azonban, a melyet a káptalan Szucsáki Péter királyi biztos kíséretében kiküldött László kanonokkal hajtatót végre április 15-én, Barla oláh vajda Pelsőczi Péter, Vámosi Vajdafi László fia, Imre és Pelsőczi Nagy János két fia: Miklós és Imre nevében ellenmondott, mire azok idézést kaptak május elsejére.¹

Majdnem egy évtized elmúlt már és 1447 január 29-én az erdélyi alvajdák még mindig *Antal* apáttal és a Pelsőczeikkel foglalkoztak. A folytonos halasztások folytán ennyire elnyúlt már a per. Ámde a Pelsőcziek nem jelentek meg, mire az alvajdák per-veszteseknek jelentették ki őket, ha csak kellő okot nem tudnak felhozni elmaradásukra.² *Antal* most eddigi sikertelen igyekezete okául egymagára való hagyatottságát tudta be, azért szövetséges társ után nézett. Péter erdélyi püspök 1299-ben Lázár apáttal kötött csereszerződésében úgy találta, hogy az erdélyi püspökök kötelezve vannak a cserébe adott birtokokban: Nádas és Bogártelkében mások támadása ellen is megvédeni a kolozsmonostori apátokat. Még ugyanazon évi őszi tartományi gyűlésen tehát a cserelevél felmutatása alapján az alvajdák előtt bepanaszolta Máté püspököt, hogy nem siet segítségére Nádas megvédésében a Pelsőcziek ellenében, sőt Bogártelke nagy részét éppen ő bitorolja és kérte az alvajdákat, hogy szorítsák reá a püspököt a szerződés feltételeinek betartására, mert máskülönben a cserélt birtokok eredeti tulajdonosa kezébe száll vissza. Az alvajdák a kérést teljesítették és az erdélyi káptalan december 22-én Szászfenesről megidézte Bálint pap és Szucsáki Barla bírályi biztos útján Mátét a következő év Vizkereszt ünnepe nyolczad napjára.³ Mindez azonban hiába való volt, Nádas

¹ Km. a. Itár. Com. K. U. Nro. 23.

² Mike Sándor gyűjteményében az Erd. N. M. levéltárában.

³ Km. a. Itár. Com. K. A. Nro. 9.

csak idegenek kezére jutott, mert többet nem találkozunk e névvel a monostor birtokjogi történetében.

Ravasz módon akarta 1434. év elején Losonczi Bánfiak két régeni szász jobbágya: Sartor Andormann és Hofgreff János Abafája vagy Apáti birtokterületi épségét megесonkítani. Minden apáti engedelem és szerződés nélkül a Maros folyónak már azon részén emeltek malmot, a mely Abafája határánál jóval beljebb esett, mintha az még nem lett volna az apátság birtoka. Ez alapon a megfelelő földterületet is leszakították Abafája területéből és Régenhez csatolták. *Antal* apát panaszára Lépes Lóránd a vizsgálat megtartását a jövő év május 18-án a váradi káptalanra bízta, melynek kiküldöttje június 18-án történt kiszállás alapján a panaszt jogosnak találta.¹ A váradi káptalan színe előtt szintén jelentett be tiltakozást az apát Szomordoki Imre útján alig egy hónappal később.² A vajdai szék előtt e közben a megindított perfolymat halasztásokban merült ki.³ Végre 1436 július elején egybegyűltek a felek Lépes Lóránd alvajda előtt, de egyenlőre most is eredménytelenül, mert az alperesek kifogásolták a váradi káptalan vizsgálatát. Erre az alvajda egy új vizsgálat tartását Torda megye előjáróságára bízta. Ez kebeléből a rendelet teljesítésére Keresztúri Literatus László szolgabíró-t küldte ki, a ki szeptember 6-án vizsgálatot tartva, szintén az apát panaszát igazolta.⁴ Hogy azonban igazságát *Antal* apát ki tudta-e vívni, nem tudjuk. Meglevő adataink ezentúl csak örökös halasztásokról szólnak⁵, melyekkel olyan befolyásos főurak, mint a milyenek ebben az időben a Losonczi Bánfiak már voltak, könnyen élhettek az igazság megölésére, vagy elaltatására. Valószínű, hogy addig húzták-halasztották a pert, míg *Antal* erős egyéniségét érezték az apáti széken, az utána következő felfordult világban pedig Kolozsmonostornak kisebb gondja is nagyobb volt, semhogy Abafája néhány dűlőjével törődjön.

Antal apátúr birtokpolitikája sok-sok sikertelensége daczára

¹ Km. a. Itár. Com. Torda. U. Nro. 6.

² Június 25-én. Km. a. Itár. Com. Torda. U. Nro. 28.

³ Így Lépes Lóránd alvajda 1436 május 1-ről elhalasztja az alperesek kérésére július 1-re. Km. a. Itár. Com. Torda. Számozatlan.

⁴ Km. a. Itár. Com. Torda. U. Nro. 43.

⁵ Km. a. Itár. Com. Torda. Számozatlan. Kemény J.: Appendix D. Tr. V. k. 198. l.

is, megnyerte a maga gyümölcseit. Az odaadó gond, a melyet apátsága birtokainak épségben maradása érdekében tanusított, részben felhívta a felsőbb körök figyelmét az apátságra és újabb adományokat juttattak neki, részben az anyagi viszonyokat annyira fellendítette, hogy kölcsönt is adhatott zálogadás mellett a megszorult szomszédos nemeseknek, ámbár ezek inkább papíron mutattak, mert inkább kellemetlenséget okoztak az apátnak.

Hunyadi János kormányzó volt az első, a ki 1447 körül újabb adományokat juttatott a monostornak. Papfalván Papfalvi Csoronk Benedek fiának, Péternek négy nemesi házteleknyi részét, Botosmacskáson Doboka megyében Botosmacskási Veres János elhalt özvegye, Orsolya teljes részének negyedét, t. i. öt nemesi telket és a hozzátartozó szántóföldeket, Pusztaszentmiklóson Pusztaszentmiklósi Tamás fiának, Albertnek teljes birtokrészét örök birtokul adta a monostornak.¹ Az apát kérésére Balai György, Jánosi István és Herepei Márk alvajdák az erdélyi káptalant bízták meg január 28-án a beiktatással. Ez azonban nem végződött az apát javára, mert Papfalván Papfalvi Csoronk István fia, Péter a maga és Papfalvi Csoronk Péter és két fia: Pál és Zsigmond, Botosmacskáson Bádoki Antal a maga, Bádoki János, Solyomkövi Menyhért fia, János, Szentgyörgyi Miklós és Bertalan, ifjabb Budai István fia, Pál és testvére Mátyás; Szentmiklóson Ördög Miklós pedig Károlyi Miklós, Komlódi Lukács és Szentmihályfalvi Dénes nevében ellene mondtak az apát beiktatásának.² Megidézésük e miatt Szent Mihály nyolezadára szolt, de erről a napról a török elleni hadjárat miatt az alvajdák a következő év Vizkereszt nyolezadára halasztották, mely halasztás egyúttal az utolsó adatunk az ügyről.³

Botosmacskáson ellenmondók egyike: Budai Pál alig egy-két év múlva azonban már maga akarja birtokossá tenni a monostort ugyanott. Testvérének, Mátyásnak tartozását magára vállalva, botosmacskási teljes birtokrészét az erdélyi káptalan színe előtt „örök alamizsna“-képen a kolozsmonostori apátságnak vallotta be, mely-

¹ Nomine Praelatorum, Baronum et regni Procerum per magnificum Johanem de Hunyad eiusdem regni gubernatorem donationis titulo ipsum dominum Abbatem et conventum tangentes.... Kemény J.: Appendix D. Tr. V. k. 246. l.

² Kemény J.: Appendix D. Tr. V. k. 251. l.

³ U. o. 246. l.

nek alapján Herepei Márk alvajda 1450 márczius 25-én beiktatási utasítást küldött az erdélyi káptalannak. Ez meg is kísérelte hamarosan (25-én), de Egyed, Bádoki János jobbágya ura, annak testvére, Bertalan, Solyomkövi Menyhért fia, János, Korpádi György felesége Dorottya, Kecseti Péter, Szentgyörgyi Miklós, Mikeházi Fülöp, Bereczk és Bálint nevében tett ellenmondása által ennek birtoklása ellen is akadály gördült *Antal* apát elé.¹

Ezek közül meg viszont Kecseti Péter szorult az apátra. Pénzt vett fel tőle kölcsön, melyért zálogul szentmártoni vagy más néven botosmacskási részbirtokát kötötte le. Ez három népes és egy lakatlan jobbágYTELEKBŐL állott. Október 16-án kapott az erdélyi káptalan utasítást a beiktatásra. Kudarcz lett azonban a vége, a mennyiben Egyed Bádoki János jobbágya itt is ellenmondott ura, Bádoki Antal két fia : Bartók és Mihály, Mikeházi Antal két fia : Fülöp és Bereczk, Tóthőri Balázs leánya, Orsolya, míg Vas Pál Szentgyörgyi Miklós nevében. A káptalan kiküldöttje: Imre hunyadi főesperes tehát a jövő év Vizkereszt ünnepe nyolczadnapjára idézte meg őket.²

Hogy az ellenmondásnak az ellenmondókra, az idézésnek pedig az apátra vonatkozólag micsoda következménye lett, nem tudjuk. Valószínű, hogy ideig, óráig az illető birtokrészek az apátság birtokába kerültek, de annak következtében, hogy törvényes bizonyítékot annak birtokjogára a szabályszerű beiktatás hiányában nem szerezhettek, csakhamar idegen kézre kallódtak el, meghagyva *Antal* apátnak azt a dicsőséget, hogy fáradságával és igyekvésével szerezni is tudott monostora javára, nemcsak a meglevőket védeni.

Antal apátnak tette rejét igazán csak akkor képzelhetjük el, ha látjuk azokat a sokoldalú intézkedéseket, a melyeket a vagyoni épség megóvásán kívül apátsága érdekében különféle módon és irányban, különböző időben és helyen tett. Atyailag gondoskodik jobbágjai anyagi és lelki jólétéről. Neki köszönheti Egeres évi vásárját és heti piacját, melyeket Zsigmond királynál 1427 november 5-én eszközölt ki évenként Szent Gál napjára és hetenkint minden szombatra.³ Gondoskodik számukra jó lelkipásztorokról: 1432 szeptember 29-én pl. Porcsali János fiát, Mihály erdélyi egyházmegyei papot teszi meg a Mindenszentekről nevezett kajántói és

¹ Km. a. Itár. Com. Doboka. A. Nro. 3.

² Km. a. Itár. Com. Doboka. A. Nro. 5.

³ Km. a. Itár. Com. K. A. Nro. 63.

ennek Szent Ilona királynéről nevezett filiális tiboreztelki egyháza plebánosává.¹ Ha pedig a hívek megkülönböznek lelki pásztorukkal, vagy valami ügyes-bajos dolguk akad, szintén *Antal* apát a közbejáró és az orvos. Ő elébe viszik a panaszukat 1432 április 12-én Botos István, Kallós Péter és Hajcsa Mihály tisztes jegenyei jobbágyok falujuk nevében az egeresi plébános, Albert ellen. A dolog t. i. úgy állt, hogy pár évtized óta a szomszédbirtokosok örökös becsapásai által a jegenyeiek anyagilag annyira tönkre mentek, hogy képtelenné váltak a lelkéstartásra, bár volt szép Szent Mihály tiszteletére épült templomuk. Kérésükre a kolozsmonostori apát az egeresi plebánia területéhez kapcsolta falujokat oly feltétel mellett, hogy a szentségeket az egeresi plébános a saját templomában szolgáltatja ki számukra, a jegenyei templomban csak meghatározott ünneppeken és napokon fog istentiszteletet tartani. Albert jelenlegi egeresi plébános azonban kötelességét elhanyagolta; e miatt történt a jegenyeiek panasza. Minthogy *Antal* apát a panaszt beigazoltnak találta, a jegenyeiek pedig újból ajánlkoztak külön lelkész tartására, úgy orvosolta a panaszt, hogy a régi jog alapján helyreállította a jegenyei plebániát.²

Antal apátúr előtt egyeznek ki az egeresiek is a már említett Albert plebánossal. Az öregedő lelkipásztor ugyanis már káplán után sóvárgott, de eddigi jövedelme nem engedte meg ezt a fényűzést. Kérte tehát hiveit, hogy emeljék azt oly módon, hogy a párbért ne a régi kisebb, hanem a nagyobb kolozsvári köböllel mérjék ki számára. A falú régi lelkipásztorának 1444 július 3-án Kolozsmonostoron nyílt bevallás útján meghozta ezt az áldozatot, de ellenértékül kikötötte, hogy Albert tényleg tart maga mellett káplánt, a ki bizonyos napokon megszabott miséket fog élvégezni és az iskolát vezeti.³

Kiváló kormányzásának híre egyaránt eljutott mind a királyi, mind a pápai udvarba. Erzsébet királyné 1439 márczius 15-én különös kegyeképen és jóakarata jeléül, a melylyel *Antal* apát és monostora iránt viseltetett, felmentette *Antalt* a személyes hadbaszállás kötelezettsége alól, melyre mint egyházi zászlósúr, a többi főpap példájára ő is kötelezve lett volna nagy mozgósítás

¹ Kemény J.: Appendix D. Tr. V. k. 98. l.

² Kemény J.: Appendix D. Tr. V. k. 96. l.

³ Km. a. ltár. Ecclesiast. Com. K. A. Nro. 55.

esetén.¹ Jenő pápa két ízben küldött számára megbízatást. Egyszer 1431 május 3-án, hogy mondjon ítéletet több nemes felett, a kik valami Danócsi Tegzes László pécsi egyházmegyei papot bizonyos pénzösszeg erejéig becsaptak,² márczius 19-én pedig Pettoris Simon esztergomi pap felett, mert rágalmakat szórt Alezna Simon pap-társára.³ V. Miklós pápa pedig 1449 február 18-án Szécsi Dénes esztergomi primás kérésére, hogy az esztergomi templom felépítésére Magyarországon egyházi tizedet szedhessen, a váczai püspökkel és a pécsváradi apáttal együtt kiküldte *Antal* kolozsmonostori apátot is, hogy az ellenszegülőket egyházi büntetések alkalmazásával kényszerítsék a tized befizetésére;⁴ majd két évvel később (1451 márczius 24-én) mint apostoli delegatusa mond ítéletet András erdélyi prépost és a káptalan tagjai között 25 márka fizetése ügyében oly értelemben, hogy András 60 napon belül köteles lesz fizetni kiátkozás terhe alatt.⁵

Utolsó adatunk, melyből *Antal* apát életben lételére következtethetünk, 1452 április 1.⁶ Valószínű, hogy ennek az évnek a folyamán költözött el az élők sorából. Fáradtsággal telt, sok balsikerrel megkínzott élet után tért nyugodni a hideg sírba, a kolozsmonostori nagy templom kriptájába. A gyászoló szerzetesek, a kik a gyászénekek bűgása mellett kísérték le öreg apátjuk kihült tetemét, talán nem is gondoltak arra, hogy az elhunyt neve alá írt halálév fölébe *Antal* apátúr helyébe „Abbatia de Clusmonostra“-t véshették volna, mert *Antallal* együtt eltemették monostoruk régi nagyságát és jövődjét reményét.

¹ Km. a. Itár. Ecclesiast. Com. K. A. Nro. 59. Közli Fejér: C. D. XI. 1. 327. l.

² U. o. A. Nro. 54.

³ U. o. A. Nro. 79.

⁴ Péterffy Károly: Sacra Concilia ecclesiae Romanae Catholicae in regno Hungariae celebrata 1017—1715. (Pozsony, 1741.) I. k. 180. l.

⁵ Szeredai: i. m. 94—6. ll.

⁶ V. Miklós pápa még akkor utasítja a kolozsmonostori apátot, a ki nem lehet más, mint Antal, minthogy utódja csak gubernator abbatiae volt, hogy iktassa be Kisvárdai Péter Pál egri em. papot a régeni plebániába Bonczhidai Miklós ellenében Varjú Elemér: Bánffy-család Oklevéltára (Budapest, 1908) I. k. 670. l.

VIII.

*Rápolti Gotthárd, Gorseres Bertalan és Dengelegi Pongrács
László kormányzók. Pécsváradai Péter apátúr. Farkas, Polner
Gábor, Tomori Pál kormányzók. Nagysombati Márton
apátúr. Utolsó évek.*

Fény után árny, derű után ború, öröm után bánat: ez a váltakozás a természet örök törvénye. Kolozsmonostor egykori nagyságát és virágzását is a hanyatlás váltotta fel. Hanyatlásának főoka, hogy az apáti széket vagy egyáltalában nem töltötték be királyaink, vagy ha be is töltötték, nem arra termett embereket szemeltek ki. Nem kell azonban azt gondolnunk, hogy csak Kolozsmonostoron voltak ilyen viszonyok, hazánk legtöbb szerzetesi apátságának élén is érdemtelen, egyedül a maguk hasznát néző világi kormányzók állottak ebben az időben. Országos törvényeink felemelik egykor máskor a visszaélés ellen tiltó szavukat, királyaink is meg-megemberelik magukat és néha a szerzet kebeléből neveznek ki tényleges apátokat, ám ezek rövid ideig tartó kormányzásuk alatt nem tudják a züllött viszonyokat orvosolni és a korszellem romboló hatásának ellenállani.

Még szerencsés az a monostor, a melynek élére szerzetbeli apát hiányában legalább egyházi ember kerül kormányzóul. A visszaélés kezdete ez volt: később váltották csak fel az egyházi kormányzókat a világiak. Kolozsmonostor első kormányzója is egyházi ember volt: *Rápolti Gotthárd* erdélyegyházmegyei pap. Családi körülményeiről csak annyit tudunk, hogy atyját Péternek hívták, anyja pedig Kecseti György leánya, Ilona volt, kinek révén vérrokonságban állott azzal a Kecseti Péterrel, a kivel már előbb *Antal* apátnak volt dolga bizonyos birtokügyekben. Volt egy György nevű testvére is.

Kolozsmonostor életében 1453 május elsején tűnik fel legelőször, midőn mint apátsági kormányzó Máté erdélyi püspökkel áll perben bizonyos ügyben, a melynek tárgyalását Tarkövi Rikalfia, György és Braniszláv alvajdák Szent-Mihály nyolczadnapjára halasztják el.¹ Szerepel neve még egy *Antal* apáttól örökségbe kapott perben, a melyet a Kecseti Pétertől zálogba adott négy jószágtelek

¹ Kemény J.: Appendix D. Tr. IV. k. 157. l.

érdekében folytatott. Ám semmi fontosat sem tesz ez ügyben, mert csak folytonos halasztások azok, a miket a per folyásáról tudunk.¹

Kormányzásának legkiemelkedőbb és utódaira nézve is kiható fontosságu intézkedése az 1454. évből való, midőn az apátság Kajántó birtoka határát akarja rendezni Tölgyes-patakánál Kolozsvár várossal szemben. Szándékának indító oka onnan eredt, mert észre vette, hogy a város az egész Tölgyes-patak völgyet, a mely eddig felesen alkotta a határt a két birtok között, a maga számára akarja elsajátítani. A határrendezésre Tarkövi Rikalf fia, György és Branszláv alvajdáktól kért engedélyt, a kik az erdélyi káptalannak adtak megbizást, melynek embere mellé királyi biztosul: Szucsáki Antal fiát, Mihályt vagy Györgyfalvi Jánost rendelték ki.² A határrendezés nem ütött ki éppen az apátság javára, a mint az ügy későbbi fejleményei mutatták. Az utolsó levél, mely őt még az apátság kormánya élére teszi, 1457 június 13-án kelt. Talán még egy pár évig kormányozta Kolozsmonostort, de már 1460-ban az erdélyi préposti székben találjuk,³ az ő helyét pedig Kolozsmonostoron *Gorzeres Bertalan* mester foglalta el.

Bertalan mester a vradisláviai *Gorzeres Mátyás* fia volt és mint udvari fizikus és medicus János testvérével egyetemben valószínűleg Mátyás király kíséretében jött Magyarországra. Mint a király belső emberének, nem nagy fáradságába kerülhetett urától a megüresedett kolozsmonostori apátság gazdag jövedelemmel járó kormányzóságát kieszközölni a maga számára.

Kormányzóságának pár éve eseményekben dús. Ő vetett véget engedékenységevel annak a vizálynak, a mely Kolozsvár város polgárai és Kolozsmonostor apátjai között már száz éve dúlt a szőlőbér miatt. A szőlőbérre vonatkozólag szabályt legelőször az 1351. törvény 6. cikkelye ad, melynek értelmében minden földbirtokos a földjén szőlőt művelőktől kilenczedet köteles szedni, kivéve olyanoktól, a kik fallal körülvett városban laktak. Ha a földbirtokos egyházfő, először a tizedet veszi ki és azután a kilenczedet.⁴ A kolozsvári polgárok közül sokan műveltek szőlőt a monostori földeken, a

¹ Km. a. ltár. Com. Doboka. G. Nro. 18. és A. Nro. 4.

² Gróf Eszterházy: i. m. 99. l.

³ Beke Antal: Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafejérvárt (Budapest, 1890.) 311. szám alatti regeszta.

⁴ Dr. Márkus Dezső: Magyar törvénytár (Budapest, 1899.) I. k. 172—3. ll.

kikkel szemben az apátság hosszú ideig valószínűleg az előbbi szabály szerint járt el. Legelőször *Ottó* apátúr hágtatja át azáltal, hogy a tized tetejében hegyvámot kezdett szedni, de attól Lajos király 1377 május 18-án a kolozsváriak panaszára eltiltotta.¹ *Henrik* apát később álúton akarta apátságát kárpótolni oly módon, hogy a törvényesnél nagyobb mértékkel vette ki a tizedet. Midőn pedig Zsigmond király 1415 január 13-án ettől eltiltotta,² nemcsak tovább élt a jogtalan mértékkel,³ hanem bosszantásul a szüretelőket napokon keresztül tele hordókkal váratta a szőlőhegy tetején azáltal, hogy tizedelőit nem küldte ki idejében dolguk elvégzésére, kik akkor is csak úgy állottak a szolgálatukra, ha ajándékot kaptak. Zsigmond erre 1419 augusztus 20-án újól megintette *Henriket*.

Antal apát új fordulatot adott az ügynek. Először csak a signetum pénz vagyis pecunia sigillaris⁴ útján keresett kárpótlást, mely minden bérlő részére tekintet nélkül a bérelt föld nagyságára eddig egy dénárba rugott. Ő ezentúl egy hold után szedett csak annyit, minden hold újabb dénár járulékot jelentett. A szőlőművesek Zsigmondnál kerestek orvoslást. Ezt az ügyet Lépes Lóránd vette vizsgálat alá 1429-ben,⁵ míg a király nem sokára, — elég váratlanul — *Antal* kérése és érvei előtt meghajolva elődei eddigi rendeleteitől eltérőleg a kolozsváriakat az egyházi tized mellett külön hegyvám fizetésére utasította, a mit a következő év áprilisában a kolozsváriak minden igyekezete daczára a királyi kúria is megítélt Kolozsmonostor javára.⁶

¹ Jakab E.: i. m. Oklevéltár. I. k. 82—3. ll.

² Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 66.

³ Nyolczvan vedres hordókat százasoknak, vagyis minthogy 10 veder vagy cseber egy akó, a 8 akókat 10-eseknek állították és a szerint vették ki a tizedet. Jakab E.: i. m. I. k. 391—2. ll.

⁴ Ezt a járulékot az egyházi tizedelésre jogosított egyházfő azoktól a szőlőművesektől vette, akik a szokott idő (pl. Szent-Márton napja) előtt leszüretelvén, azt eladni vitték, mielőtt bevárták volna a rendes tized szedését. Az előleges megtizedelésért és az ez alkalommal a hordókra ütött pecsétekért (signetum) szedtek ily czímen pénzt. Erdélyi L.: i. m. III. k. 203—9. ll.

⁵ Jakab E.: i. m. Oklevéltár. I. k. 168. l.

⁶ Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 21. Másolat, intitulado és datum nélkül, a benne átirított oklevelek pedig csak kikezdve. A tartalmából ítélve 1430 április közepe táján kelt, mert ekkor tartózkodott Zsigmond Nagyszombatban az oklevél alá írt egyházfőkkel és zászlósokkal.

A szőlőművesek erre valóságos sztrájkkal feleltek. Ügyet sem vetettek a monostori szőlőföldekre, úgy, hogy azok: Gorbó, Kőmál, Pethlend, Monostor egymásután tönkrementek akkorra, mire *Bertalan* mester jutott az apátság élére. Ő azután 1460 július 8-án engedmények árán ugyan, de végre mégis kiegyezett a szőlőművesek megbizottjaival. Az egyezmény pontjai a következők voltak: az apát lemond a minden hold után fizetni szokott egy talentum (mázsa) viaszról és minden három hold után járó egy arany forintról, a melyet a bérlők eddig „pro terragio montis vinearum” fizettek, végül a jövőben nem tart számot a kilenchezre, hanem megelégszik az egyházi dézsma beszolgáltatásával.¹

Nem sikerült azonban Tölgyes-pataka ügyében dűlőre jutnia a kolozsváriakkal, a midőn azt 1460. év közepe táján apátsága számára a régi jog alapján visszakapcsolta Kajántó határához. Ezért a kolozsváriak Szilágyi Mihály kormányzó előtt panaszolták be, kinek megbizásából Vingárti Geréb László kormányzó-helyettes vette intézés alá az ügyet és utasította Dezső Antal kolozsmegyei főispánt és tisztikarát, hogy vizsgálják meg a felek jogi alapját és ennek alapján mondjanak ítéletet. A főispán augusztus 7-én teljesítette a rendeletet. A tárgyalásra a feleken kívül megjelentek a szomszédos nemesok is és esküvel erősítették, hogy tudomásuk szerint Tölgyes-patak völgye Kajántóhoz tartozván, oly módon határ a két peres fél birtokai között, a hogyan azt *Bertalan* mester állította, minek következtében a főispán az apátság javára döntött.²

E döntés alapján a kormányzó-helyettes szeptember 9-én beiktató parancsot küldött *Bertalan* mester és az apátság javára az erdélyi káptalanhoz Tölgyes-patak völgyét illetőleg. A káptalan kiküldöttjei: János borostyánkoszorús ugocsai esperes, Kujatha Mihály kanonok és Geréb László-é Temesvári János diák vajdai jegyző szeptember 23-án kezdték meg a határok megállapítását a beiktatás keretében. A végén a kolozsvári bíró két esküdttel a határok igazságára megoldott övvel, hajadonfővel meg is esküdt, de Domo-

¹ Jakab E.: i. m. Oklevéltár I. k. 207. l. A szerződést privilegialiter kiállítva, a konventi nagypécsettől ellátva, „in rei memoriam, firmitatemque perpetuam” Kolozsvár város kiküldöttjeinek átadta az apátsági kormányzó, a kik azt a városi levéltárba helyezték el és joguk biztosítékául ott a mai napig megőrizték.

² Gróf Eszterházy: i. m. 99—100. ll.

kos konventi őr mindennek daczára ellene mondott az apátság nevében az új határoknak.¹ Ez a további perlekedésnek lett szülője, a mit már nem ért meg *Bertalan* mester Kolozsmonostoron, mert talán még ugyanazon év végén vagy legkésőbb a következő év (1461.) első felében eltávozott Budára, először csak ideiglenesen, mert vitt magával a konvent könyvtárából egy bibliát s több csilágászati könyvet úti olvasmányul, de azután oda is maradt örökre.² Mielőtt útra kelt volna, a magával vitt könyvek biztosítására, melyeknek értéke 300 arany forintra rugott, az aggodalmaskodó konvent kérésére a kolozsmonostori nagy templom főoltára előtt tett ünnepélyes esküt, hogy azokat visszahozza, de hiába! 1461 október 2-án testvérének, Jánosnak kellett Budára való utaztában ígéretet tenni, hogy visszaszerzi azokat a konvent részére!

Gorzeres Bertalan mester még egyházi ember volt,³ utódul már világi embert, sőt valóságos generálist nyert Kolozsmonostor jámbor szerzetes népe, *Dengelegi Pongrácz László* személyében. Két évig tartó kormányzása örökös hadakozásban és erőszakoskodásokban telt el, Isten szolgáinak csendes otthonából valóságos rablólóvart csinált. Hiába nyujtottak be ellene panaszt a vajdai szék előtt, süket fülekre találtak, nem csoda, hiszen a vajdai székben atyjafia, *Dengelegi Pongrácz János* ült. Végre is önmaga lett okozója tragikumának. Ördögi lélektől indítatva 1463 október 24-én vitézeivel ismét megrohanta Kolozsvárnak Monostor-felé eső negyedét. A lakókat házaikból hajuknál fogva hurczolták ki. Majd megverve, megsebezve tereken és utcákon keresztül vonszolták. A házakat kirabolták, a záros ládákat feltörték és a bennök rejlő drágaságokat magukhoz kapkodták. A dúlás láttára felébredt a kolozsvári polgárookban is a bátorság és vak dühükben oly erővel támadtak rá a fosztogatókra, hogy nagyszámú martalóczával egyetemben *Dengelegi Pongrácz László* kormányzó is ott hagyta a fogát. Csak mikor kidühöngték magukat a kolozsváriak, vették észbe, hogy mily veszélyt rejthet magában egy olyan nagy összeköttetésű főúrnak még jogos megölése is, mint *Dengelegi Pongrácz László*, a vajda atyjafia. Sebtiben tehát pártfogók után néztek, így október 29-én többek között a szebeni tanáeshoz és a hét szász szék előljáró-

¹ Gróf Eszterházy: i. m. 100 l., de hibásan, adatai javítva Jakab E.: i. m. I. k. 64. l.

² Dr. Csánki Dezső: Magyar-Könyvszemle. 1888. évf. 88—9. ll.

³ Gróf Eszterházy: i. m. 99. l. Címe „venerabilis dominus.“

ságához is könyörögtek, hogy nekik segítsenek azok a király esetleges haragjának megengesztelésében.¹

Ilyformán ismét árva lett Kolozsmonostor, de ennek csak örülhetett, mert Mátyás király jóvoltából végre 1463 november 11-én Pécsváradi Péter személyében édes apát nyertek benczés lakói. Szerzetes társai bizonyára a lehető legnagyobb örömmel fogadták, mert kebelükből való fogadalmas benczés volt, a kit az eddigi tiszta, rendi szabályokhoz hű élete és tudományos képzettsége egyaránt ajánlott.² Mint törvényes apát erős kézzel fogott az apátság zilált viszonyainak újjáteremtéséhez. Buzgóságában néha-néha túlságba ment, annyira, hogy csak királyi megintés volt képes őt megállítani. Mátyás király a kolozsváriak panaszára 1465 augusztus 30-án volt kénytelen ráírni, hogy a birtokain tartózkodó jobbágyokat a köteles földbér (terragium) és egyéb kötelezettségek pontos leróvása után szabadon engedje elköltözni, akár a városba, akár más helyre óhajtanak menni, felhagyva újonnan kezdett szokásával, hogy minden ok nélkül útjokat állja.³ A rendelet végrehajtásának ellenőrzésére, az erdélyi vajda kapott megbízást. Két évvel később (1466 július 17-én) pedig ugyancsak a kolozsváriak panaszára kimondja a halálos ítéletet a kolozsmonostori erősségre, a mely tulajdonképen a monostor megvédését czélozta, de a melyet Péter apátúr és elődje *Denqelegi Pongrácz László* kormányzó arra használtak fel, hogy ellenfeleiket onnan fegyveres csapatokkal kivonulva, erőszakos úton megfenyítsék. Különösen sok kárt szenvedett Kolozsvár, innen igyekezetük annak elpusztítására. A királyi parancs értelmében a fenekestül lerombolás feladata Bazini és Szentgyörgyi János erdélyi vajdának jutott osztályrészül.⁴

Kormányának egyetlen emléke az apátság vagyoni története szempontjából Tölgyes-patak völgye érdekében folytatott per. *Bertalan* mester és a konvent 1460 szeptember 23-án ellenmondásuk-

¹ Jakab E.: i. m. Oklevéltár I. k. 209. l. Eredeti a szász nemzeti levéltárban.

² Km. a. ltár. Com. K. A. Nro. 53.

³ Jakab E.: i. m. Oklevéltár I. k. 210. l. Úgy látszik, nem sokáig volt hatása a rendeletnek, mert 1478 elején a király Geréb Péternek ismét oly értelmű parancsot küld, hogy szem előtt tartsa a jobbágyok szabad költözését Kolozsvárra, bárhonnan akarnak is jönni. U. o. 260. l.

⁴ Jakab E.: i. m. Oklevéltár I. k. 216. l.

kal szakították meg az ügy folyását, a mely azóta 1473 június 9-ig nagy valószínűség szerint pihent. Ekkor *Péter* apát felkereste Kolozsvár város bírása és előjáróságával egyetemben az éppen helyben tartózkodó Magyar Balázs erdélyi vajdát és velök együtt kérte, hogy mondjon végre végítéletet Tölgyes-patak körülbelül 3000 holdnyi területének hovatartozandósága ügyében! A vajda az ígértét július 21-én váltotta be olyképpen, hogy először Domokos székesfehérvári prépost és Dobó János főesperesek által megjelöltette a határokat Kolozsvár és Kajántó között. A következő napon akarta meghozni ennek alapján az ítéletet. A kolozsváriak előre félve a bekövetkezendő pervesztéstől, még ez előtt halasztást kértek, a mit a vajda meg is adott nekik. A monostor és apátja nevében a halasztásellen június 25-én István egeresi plébános tiltakozott.¹

Az új határidőre Kolozsvárt a vajda előtt az apáton kívül a város részéről Szegény János városbíró, Szécsi Jakab esküdt jelentek meg a tárgyaláson, mely azzal végződött, hogy mindannyian kiszálltak Tölgyes-patak völgyébe és ott két izben is átvizsgálták a határjeleket; a város részéről Lajos király 1377-ki határjáró levele, majd az apát részéről az ő külön okmányai alapján, de mindkettőnek eredménye a kölesönös ellenmondás lett. Másnap pedig, midőn a döntőbíróság meg akarta hozni az ítéletet, a kolozsváriak kérték a vajdát, hogy terjessze az egész ügyet a királyi kúria elé, a mit az meg is ígért az apát és György konventi ör minden tiltakozása daczára.

A királyi kúrián október 6-ra volt a tárgyalás kitűzve, a melyről a kolozsváriak elmaradtak. Az újabb határidőn 1477 január 13-án Tölgyes-patak egész területe az apátság javára lett odaitélve oly feltétel mellett, hogy ha az apát igazát a helyszínen „földre tett eskü“ (depositio iuramenti super terram) által megerősíti. Ez ítélet ellen a város ügyvéde, Katonai György tiltakozott és perújítást kért. Mátyás király oly módon engedett helyet a perújításnak, hogy az egész ügy eldöntését magának tartotta fenn és 1474 május 12-én Budáról tudósította *Péter* apátot és a kolozsváriakat, hogy hamarosan Kolozsvárra fog menni és az ott tartandó országgyűlésen végítéletet mond.²

¹ Gróf Eszterházy: i. m. 100—1. II. Igen zavarosan, az eredeti oklevelek hiányában csak nehezen lehet a helyes folyamatot kihalászni.

² Km. a. ltár. Com. K. Számozatlan.

Ezzel adataink mind Tölgyes-patakról, mind Pécsváradi *Péter*-ről elnémulnak; jó hosszú időköz után találkozunk csak az apáti székre vonatkozó tudósítással is. A monostor apát helyett újból kormányzót kapott valami *Farkas* nevű emberben, kinek érdekében 1482 augusztus 29-én Báthori István országbíró és erdélyi vajda értesítette Déváról a kolozsmonostori bencézéseket, hogy az apátság anyagi javainak kormányzására az nyert kinevezést és utasította őket, hogy mint törvényes kormányzójuknak engedelmeskedjenek.¹ Hogy ki volt, mi volt, meddig kormányozta az apátság javait, nem tudjuk.

A XV. század utolsó évtizedében *Polner Gábor* boszniai püspöknek jutott anyagi kárpótlásul a kolozsmonostori apátság, miután püspöksége a török kezébe került. Körülbelül egy évtizedig, 1493 június 24-től² 1502-ig élvezte az apátsági javak jövedelmét, midőn a szerémi püspökségre áttétetvén, szükségtelenné vált a külön kárpótlás.³ Kormányzósága alatt ugyan valószínűleg nem lakott állandóan az apátság székhelyén, de gyakran megfordult, mert adataink említést tesznek Erdélyben való jártáról.⁴

A kolozsmonostori javak új gazdája, a kiről tudomásunk van: *Tomori Pál*, akkor még fogarasi és munkácsi kapitány, a később szomorú hírre vergődött kalocsai érsek. Kormányzóságának biztos határpontjai 1509 augusztus 28.⁵ és 1517 október 31., ezeken kívül terjeszteni csak feltevés alapján lehet. A konventtel jó viszonyban állhatott, a mi bizonyára katona embernél csak olyannál fordulhatott elő, a kinek olyan papos gondolkodású lelkülete volt, mint a későbbi minorita barátoknak és kalocsai érseknek. Az apátság szerteszétzülleni kezdő javait rendbeszedni törekedett. Bizonyára a konvent régi vágyát óhajtotta teljesíteni, a midőn az annyiszor hiába

¹ Kemény J.: Appendix D. Tr. VI. k. 95. 1.

² Ekkor fordul elő neve először oklevélben, mint „electus episcopus Bosnensis et Abbas (Commendatarius) de Clusmonostra.” Kemény J.: Supplementa D. Tr. V. k. 136. 1.

³ Pray: Specimen Hierarchiae Hungariae (Pozsony, Kassa 1779.) II. k. 437. 1.

⁴ 1495 augusztus 12-én II. Ulászló király két ügyben is tárgyal vele Erdélyre vonatkozólag. Schuller: Umriss und kritische Studien zur Geschichte von Siebenbürgen. I. rész. Urkundenbuch 11—2. II. és Kemény J.: Diplomatarum Tr. IV. k. 21—2. II.

⁵ Kemény J.: Appendix D. Tr. VIII. k. 120. 1.

visszaperelt két Teremít akarta visszaszerezni. A konvent, hogy a kormányzó fáradságát megkönnyítse és az eredményt biztosítsa, pártfogók után is nézett a maga körében. Ezt a konvent a II. Ulászló pártfogása alatt álló és az alig pár év óta rendbeszedett magyarországi benczés-rend kormányában remélte feltalálni. Alázatos esdekléssel kérte tehát Máté pannonhalmi apátot és definitorait, hogy segítsenek *Tomori Pálnak* az apátsági javak, különösen két Teremi visszaszerzésében.¹

Az apátság ügyeiben a konventi jegyző: Kesztolezi Sebestyén mester is helyettesítette. Így 1515 december 21-én ő nyújtott be tiltakozást az erdélyi káptalan előtt Gyulai Valkai Márton ellen, minthogy Szomordokot meg akarta venni régi tulajdonosaitól, pedig a szomszédság jogánál fogva az apátságnak volt rá elővételi joga, a mit az érvényesíteni is akart.² Ott, a hol azonban fontosabb dologról volt szó, személyesen intézkedett. Vele kötötte meg a szerződést és tőle vette fel a kikötött 200 tiszta arany forint vételért 1517 október 31-én Papfalvi Csoronk Benedek fia, János az erdélyi káptalan színe előtt, midőn papfalvi birtokrészét, mely állt egy nemesi kúriából és Papfalva negyedrészből, örökre eladta az apátságnak.³ Sajnos, hogy nem látták *Henrik* és *Antal* apáturak azt a jelenetet, a midőn az öregségtől meggörnyedt Papfalvi-nemes lemondott az apátság javára ősi birtokáról a csengő aranyokért, hogy azokon Kolozsvárt, a Farkas-utczában biztos hajlékot szerezhessen magának, minthogy kúriájában kinnt már nem tehetett eleget nemesi kötelezettségének öregsége és szegénysége miatt. A szenvedett sok méltatlanságért, ha bosszúállást nem is, de legalább lelki elégtételt bizonyára éreztek volna!

Tomori Pál váratlan gondolata által, hogy egyházi pályára lép, az egyház egy apostolt nyert, Kolozsmonostor azonban derék kormányzóját veszítette el. Az üresedést a magyarországi új életre,

¹ Km. a. ltár. Jel nélkül. Datuma hiányzik, egykorú fogalmazvány. Beke regesztájában hibásan Tomori Pál neve daczára is egy századdal előbbre teszi. Valószínűleg 1509—1517 között levő valamelyik benczés nagy káptalanra készült.

² Km. a. ltár. Com. K. C. Nro. 98. „...ratione contiguae commetancietatis et propinquioris vicinitatis dictam ecclesiam.... magis quam alios concerneret.“

³ Km. a. ltár. Com. K. U. Nro. 1.

virágzásra kapott Szent-Benedek-rend arra használta fel, hogy hatalmi körébe ismét bekapcsolja a távolléte, királyi és pápai szabadsalmi miatt egészen külön álló apátságot. Céljuk elérésére legfontosabb tényező egy új, körükből való törvényes apát lett volna. Törekvésük tehát első sorban erre irányult. A körülmények kedveztek nagyon, mert II. Ulászló, a ki a legnagyobb lelkesedéssel karolta fel a benczések újabb reformját, a nagy a káptalan javára lemondott kegyúri jogáról az összes benczés apátságra vonatkozólag.¹ Az 1518 április hóban Pannonhalmán egybegyűlt nagykáptalan tehát 29-én törvényes apátot adott Kolozsmonostornak. A választott férfiú Nagyszombati *Márton* fogadalmat tett benczés szerzetes, volt tatai apát lett, a kit felavatása végett be is mutattak az erdélyi püspöknek.²

Nagyszombati *Márton* neve 1505-ben tűnik fel először Pannonhalmán, a hol mint felszentelt benczés szerzetes élt. A következő évben a főmonostor a bécsi egyetemen tovább taníttatta, de egy év múlva perjelévé választva visszahívta és mint ilyen, engedélyt kapott, hogy szabadon választhasson gyóntatót. Csakhamar a szerencsi apátság élére került és 1508 április havában, mint vizitátornak, kezei alá útalta a káptalan a szalkai monostor egyik fegyelmetlen szerzetesét. Azonban sem a szerencsi, sem az 1515. év körül nyert tatai apáti székében nem tudott felavatáshoz jutni, úgy, hogy 1518 márczius 9-én Pannonhalmán, mint egyszerű szerzetestestvér szerepelt, ily rendi állapotban kapta meg a kolozsmonostori apátság vezetését is.

Új apátsága élén is csak rövid ideig volt. A monostor belső életére vonatkozó intézkedéseit nem ismerjük, vagyoni ügyekben is csak egy tiltakozását ismerjük, melyet az erdélyi káptalan előtt nyújtott be 1518 december 17-én Korpád, Papfalva, Topa és Szomordok eladását Szilágyi Jakabfi Péter, megvevését illetőleg pedig Bányabüki Kerubin kolozsi főispán ellen, minthogy azokra az apátságnak volt elővételi joga a közvetlen szomszédság következtében.³ Esetleg ő volt még az is, a ki Szamosfalvi Mikola István-
nak 12 forintot adott kölcsön, melynek ellenértékéül az 1519 jú-

¹ A benczések ez újabb reformálásáról bőven van szó Erdélyi: i. m. III. kötetében.

² Erdélyi L.: i. m. III. k. 699—700. II.

³ Km. a. Itár. Com. K. A. Nro. 25.

nius 18-án Budán Ujlaki Lőrincz országbíró előtt Szentmiklóson levő Bozos nevű halas tavát kötötte le zálogul.¹

A kor áramlata már nem kedvezett Erdélyben a megújhodás reményének, Nagyszombati Mártonnak alig pár éves kormányzás után — a közelebbi ok talán a múlt örök titka fog maradni — siker nélkül kellett eltávoznia Kolozsmonostorról. Vele együtt megszakadt az a kötelék, úgy látszik, örökre, a mely félezredéven át összekötötte a kolozsi domb szerzetes lakóit Szent-Márton-hegye apátjaival és anyamonostorával.² Elenyészett a jövő reménye is egyúttal. A még élő szerzetesek megtették kötelességüket, a mit a hiteles helyi működés rájuk rótt, miként a szülők nélkül árván maradt gyermekek, érzéketlenül várták a rájuk kimért végveszélyt és hajtották meg fejüket időnként újabb és újabb kormányzóik előtt, a kik most már gyors egymásutánban váltogatták egymást. Pár évvel Nagyszombati Márton eltávózása után valami Kálnai András tölti be a kormányzói tisztelet.³ 1526 Úrnapján meg Vas Péter királyi apródot küldi II. Lajos Erdélybe, hogy adassa át Czibak Imrének a kolozsmonostori apátság javait,⁴ a ki azonban a közbejött mohácsi vész következtében ezeknek nem vehette hasznát.

Ferdinánd király Szapolyai János távollétében a maga embeereit ültette be a fontosabb állásokba. Így nevezett ki Kolozsmonostorra is apátsági kormányzót Múzsnaí Gervány János esanádi püspök személyében. János emléke egyetlen tiltakozásban maradt fenn 1528 deczember 13-iki kelettel, melynek értelmében eltiltja Gyarmati Balassi Imrét Oláhnádas régi apátsági jószág bitorlásától, melyet Somy Gáspár idegenített el halála előtt, most pedig amaz oly módon jutott hozzá, hogy az utóbbi özvegyének: Perényi Margitnak és gyermekeinek gyámja lett.⁵ Halálának ideje 1529 ősze, Török Bálint vezérlete alatt a moldvaiak ellen való háborúban esett el, a mikor a szultán Bécs ellen vonult.⁶ Benne

¹ Km. a. Itár. Com. K. U. Nro. 35.

² Nagyszombati Márton 1520 október 1-én ismét Pannonhalmán van és mint konventi tanú szerepel egy perben, 1524-ben pedig Máté apát többekkel egyetemben törvényes képviselőjének nyilvánította. Erdélyi: i. m. III. k. 353—7. II.

³ 1524 február 27-én. Km. a. Itár. Com. K. G. Nro. 36.

⁴ Engel J. K.: Monumenta Ungarica (Bécs, 1809.) 194. l.

⁵ Km. a. Itár. Com. K. U. Nro. 11.

⁶ Múzsnaí János eredetileg benzés szerzetes volt, mert Oláh Miklós Ursinus Velius történetíró, Ferdinánd király fiának nevelőjéhez irt levelében,

kihalt az utolsó apátsági kormányzó is, mert *Fráter György*, a ki ezután az apátsági javak gondjait viselte, ezt nem mint külön apátsági kormányzó, hanem mint erdélyországi mindenes tette.¹

György barát halála megdöntötte azt a gátat, a mely ideig-óráig feltartóztatta a reformációt diadalmas útjában. Az elv, a mely Erdélyt a fejedelmek korában oly ideális országgá tette: a vallásszabadság nagyon természetes, nem kristályosodhatott ki a születés első percében a maga szabályosságában. Be kell ismerni mindenkinek, hogy sok olyan dolog, a minek megvalósítása a vallás-egyenlőség későbbi korában igazságos lett volna, mert mindenkit egyenlőképen érintett volna, a vallásújítás forrongó hangulatában az igazságnak még csak a látszatára sem tarthatott számot. Könnyű volt János Zsigmond embereinek vallási törvényeket és intézkedéseket hozni, mindaz, a mi a katholicizmus régi jogait esorbitotta, egyúttal az új hitvárat erősítette, mindaz, a mi az utóbbinak jog, az az előbbinek veszteség volt, előtte azonban meg kell hajolni mindenkinek, mert belőle sarjadt ki a modern kor alapeszméje: a a vallásszabadság és egyenlőség.

A fejedelemskori Erdély jövődő vallás-egyenlőségeért és vallásszabadságáért Kolozsmonostor régi lakóinak ősi hajlékukkal kellett adózniok. A vészterhes felhők, a melyek a messziségből mind közelebb tornyosultak az apátság feje föle, csakhamar megtermették a vihart és a pusztító égi háborút. Az erdélyi rendek, mielőtt Izabella királyné és az ifjú János Zsigmond fejedelem hazatértek volna, 1556 április 28-án Kolozsvárt kimondják Kolozsmonostor felett is a végítéletet, melynek értelmében annak minden java a kincstár számára lett lefoglalva, míg a felségek másként nem intézkednek, miáltal a benczés szerzetesek hontalanokká lettek.²

a hol a mohácsi vészben elesetteket felsorolja, hibásan ugyan, őt így írja közöttük: Johannes benedictinus, Chanadiensis episcopus. Egyháztörténelmi emlékek. II. k. 196. l.

¹ 1549 február 22-én az erdélyi káptalan előtt valami csereszereződést köt Makrai Péter dominikánus tartományfőnökkel, a kolozsvári és beszercei priorokkal. Szegedi: i. m. 374—5. II.

² Veszely Károly: Erdélyi egyháztörténelmi adatok. I. k. 166. l. Midőn azután Izabella királynő és János Zsigmond megjelentek Erdélyben, a rendek az elkobzott egyházi vagyont az ő rendelkezésüknek vetették alá, a kik annak hová fordítását tanácsosaikkal hányták meg, a káptalan és konventi levéltáráról pedig 1557 június elején az országgyűlésen úgy határoztak, hogy 4 világi ember lássa el a hiteles helyi teendőket. U. o. 158—70. II.

Gyásznap volt az a nap Kolozsmonostor régi falaira, melyen utoljára kondultak meg harangjai a fekete benczések imádságára! A szerzetesek fájdalmas szívvel siettek menteni legdrágább kincseiket: az apátság és monostor beléletére vonatkozó iratokat, bibliájukat, breviáriumjukat és misekönyveiket. Mai szempontból értékes kincsekhez hozzá sem nyúltak: az ingóság megmaradt régi helyén, a konventi őr a bezárt levéltár kulcsait az országgyűlési biztosok kezébe tette le, a templom ékességeit sem mozdították el megszokott helyeikről, csak a felszentelt arany és ezüst szent edényeket és aranyos miseruhákat ásták el a dombon¹ és azután talán valamely hűvös reggelen még egyszer, utoljára kimentek a kolozsmonostori dombra, bánatos szívvel, könyteli szemekkel néztek szét a kelő nap sugarai mellett a messzi tájra, mely mindenfelé az övök volt hajdan, elbúcsúztak a meghitt falaktól és elbújdostak, szerteszét szóródtak a többi magyarországi monostorokban örökre.²

¹ *Fontes Rerum Transylvanicarum*. I. k. 176. l.

² Az apátság történetére vonatkozó ismertetések közül azok, a melyek aljegyzetben említve nem voltak, feltalálhatók: Nagyajtai Kovács Istváné a Nemzeti Társalkodó idézett helyén; Kövály Lászlóé: Erdély építészeti emlékei (Kolozsvár, 1866.) című művében, Szilágyi Sándoré az Új Magyar Múzeum 1851—2-ik évfolyama első részében, Jerney János és Jakab Eleké a Magyar Történelmi Tár II. és XIII. kötetében; végül Rupp Jakabé: Magyarország helyrajzi története (Pest, 1876.) című könyvének III. kötetében.